Ὦ! ποσάκις εἰς τ' ὅπλον στηριγμένος
Ἐνθυμεῖτο τὸ τέκνον καὶ τὴν σύζυγον! . . .
Καὶ τὸν βορρᾶν, καὶ τῆς νυκτὸς τὸ μάκρος,
Καὶ τὸν κάματον τότε δὲν ᾐσθάνετο
Λαλῶν μὲ τὴν ἀποῦσάν του συμβίαν.
Ὦ! ποσάκις τοιαῦτα τῆς ἐλάλει·
«Ἰδοὺ τὴν νύκτα ποῦ ποθοῦσες, φῶς μου,
«Ἰδοὺ τὴν νύκτα τῆς ἐπιστροφῆς μου!
«Ὦ! νύκτα θέλω νὰ γυρίτω, νύκτα.
«Εἰς τῆς Σελήνης θὰ σ' ἰδῶ τὴν λάμψιν. . . .
«Γλυκὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχήν μου θέλγει
«Ἡ πένθιμος ἑσπέρα τῆς Σελήνης . . . .
«Ἴσως, φιλτάτη, κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν
«Νανουρίσῃς τὸ τέκνον μας τὸ φίλον
«Ἀκούουσα τὴν Μάμμην νὰ σὲ λέγῃ
«Τῶν νεαρῶν μου χρόνων τὰ συμβάντα . . .
«Καὶ τότ' ἐγὼ σιγά, σιγὰ πατῶν
«Εἰς τὸ δῶμ' ἀθεώρητος ἐμβαίνω . . . .
Ἄλλοι καιροί! Πλὴν τώρα, φεῦ, αἰσθάνεται
Ὅτι φεύγ' ἡ ψυχή του μετὰ πόνου,
Καὶ τῆς Καλῆς ἡ χεὶρ τὴν νεκρωμένην,
Τὴν πίπτουσάν του χεῖρα δὲν βαστάζει,
Μήτε μὲ φλογερὰ χείλη θερμαίνει
Τὰ μισαποθαμένα του τὰ χείλη.
Ἀνεγείρεται τρὶς εἰς τὸν ἀγκῶνα
Καὶ τρὶς ἀπηυδημένος καταπίπτει.
Ὀλίγον φῶς, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγων,
Ὀλίγον φῶς ἀναζητεῖ. . . στενάζει
Τὸν τελευταῖον στεναγμόν, καὶ θνήσκων
Τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸ στῆθος κλίνει . . . .
Ὁμοίως ῥόδον τὴν αὐγὴν εὐῶδες,
Ἀνοικτὸν εἰς τὸν κλῶνα διαμένει,
Ἀλλ' ἂν λαῖλαψ τὸν κλῶνά του τινάξῃ
Κλίνει κάτω καὶ πίπτει μαραμμένον.

Γ. Χ. Ζ.

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΣΕΙΡΑ
ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ὑπὸ Σ. Σταθοκοπούλου.

Ὁμολογητέον ὅτι ὁ αἰὼν καθ' ὃν ζῶμεν, τὰ μέγιστα ἐπιπόλαιος· καὶ δὲν ὑπάρχει μὲν πλάνης παιδείας, ἀλλὰ τὰ φῶτα, ἀντὶ νὰ κατευθύνωνται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, διασκορπίζονται. Αἱ βαθεῖαι, αἱ σύντονοι, αἱ εὐσυνείδητοι, οὕτως εἰπεῖν, μελέται, εἰσὶ σπανιώταται, καὶ πρὸ πόντων ἐν Ἑλλάδι· ἀναγινώσκομεν πολλά, ἀλλὰ δὲν ὑπάγομεν ταῦτα εἰς ἓν μόνον σύστημα. Ἐπιξεργόμεθα πάντα τροχάδην, καὶ ἄκροις δακτύλοις θιγόμεθα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων. Ἰδοὺ διὰ τί πολλοί, γνωρίζουσι μὲν πολλά, πάσχουσιν ὅμως ἔλλειψιν εἰδικότητος.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δὲν ὑπάγεται εὐτυχῶς ὁ συγγραφεὺς τῆς *Στοιχειώδους σειρᾶς τῶν γεωγραφικῶν μαθημάτων*. Ἀσχοληθεὶς ἰδίως εἰς τὴν γεωγραφίαν, καὶ σπουδάσας αὐτὴν ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἀκμάζει ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ἐξέδωκεν ἀξιόλογον ἐγχειρίδιον, ἀξιοσημείωτον πρὸ πάντων διὰ τὸ ἀκριβές, τὸ σκαφές, τὸ εὐμέθοδον, καὶ τὸ γλαφυρὸν τῆς διδασκαλίας. Εὐχόμεθα δὲ νὰ εἰσαχθῇ ταχέως εἰς ἅπαντα τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, στερούμενα δυστυχῶς τοιούτων διδακτικῶν βιβλίων.

ΑΙΝΙΓΜΑ

Εἶμ' ἄψυχον, εἶμ' ἄφωνον·
Ἀλλ' ἅμα σὺ θελήσῃς,
Φωνὴν καὶ γονιμότητα
Μοὶ χορηγεῖς ἐπίσης.

Γεννῶ μου τὴν γεννέτειραν,
Καὶ, ταχυτέρους βέλους,
Ἐκπέμπω τοὺς ἐκγόνους μου
Καταστροφῆς ἀγγέλους.

Αὐτοί μου δὲ οἱ ἔκγονοι
Εἶν' ἐδικοί σου γόνοι·
Καὶ ὅμως ἀποβαίνουσι
Πολλάκις πατροκτόνοι.

Ἀόρατος, ἀέριος
Ὁ ἄγριός των δρόμος.
Εἶν' ἡ πνοή μου θάνατος
Καὶ ἡ φωνή μου τρόμος.

Διάφορον τὸ μέγεθος
Τὴν δύναμιν τὸ σχῆμα.
Πολλῶν ἀνθρώπων ἄνοιξα
Ἀπονηπὶ τὸ μνῆμα.

Ἐὰν μὲ δεξιότητα
Μὲ κόψῃς ἐκ τῆς μέσης,
Πῦρ καὶ χαλκὸν παράγουσιν
Αἱ δύω διαιρέσεις.

Καὶ ἂν τοὺς δύω πόλους μου
Ἑνώσῃς εἰς ἓν ὅλον,
Παράδοξον, πλὴν ἀληθές,
Γεννῶ τὸν ἕνα πόλον!

25 Ἰουλίου 1850, Λαμία.

Σημ. Ὁ εἰς τὸ προλαβὸν φυλλάδιον καταχωρισθεὶς ὕμνος εἰς τὰ Χριστούγεννα, ἐπονήθη ἐν ΧΑΛΚΗΙ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐφημερίδος τοῦ Βοσπόρου.

ΦΥΛΛ 21 ΤΟΜ. Α.

Η ΠΑΝΔΩΡΑ.

Α.
Η ΙΟΥΔΑΙΑ ΤΗΣ ΒΙΛΛΑΒΙΚΑΣ.

Μεγίστη ἀνησυχία ἐπεκράτει εἰς τὴν μικρὰν πόλιν τῆς Βιλλέϊκας ἐν Λιθουανίᾳ· ἦχος κωφὸς πυροβολισμοῦ ἀντηχῶν κατὰ διαστήματα ἀνήγγελλε μάχην φονικὴν· καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων καθήμενοι ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῶν οἰκιῶν των καὶ ἔχοντες τὸ βλέμμα ἀκίνητον καὶ τὸ πνεῦμα κλονούμενον εἰς χιλίους συμπερασμοὺς περιέμενον ἐν βαθείᾳ σιωπῇ τὸ τέλος τοῦ τόσον πλησίον αὐτῶν ἐνεργουμένου δράματος.

Ἡ ἑσπέρα ἦτον τερπνὴ καὶ ὁ οὐρανὸς αἴθριος· ἐφαίνοντο μόνον τῇδε κακεῖσε κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πεδίου τῆς μάχης νέφη καπνοῦ ἀποσπώμενα, ὠθούμενα καὶ σκεδαζόμενα ὑπὸ ἐλαφροῦ ἀέρος.

Τόμος Α'.

Ἐν τοσούτῳ ὁ πυροβολισμὸς ἐλαττούμενος ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἠφανίσθη τέλος ὁλοτελῶς ἐν τῷ διαστήματι, καὶ ἡ μονήρης ἡσυχία τῶν πέριξ δὲν ἐταράττετο πλέον εἰμὴ μόνον ἐκ τῶν ὠρυγμῶν τῶν πεινηλέων λύκων, οἵτινες ἐνετρύφων μεθ' ἡδονῆς ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς σφαγῆς προμηθευθέντων αὐτοῖς πτωμάτων.

Οἱ κάτοικοι πεπεισμένοι ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἀπεχώρησε πρὸς τὸ μέρος τῆς Βίλνας, συνῆλθον ἐπὶ τοῦ βράχου. «Τετέλεσται· ὁ κίνδυνος εἶναι μακράν!» τοιαῦται ἦταν αἱ λέξεις αἱ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διατρέχουσαι· συνεθλίβοντο, συνέχαιρον, ἐνηγκάλιζον ἀλλήλους· ἡ ἀσφάλεια ἔδωκε χώραν εἰς τὴν ὑπερβολήν· ἡ φθορὰ τῶν νικηθέντων ὑπερηυξάνετο· ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἐτρεπλασιάζετο. Ἔπειτα εἰς ἑκάστην περιγραφήν, εἷς ἕκαστον ψεῦδος ἐν Οὐρᾷ εὐθυμίας.

Ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν τῆς Βιλλέϊκας οὐδεὶς παρεδίδετο εἰς τὴν χαρὰν μετὰ τοσαύτης θερμότητος, ὡς

ὁ Ἰσραηλίτης Ἰσαὰκ· καθήμενος ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας βαθμίδος τοῦ κομψοῦ του ἐξώστου, οὐδένα ἄφινε νὰ διέλθῃ, χωρὶς νὰ τὸν καλέσῃ διὰ τοῦ νεύματος καὶ διὰ τῆς φωνῆς, διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸ ὀλίγων στιγμῶν εἶχεν ἀκούσῃ εἰδήσεις· ὁ φόβος καὶ ἡ φρίκη αὐτοῦ διὰ τὴν ἔλευσιν τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἐξηγοῦντο εὐκόλως ἐκ τῆς φαινομένης ἀνέσεως τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ἡ ἀποθήκη του καὶ ἡ οἰνοθήκη του ἀνάμεστοι παντὸς εἴδους προζωαρκείων, ὡς καὶ βισκίου, ὑδρομέλιτος, οἴνων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας ἦσαν δέλεαρ σκανδαλιστικώτατον διὰ ἀνθρώπους ἀπηυδισμένους ἐκ τοῦ μόχθου καὶ ἐκ τῶν στερήσεων.

Ὁ Ἰσαὰκ θὰ ἐμερίζετο εὐχαρίστως μετ' αὐτῶν τὰ προζωάρκειά του· ἀλλ' ἐζήτει πρὸς ἀμοιβὴν καλὰ νομίσματα· ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνοι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδὰδ καὶ τοῦ Βελφεγὰρ, ὡς τοὺς ὠνόμαζε, δὲν τὸν ἐπλήρωσαν ποτὲ δι' ἄλλου νομίσματος εἰμὴ μόνον διὰ διπλαρίων τοῦ ξίφους των, ἔτρεφεν ἑπομένως ὁ γέρων βαθεῖαν ἀποστροφὴν κατὰ παντὸς φέροντος ὁποιονδήποτε εἶδος ὅπλων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ δυςτυχὴς Ἰσαὰκ εἶχε δοκιμάσῃ τὸ μέγιστον μέρος τῶν συμφορῶν δι' ὧν ὁ πόλεμος κατέθλιψε τὴν Βιλλέϊκαν· οἱ συμπολῖται του φονήσαντες τὸν πλοῦτόν του ὃν μετὰ μόχθου καὶ ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου του εἶχεν ἀποκτήσῃ ὑποφέρων διὰ μηδαμινὸν κέρδος τὸν κόπον, τὰς ὕβρεις, τὰς περιφρονήσεις, ἔπασχον νὰ τὸν ποτίζωσι χίλια πικρὰ φαρμάκια· διὸ αἱ θλίψεις καὶ ὁ κόπος τὸν εἶχον γηράσῃ πολὺ πρόωρα· ἡ ῥάχη του εἶχε κυρτωθῇ, ἡ ἀνησυχία καὶ ἡ ἀϋπνία εἶχον σκάψῃ βαθείας ῥυτίδας εἰς τὰς παρειάς του καὶ εἶχον ἀραιώσει τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του καὶ τοῦ ὑπολευκανθέντος γενείου του, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά του οὐδὲν ἀπώλεσε τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀκμῆς του· ἡ φυσιογνωμία του ἡ ἄλλοτε τόσον εὐκίνητος ἐνεψυχοῦτο καὶ ἀνενεοῦτο ἐπὶ τῇ μόνῃ ἰδέᾳ ἐπικερδοῦς τινος ἐπιχειρήσεως. Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τοῦ Ἰσαὰκ ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς Ῥίγας μέχρι τῆς Ὀδησσοῦ, ἀπὸ τῆς Πετρουπόλεως μέχρι τῆς καθέδρας τῶν παλαιῶν Καισάρων. Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί, πάντες ἐπίσης ἔφερον ὑπόληψιν εἰς τὸ ὄνομά του καὶ ὁ πόλεμος αὐτὸς, καὶ τοι προσβάλλων τὰς οἰκονομίας του δι' αὐθαιρέτων συνεισφορῶν, τῷ εἰσέφερε μεγάλας ποσότητας ἐκ προκαταβολῶν καὶ τῶν ὧν ἦν ἐπιφορτισμένος προμηθειῶν. Αἱ ἅμαξαί του διέτρεχον ὅλας τὰς ὁδοὺς, καὶ χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὸν ἔνθερμον πόθον του ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀγαθῆς μερίδος, ἐπλήρουν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου τὰς ἀποθήκας τοῦ Μίνσκι καὶ τῆς Βίλνας, τοῦ Λουέρκ καὶ τῆς Χολούγας· καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ὁ δυστυχὴς Ἰσαὰκ εἶχε σχεδὸν διπλασιάσῃ τὴν κατάστασίν του. Εἶναι λοιπὸν ἄξιον περιεργείας ἂν ἡ ἰδέα μόνη ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς ἐπροξένει εἰς αὐτὸν θανάσιμον φρίκην; καὶ ἔπειτα ὁ πλοῦτός του δὲν ἦτον τὸ μόνον αἴτιον τῆς ἀγωνίας του· ἄλλο εὐγενέστερον πάθος ἢ τὸ τοῦ χρυσοῦ ἐκυρίευε τὴν ψυχήν του, τὸ πατρικὸν φίλτρον· ὁ ἔμπορος ἦτον δεύτερος μετὰ τὸν πατέρα· ἡ Γεσίκα, ἡ μονογενὴς θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ Γεσίκα, ὁ θησαυρός του, ἡ παρηγορία του, ἡ δόξα του ἦν τὸ ἀντικείμενον ὅλων τῶν εὐχῶν του καὶ ὅλων τῶν διαλογισμῶν του· κατὰ πρῶτον πρὸς ἐκείνην ἔδραμεν ἐν τῇ μέθῃ τῆς χαρᾶς του διὰ νὰ ἀναγγείλῃ τὴν παρηγορητικὴν εἴδησιν τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ νέα κόρη ἐκάθητο εἰς τὴν σκοτεινοτέραν γωνίαν τοῦ οἰκήματος τοῦ Ἰσαὰκ· ἡ ὡραία κεφαλή της ἦν κεκλιμμένη καὶ οἱ πυκνοὶ βόστρυχοι τῆς μελαίνης της κόμης οὓς κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἰσραηλιτίδων παρθένων οὐδεὶς δεσμὸς περιέστελλεν, ἐρίπτε κάλυμμα σκιερὸν ἐπὶ τῶν συνήθως φαιδρῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου της· οἱ ἄλλοτε πλήρεις ψυχῆς καὶ ἐκφράσεως ὀφθαλμοί της, ὁλοκλήρως ἤδη κρυπτόμενοι ὑπὸ μακρὰς βλεφαρίδας, ἀστένιζον ἀκαταπαύστως τὸ ἐκ μαργαριτῶν περιδέρραιόν της ὅπερ ὑπανεγειρόμενον ἐκ βαθέων στεναγμῶν, ἐκαλαντεύετο ἐπὶ τοῦ λεπτοῦ καὶ πλουσίως πεποικιλμένου ὑφάσματος τοῦ καλύπτοντος τὸ στῆθός της, καὶ κατὰ τοὺς βαθεῖς αὐτῆς συλλογισμοὺς, οἱ δάκτυλοί της ἔπαιζον μηχανικῶς μὲ τὰ πλέγματα ὑπενδύτου ἐκ πολυτίμου ὁλοσηρικοῦ, περιερράμμένου διὰ σπανίας σισύρας Σιβηρικῆς καὶ περισφίγγοντος τὸ λεπτὸν καὶ χαρίεν ἀνάστημά της.

— Ἡσύχατον θύγατερ, εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰσαὰκ, καὶ παῦσον τοῦ νὰ θλίβεσαι· οἱ ἐχθροὶ νικηθέντες διευθύνονται πρὸς τὴν Βίλναν· δὲν θὰ ἔρχωνται πλέον νὰ μᾶς τρομάζωσι διὰ τῶν πυροβολημάτων των, νὰ μᾶς ἀπειλῶσι διὰ τοῦ ξίφους των, νὰ μᾶς λεηλατῶσι, νὰ μᾶς σφάζωσιν.

Ἡ νέα κόρη ἤγειρε βραδέως τὴν κεφαλὴν, ἔπειτα τὸ μελαγχολικὸν βλέμμα της ἔπεσεν εὐθὺς σχεδὸν πρὸς τὴν γῆν.

— Διατί οἱ ὀφθαλμοί σου εἶναι τεταραγμένοι καὶ τὸ στόμα σου ἄφωνον, ἀγαπητόν μοι τέκνον; διατί στενάζεις καὶ δὲν χαίρεις μετὰ τοῦ πατρός σου διότι ὁ Κύριος δὲν ἐγκατέλιπε τὸν λαόν του;

— Ἐκεῖνοι οἱ δυστυχεῖς, πάτερ, δὲν εἶναι ἄνθρωποι; στοχάζεσαι τὴν σκληρὰν θέσιν των καὶ τὴν φρικώδη τύχην, ἥτις τοὺς περιμένει;

— Ὦ! τί παιδίον εἶσαι! δὲν ἠξεύρεις λοιπὸν ὅτι οἱ Ἠδονῖται εἶναι ἐκεῖνοι οἱ φθείραντες τὴν χώραν, υἱοὶ Φιλισταίων, οὓς ὁ Κύριος ὁ ἴδιος κατέστρεψε καὶ ὧν χιλιάδας ἐθέρισεν ἐν μιᾷ νυκτὶ τὸ ξίφος τοῦ ἀγγέλου τῆς ἐξολοθρεύσεως; Εἶναι ἑπομένως χρέος ἡμῶν νὰ χαρῶμεν καὶ νὰ δείξωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τὸν θεὸν τῶν πολέμων· ὕπαγε λοιπὸν, τέκνον μου, ἐξηκολούθησεν ἐκεῖνος, ὕπαγε καὶ φέρε με τὸ ταλίθ. Θέλω νὰ ὑπάγω εἰς τὴν συναγωγὴν, διὰ νὰ πανηγυρίσω αὐτὴν τὴν ἑορτάσιμον ἡμέραν, καὶ νὰ ᾄσω τοὺς ψαλμοὺς πρὸς δοξολογίαν του.

Ἡ Γεσίκα ἠγέρθη τότε μετὰ βαθέος στεναγμοῦ, ἠνέῳξε μίαν σκευοθήκην καὶ ἐξέβαλεν ἀπ' αὐτῆς εἶδος μανδύου λευκοῦ ἐκ μετάξης, περικεκοσμημένου δὲ κατὰ τὰς παρυφὰς διὰ πλατέων κυανοχρόων θυσάνων.

Ἐν τούτοις ὁ Ἰσαὰκ πλησιάσας εἰς λεκάνην καὶ ἀφοῦ ἔρριψεν ἐπὶ τῆς θυγατρός του βλέμμα στοργῆς καὶ ἀγαλλιάσεως.

Μόλις δὲ διέδη τὸ κατώφλιον, καὶ ἡ Γεσίκα κλείσασα τὴν θύραν, ἐπέστρεψεν ὅλως ἐνδακρυς καὶ εἶπεν «ὁ οὐρανὸς νὰ μὲ εὐσπλαγχνισθῇ, διότι εἶμαι μόνη καὶ ἐγκαταλελειμμένη.»

Β.

Πρὸ πέντε περίπου μηνῶν ἡ Βίλνα εἶχε κατασταθῇ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου· ὑποθέσεις σκουδαῖαι εἶχον διάσῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰσαὰκ, ὅστις ἐμποδισθεὶς εἰς Μπρὲς-Λιτέβσκι ἐκ δυσχερειῶν παντὸς εἴδους, εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ πρὸς καιρόν. Ἐν τοσούτῳ πολλαὶ σκηναὶ αἱματώδεις κατὰ τὰ πέριξ τῆς Βιλλέϊκας εἶχον καταημάνῃ τὴν προσέγγισιν καὶ τὴν πρόοδον τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν Λιθουανίᾳ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ στάσει τῶν πραγμάτων ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαπητοῦ του τέκνου μένοντος μόνου καὶ ἀπροστατεύτου, τοῦ χρυσίου του λεηλατηθέντος, τῆς οἰκίας του ἐρημωθείσης, δὲν ἄφινεν εἰς τὸν δυστυχῆ Ἰσραηλίτην οὔτε ὕπνον οὔτε ἀνάπαυσιν. Ἐπέτυχε λοιπὸν τὴν εὐκαιρίαν μεταβολῆς τινος θέσεως ἐνεργηθείσης ὑπὸ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀναχώρησίν του, καὶ ἐπιβὰς ἐλαφρᾶν δράσκυ συρομένην ὑπὸ τριῶν δυνατῶν ἵππων τῆς Οὐκρᾶνας, διευθύνθη πρὸς τὴν πόλιν τὴν περιέχουσαν πάντα τὰ ἐφετά του. Ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοιπορίας του, καὶ ἡ ἐσωτερική του εὐχαρίστησις ἐξεχείτο εἰς ὑπολογισμοὺς καὶ συμπερασμοὺς ὑποψιθυριζομένους, ὅταν αἴφνης δυσκολίαι ἀπροσδόκητοι ἐπιπεσοῦσαι μεταξὺ τῶν ἐμπορικῶν του σχεδιασμάτων, ἀνενέωσαν τὴν διπλῆν ἀγωνίαν του.

Προέκειτο νὰ διέλθῃ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν πολλὰς ὁδοὺς προσφάτως ἀροτριωθείσας ὑπὸ πολλῶν ταγμάτων τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ἐμπεφραγμένας ἔτι ἐξ ἐπισωρεύσεως παμπληθῶν ἐλκήθρων καὶ ἀποσκευῶν.

Ἀφ' οὗ περιέμεινεν ὥρας ὁλοκλήρους ἕως οὗ νὰ διέλθῃ μακρὰ σειρὰ σκευοφόρων ἁμαξῶν, ὁ Ἰσαὰκ ἠναγκάσθη νὰ διατρέξῃ μέγαν περίδρομον, διὰ νὰ ἐξελθῇ τῆς ἁμαξοπυργοποιίας ἐκείνης, θεωρῶν ἑαυτὸν εὐτυχῆ ἐὰν ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄχημα, διότι πολλοὶ στρατιῶται εἶχον ἤδη βίψῃ φθονεροὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν δυνατῶν ἵππων τῆς Οὐκρᾶνας.

Νέοι τρόποι περιέμενον τὸν Ἰσραηλίτην καὶ τὸν ὑπηρέτην του Σαλνοῦ ἐπὶ τῇ ἧς πρὸ ὀλίγου εἶχον ἐπιχειρήσῃ νὰ διέλθωσιν ὁδοῦ. Μάχη λυσσώδης εἶχε συγκροτηθῇ ἐπὶ τῶν αὐτῶν τόπων, δι' ὧν διήρχοντο· καὶ ἡ πλησίασις τοῦ λυκαυγοῦς καθίστα ἔτι φρικωδεστέραν τὴν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν παριστανομένην εἰκόνα· τὸ πεδίον ἦν ὅλον κατεστρωμένον ἐκ πτωμάτων σχεδὸν ὁλοκλήρως ἐκγυμνωθέντων, καὶ ὧν ἡ αἱματόφυρτος γύμνωσις παρίστα φρικώδη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λευκότητα τῆς χιόνος· ποῦ καὶ ποῦ ἐκινεῖτο ἔτι πληγωμένος τις ἐγκαταλελειμμένος ἢ λησμονημένος εἰς τὰς βασάνους τῆς ἀγωνίας· καὶ μόνον βρόγχος τις βαθὺς ἢ βλασφημία τις ἡμιδιάρθρωτος ἐξ ἀπελπισίας καὶ ἀδυναμίας, διέκοπτον κατὰ στιγμὴν τὴν σιωπὴν ἐκείνης τῆς σκηνῆς τοῦ ὀλέθρου.

Ὁ Ἰσαὰκ ἔτρεμεν ἐκ φόβου. Θεὲ τοῦ Ἰσραὴλ γενοῦ ἵλεως εἰς ἐμὲ, ἀνέκραξε, καὶ οἱ ὀδόντες του ἔτριζαν ἐκ φρίκης.

— Δέσποτα, εἶπεν ὁ Σαλνοῦ, στρεφόμενος πρὸς αὐτὸν, δὲν εἴμεθα ἐνταῦθα ὡς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ; Ὁ Ἰεζεκιὴλ δὲν θὰ ἦν ἤττον πεφοβισμένος ἡμῶν, ὅτε ἐπὶ τῇ φωνῇ του τὰ ὀστᾶ τῆς κοιλάδος ἐκείνης ἠγέρθησαν. . .

— Σιωπή! ἀνόητε, ἀπεκρίθη ὁ Ἰσαὰκ παρωργισμένος καὶ περιρρεόμενος ὑπὸ ψυχροῦ ἱδρῶτος καθ' ὅλον τὸ σῶμα· σιωπή!

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἷς τῶν ἵππων ὠρθώθη μετὰ τοσαύτης βίας, ὥστε μικροῦ ἐδέησε νὰ θραύσῃ ἓν τῶν ὑποκωφωνίων τῆς ἁμάξης ἥτις πρὸ μικροῦ εἶχε κρουσθῇ κατὰ σωροῦ πτωμάτων.

Πολλὰ κανονοστάσια φαίνεται νὰ εἶχον στηθῇ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, καὶ πυροβολισμὸς ἰσχυρὸς νὰ ἐπέφερε τὰς φθορὰς ταύτας· σφαῖραι εἶχον καταροτριάσῃ ὅλον τὸ ἔδαφος, καὶ αἱ βομβίδες ῥηγνύμεναι εἶχον ἀποτελέσῃ τοιαύτας ῥαγάδας, ὥστε ἡ δρόσκα εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἐκινδύνευε ν' ἀνατραπῇ· οἱ ἵπποι καθίσταντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σκιόροβοι. Ὁ Σαλνοῦ ἠναγκάσθη τέλος νὰ καταδῇ ἀπὸ τῆς ἁμάξης διὰ νὰ τοὺς κρατήσῃ καὶ νὰ παρατήρησῃ μᾶλλον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ὁδόν, ἐν ᾗ πρὸ πολλοῦ ἐβάδιζον μόνον κατὰ βῆμα· κατὰ τὸ τότε δὲ παρεπορεύοντο ἐπὶ γῆς διατεμνομένης ὑπὸ μικρῶν θάμνων εἰς σειρὰν χαρακωμάτων κυριευθέντων ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ διὰ τῆς βαγιονέτας.

Ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Σαλνοῦ ἀπώλεσαν σχεδὸν ἐνταῦθα τὴν γενναιότητα τοῦ νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν ὁδόν των· εἰς πᾶν βῆμα οἱ ἵπποι ἐβάδιζον ἐπί τινος τῶν ὑπὸ τῶν βολίδων ἐνατραπέντων πτωμάτων ἢ τὰ συνέτριβον ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τῆς ἁμάξης, ἥτις προέβαινε μετὰ κόπου· τὸ αἷμα ἐπηγνύετο εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν, καὶ αἱ τρίχες ὠρθοῦντο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν.

— Ὦ! τί δὲν ἔδιδον, ἀνέκραξεν αἴφνης ὁ Ἰσαὰκ, ἐξ οὗ ὁ κίνδυνος· μόνος ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ λόγον τόσον δύσηχον εἰς ὦτα ἐμπόρου ὡς τὸ ῥῆμα δίδοναι· — τί δὲν ἔδιδον διὰ νὰ ἐξέλθω ταύτης τῆς τρίβου τῆς φρίκης καὶ τοῦ τρόμου!

— Δέσποτα, εἶπεν ὁ Σαλνοῦ, δὲν δύναμαι νὰ τὸ βεβαιώσω, πλὴν στοχάζομαι ὅτι θὰ ἔπεται νὰ μὴν εἴμεθα μεμακρυσμένοι τῆς κάρσμας τῆς Κρασνόης, ὅπου οἱ δρόμοι τῆς Βιλλέϊκας καὶ τῆς Βίλνας χωρίζονται· ἐκεῖ θὰ δυνηθῶμεν νὰ σταθῶμεν, καὶ νὰ δώσωμεν ἀνάπαυσίν τινα εἰς τοὺς ἵππους μας· βλέπεις ἐκεῖνο τὸ φῶς τὸ λάμπον ἐκεῖ κάτω ἐντὸς τοῦ δάσους; ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τοῦτο ἔρχεται ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς κάρσμας, καὶ μόλις θέλομεν ἡμίσειαν ὥραν διὰ νὰ φθάσωμεν.

Ὁ Ἰσαὰκ συνεφώνησε μετὰ τῆς γνώμης τοῦ ὁδηγοῦ του, καὶ ἡ ἅμαξα διευθύνθη πρὸς τὸ ξενοδοχεῖον.

Δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ὁδοιπόρος διαβαίνων ἀπ' ἐμπροσθεν τῆς κάρσμας τῆς Κρασνόης ὅπου διασταυροῦνται πολλαὶ ὁδοί, ὅστις νὰ μὴν εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν τὴν εὐρύχωρον φαινομένην οἰκίαν εἴτε διὰ νὰ διανυκτερεύσῃ, εἴτε διὰ ν' ἀναπαυθῇ καὶ νὰ θρέψῃ τοὺς ἵππους του. Πολλὰ οἰκοδομήματα χρησιμεύοντα ὡς ἱπποστάσια, ὡς ἁμαξοστάσια καὶ ὡς ἀχυρῶνες ἐπερατοῦντο εἰς τὴν κυρίαν οἰκοδομὴν καὶ ἐσχηματίζον εὐρύχωρον αὐλήν, εἰς ἣν οἱ δύο μας υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπλησίαζον θραδέως καὶ μετὰ προφυλάξεως. Εἶχε πλήξῃ ἤδη τὴν ἀκοήν των θόρυβος μεμακρυσμένος καὶ συγκεχυμένος, ὅστις ἐφαίνετο ἐρχόμενος ἀπὸ τῶν ἐνωπίων τῆς οἰκίας, καὶ ὃν ἀπέδιδον εἰς τὴν ἄκρως δυσάρεστον δι' αὐτοὺς παρουσίαν στρατιωτικῶν καταλυτῶν. Τὰ πέριξ τοῦ ξενοδοχείου παρίστων τὴν πλέον κατώδυνον θέαν. Ποῦ καὶ ποῦ σωροὶ στάκτης καὶ ἀνθράκων· λείψανα ἐγκαταλειφθέντα πυρῶν ἐπαυλισμοῦ στρατιωτικοῦ· δράγματα ἡμίκαυστα, συντρίμματα στεγῶν καὶ δοκῶν ἀπηνθρακωμένων ἐκ τῶν φλογῶν, ἀγγεῖα συντετριμμένα καὶ ἐρριμμένα ἀνάμικτα μετὰ ἐντοσθίων κατοικιδίων ζώων, κατεδείκνυον προφανῶς τὰς διαρπαγὰς καὶ ἀκολασίας ἃς τὰ ἐχθρικὰ τάγματα ἐπὶ τῆς διαβάσεώς των ἐπλημμέλησαν.

Ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Σαλνοῦ κατώρθωσαν νὰ διέλθωσι μεταξὺ τῶν ἐρειπίων· ἔφερον τὴν ἅμαξάν των εἰς ἁμαξοστάσιον κείμενον εἰς ὅσον ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν καὶ διαφυγὸν τὴν γενικὴν καταστροφήν. Ἐνῷ ὁ Σαλνοῦ κατεγίνετο νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἵππους τῶν λεπάδνων των, ὁ Ἰσαὰκ ἐτόλμησεν, οὐχὶ ἄνευ μεγάλων προφυλάξεων, νὰ θελήσῃ νὰ ὠτακουστήσῃ.

Ὑπεισέφρυσε λοιπὸν παρ' ἅπαν τὸ μῆκος τοῦ τοίχου, προσκόπτων εἰς πᾶν σχεδὸν βῆμα· καὶ ἤδη ἔστρεφε τὴν τελευταίαν γωνίαν τῆς οἰκοδομῆς, ὅταν ἐκ κρούσεως ἀπροόπτου βαρέος τινος σώματος ἔχασε τὴν ἰσορροπίαν, καὶ ἔπεσεν ὁ Ἰουδαῖος ἐκφέρων φωνὴν ἀκούσιον τρόμου· αἱ σπασμωδικαί του χεῖρες ἀπήντησαν χαΐτην ἵππου, καὶ ἐνῷ μόλις ἡ ἀπάντησις αὕτη καθησύχασε τὸν φόβον του, δρὰξ δυνατὴ τὸν ἐκράτησεν ἐκ τοῦ τραχήλου, καὶ φωνὴ βρογχώδης ἔκραξε, τίς εἶ;

— Ἰουδαῖος, δυστυχὴς Ἰουδαῖος, ἐψέλλισεν ὁ πτωχὸς διάβολος, οὗ ὁ τράχηλος ἦν συνεσφιγμένος ὡς εἰς δίχειον.

— Κατάσκοπος μᾶλλον! καὶ ἡ σύσφιγξις ἐγένετο δυνατωτέρα.

— Ὦ! ἔλεος, εὐσπλαγχνία, κύριέ μου, διὰ ἕνα δυστυχῆ ἔμπορον Ἰουδαῖον!

— Ἄγε, σιώπα, ἐμπρός, περιπάτει, οὐτιδανέ!

Καὶ σκληρὰ καὶ συνεχῆ γρονθοκοπήματα τὸν ἔρριψαν ἀσθμαίνοντα μέχρι τοῦ κατωφλίου τοῦ ξενοδοχείου. Ἔνδον δὲ ὁποῖος φρικώδης ὀργασμός! αἱ σκευοθῆκαι ἦσαν συντετριμμέναι· οἱ δίκοι οὗς εἶχον ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν οἰνοθηκῶν ἀπύθμενοι· ὁ οἶνος ἔρρεε καὶ ἀπετέλει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πυκνὸν πηλὸν οὗ ἡ ὀσμὴ ἦν ἐνταυτῷ δυσώδης καὶ μεθυστική· ἔπιπλα, στρώματα πτιλωτά, ἰθόναι, σκεύη, πάντα ἦσαν κατερριμένα φύρδην μίγδην εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ τεναγους κοινωνοῦν μετά τινος αἰθούσης κοινῆς ἧς αἱ τοῖχοι ἔτρεμον ἐκ τοῦ θορύβου ἐκείνης τῆς κατα-χθονίου πυργοποιίας. Ἄθροισμα ἀγενές ἀγωγέων, ἁμαξηλατῶν καὶ ἄλλων τοιούτου εἴδους ἀνθρώπων εἶχεν ἀποκατασταθῆ πέριξ ὅλων τῶν τραπεζῶν· ἡ λεία τῶν τελευταίων μαχῶν, στολαί, σταυροὶ χρυσοῖ, ὡρολόγια, λιθοκόλλητοι κόσμοι ἐπωλοῦντο, ἀντηλλάττοντο, καὶ πᾶσα περατουμένη διαπραγμάτευσις ἐσφραγίζετο διὰ τῆς κυκλοφορούσης καὶ ἀπνευστὶ κενουμένης φιάλης· ἡ θορυβώδης σύγχυσις τῶν φωνῶν, τὸ σύγκραμα τῶν διαφόρων γλωσσῶν, αἱ βλασφημίαι, αἱ φιλονεικίαι, αἱ κραυγαὶ τῆς μέθης ἀντήχουν κατὰ τρόπον φρικώδη καὶ παράφωνον.

Βλέπων ἐκείνους τοὺς ἀνεστραμμένους μύστακας, ἐκείνας τὰς ἐκ τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς βακῆς βαθέως κατακοκκινισθείσας μορφάς, ἐκείνας τὰς πολυποικίλους στολάς, καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖνα τὰ ἀπειλητικὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κροτωδῶς συρόμενα ὅπλα, ὁ Ἰσαὰκ ἠσθάνθη ἑαυτὸν λιποψυχοῦντα, διότι ἐγνώρισεν ὅτι περιέπεσε μεταξὺ τῆς ἥττων φιλανθρώπου καὶ τῆς μᾶλλον ἁρπακτικῆς κλάσεως τοῦ στρατεύματος.

— Σᾶς φέρω ἕνα κατάσκοπον, ἔκραξεν ὁ ὁδηγός του εἰσερχόμενος.

— Κρέμασμα! κρέμασμα! ἦτον ἡ ἦν ἤκουσεν ὁ Ἰσαὰκ παρηγορητικὴ ἀπόκρισις.

— Ἑβραῖε, δὲν θὰ τὰ γλυτώσῃς, ἔκραξεν ὑποκάτωθεν μιᾶς τραπέζης φωνὴ ἔντονος· καὶ βραγχώδης· συγκατανεύομεν ὅμως ἀκόμη νὰ σοὶ χορηγήσωμεν τὴν χάριν νὰ κάμῃς τὴν διαθήκην σου, ἐπὶ συμφωνίᾳ, ἐννοεῖται, τοῦ νὰ εἴμεθα ἡμεῖς οἱ γενικοὶ κληρονόμοι σου.

— Γέλως θορυβώδης διέκοψε τὸν ῥήτορα.

— Εὖγε, ἐμυκήθη ἡ κοινότης.

— Ἔλεος, καλοί μου κύριοι, εἶμαι ἀθῶος.

— Φθάνουν οἱ λόγοι, ἐπανέλαβεν ὁ ὁδηγός του· πρέπει νὰ ἀποθάνῃς· ἐμπρὸς μὲ τὰ χρήματά σου· κάμε τὴν διανομήν, ἐγὼ γίνομαι συμβολαιογράφος σου.

Νέον Οὐρὰ ἐπεδοκίμασε τὴν χαρίεσσαν αὐτὴν ἀστειότητα.

— Λοιπόν, θὰ ἀποφασίσῃς, παμπόνηρε γέρων, ποῦ εἶναι τὰ φλωρία σου;

— Τά φλωρία μου! τὰ φλωρία μου! ἔκραξεν ὁ Ἰσαὰκ διὰ φωνῆς γοερᾶς (καὶ αἱ χεῖρές του ἔθλιβον σπασμωδικῶς τὴν ζώνην του) ποῦ νὰ εὕρω ἐγὼ φλωρία; εἶμαι πτωχὸς Ἰουδαῖος.

— Δὸς λοιπὸν ὅ,τι ἔχεις, εἶπεν ἄλλος· Ἡμεῖς δὲν εἴμεθα δύσκολοι, λαμβάνομεν καὶ ἀργύριον, καὶ τάλληρα καὶ ῥούβλια.

— Δὲν ἔχω λεπτόν, καλοί μου κύριοι, δὲν θὰ εὕρετε οὔτε ὀβολὸν ἐπάνω μου.

— Εἰς ἄλλους, εἰς ἄλλους τοιαῦτα παραμύθια, Ἑβραῖέ μου, εἶπεν εἷς ἐκ τῆς συντροφίας, εἶμαι ἐπιφορτισμένος νὰ ἐκτελέσω τὰς τελευταίας θελήσεις σου, λέγε εὐθὺς τί θέλεις νὰ ἀφήσῃς εἰς αὐτοὺς τοὺς κυρίους.

— Ἐγὼ λαμβάνω τὸν πῖλόν του, ἔκραξεν εἷς τῶν στρατιωτῶν, διότι τὸ σακόν μου ἐκάη εἰς τὴν νυκτοφυλακήν.

— Ἐγὼ τὰς ἐμβάδας του, εἶπεν ἄλλος· αἱ ἰδικαί μου εἶναι ἀρκετὰ καλαὶ διὰ κρεμασμένον.

Ἡ ἀγωνία τοῦ Ἰσαὰκ ἦτον εἰς τὴν ἀκμήν της· ἔπεσεν εἰς τὰ γόνατα.

— Εὐσπλαχνισθῆτέ με, κύριοί μου, εὐσπλαχνισθῆτέ με, σᾶς δίδω ὅ,τι καὶ ἂν ἔχω μόνον μὴ μὲ κακοποιήσητε.

— Τί θέλετε λοιπὸν ἀπὸ αὐτὸν τὸν κακοῤῥοίζικον ἄνθρωπον; εἶπε τότε ἄνθρωπός τις ἔχων καλὴν πρόσοψιν, λοχίας τάγματος ξένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Γαλλίας, καὶ ὅστις καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν σκηνὴν εἶχε παρατηρήσῃ τὸν Ἰουδαῖον διὰ βλέμματος ἐξεταστικοῦ, καὶ δὲν εἶχε παρατρέξῃ οὐδὲν τῶν κινημάτων του. Δὲν αἰσχύνεσθε νὰ λάβετε παρ' αὐτοῦ τὰ ἅπερ φέρει ἐπὶ τῆς ῥάχης του οὐτιδανὰ ῥάκη; Ἄγε, ἐμπρός, Ἑβραῖε, ἐπρόσθεσεν, ὠθῶν αὐτὸν πρὸς τὴν πύλην, σώσου τὸ ὀγλιγωρότερον.

Ὁ Ἰσαὰκ ἔφυγεν ὡς ἀστραπή, ὁ δὲ λοχίας στραφεὶς εὐθὺς πρὸς ἕνα τῶν ἀνθρώπων του, τῷ εἶπε κρυφίως

— Ἀκολούθησέ τον, Βαλαφρῆ, καὶ παρατήρησε τί θὰ κάμῃ καὶ ποῦ θὰ ὑπάγῃ.

Ἡ αὐθαίρετος αὕτη ἀπόρασις ἤγειρεν εἰς τὴν δμήγυρεν ψιθυρισμὸν δυσαρεσκείας ἥτις ὅμως δὲν ἐξεράγη, διότι οἱ δυσηρεστημένοι δὲν ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι. Εἰς ἀπόστασιν χιλίων βημάτων ἀπὸ τοῦ ξενοδοχείου ἐστρατοπέδευεν ἀπόσπασμα ἱππικοῦ ὅπερ, χρείας τυχούσης, ἐδύνατο νὰ δώσῃ βαρύτητα εἰς τοὺς λόγους τοῦ λοχίου· οὗτος δὲ συνέσπασε τὰς ὀφρῦς καὶ πάντες ἐσιώπησαν.

Ἔπειτα ὁ ὑπαξιωματικὸς, ἀπαθὴς, καὶ περιφερόμενος μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, περιέμενε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Βαλαφρῆ· ἅμα ἦλθε τὸν ἔφερεν εἰς τὴν σκοτεινοτέραν γωνίαν τοῦ οἰκήματος ὅπου ἔκειτο ἐπὶ στοιβάδος ἀχύρου περιτετυλιγμένος εἰς τὸν μανδύαν του, ἄνθρωπος βαρέως πληγωμένος κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα, καὶ ὅστις ἐφαίνετο ἀπηυδισμένος καὶ ὅλως ἀδιάφορος εἰς τὰ περὶ αὐτὸν τρέχοντα.

— Λοιπόν, τί νέον;

— Εἶναι δύο, ἀπεκρίθη ὁ Βαλαφρῆς, εἶναι μὲ τὴν ἅμαξάν των εἰς τὸ ἁμαξοστάσιον, καὶ καθ' ὅσον ἐδυνήθην νὰ ἀκούσω, σκοπεύουν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν πρὸς τὴν Βίλναν ὁδόν.

— Δὲν πρέπει νὰ μᾶς φύγουν, εἶπεν ὁ λοχίας· ὁ ἀχρεῖος, δὲν ἀμφιβάλλω, ἔχει πολλὰ χρήματα ἐπάνω του, τὸ ἐγνώρισα ἐκ τῶν μορφασμῶν του, ὅταν ἐζήτουν νὰ τοῖς δώσῃ, καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας του ζωγραφιζομένης ἀνησυχίας του δσάκις ἔφερε τὴν χεῖρα εἰς τὴν ζώνην του ὅπου τὰ εἶχε πιθανῶς κεκρυμμένα.

— Καὶ λοιπὸν διατί νὰ τὸν ἀφήσῃς νὰ φύγῃ; ἠρώτησεν ὁ Βαλαφρῆς.

— Στοχάζεσαι ὅτι θέλω νὰ μοιράσω μὲ αὐτὰ τὰ καθάρματα; ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος· δὲν εἶμαι τόσον ἀνόητος· ὕπαγε, κάμε νεῦμα εἰς τὸν Σοκόλσκην· φέρε μετὰ σοῦ, ἂν θέλῃς καὶ τὸν Νεαπολίτην· ὑμεῖς οἱ τρεῖς εἶσθε πλέον παρὰ ἱκανοί. Περιμένετέ με ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, κατὰ τὴν γωνίαν τοῦ δάσους, πρὸς δεξιὰν τοῦ ῥατοπέδου.

Ὁ Βαλαφρῆς ἔφυγεν εὐθύς, καὶ ὁ λοχίας τὸν ἠκολούθησεν ἀμέσως καὶ ἐξῆλθεν ἔχων τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην, χωρὶς νὰ χαιρετήσῃ.

Ὁ πληγωμένος ἠγέρθη τότε ἀπὸ τὴν ἀθλίαν του κοίτην, καὶ βοηθούμενος ἐκ τοῦ ἀεὶ αὐξάνοντος θορύβου, ἔγειρεν ἀφανὴς ἀπὸ τοῦ οἰκήματος χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ.

Γ.

Ἐνῷ ὁ Σαλνοῦ κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ζεύξῃ τοὺς ἵππους, ὁ Ἰσαὰκ καθήμενος ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τοῦ ἁμαξοστασίου, καὶ ἔχων εἰσέτι τὰ μέλη παράλυτα ἐκ τοῦ τρόμου, παρεδίδετο ὅλως εἰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς παρακλήσεις.

— Μωϋσῆ καὶ Ἀβραὰμ, ὑπεψιθύριζε μεταξὺ τῶν ὀδόντων του, λυτρώσατέ με ἀπὸ τῆς τυραννίας ταύτης! ἐκτείνατε ἐπ' ἐμοῦ τὸν ἰσχυρόν σας βραχίονα, καταπέμψατε τρόμον κατὰ τῶν Μωαβιτῶν τούτων· μεταμορφώσατέ τους εἰς λίθους!

Ἐνῷ μόλις εἶχε τελειώσῃ τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις, ᾐσθάνθη κτύπημα ἐλαφρὸν ἐπὶ τοῦ ὤμου του, ἐστράφη μόλις κρατήσας φωνὴν τρόμου, καὶ εἶδε λευκὸν ὄγκον περιτετυλιγμένον εἰς λευκὸν μανδύαν.

— Φυλάξου, τῷ εἶπεν ἐκεῖνος, λῃσταὶ σὲ παραμονεύουν εἰς τὸ πλησίον δάσος· εἶσαι χαμένος, ἐὰν ἐξέλθῃς ἀπ' ἐδώ.

— Ἔλεος! ἔκραξεν ὁ Ἰσαὰκ ἐν ἀπελπισίᾳ, δὲν εἶμαι ἀρκετὰ χαμένος καὶ ἂν μείνω; Ἂν οἱ ἐν τῷ ξενοδοχείῳ κακοῦργοι μὲ ἀνακαλύψουν, δὲν θὰ μὲ κακοποιήσουν, καθὼς ἐσκόπευον; δὲν μὲ ἀπείλησαν νὰ μὲ γυμνώσουν, νὰ μὲ κρεμάσουν; Αἴ, ὁποιος καὶ ἂν ἦσαι, λυπήσου με, βοήθησόν με, σῶσόν με! ὁ δίκαιος Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ θὰ σὲ ἀνταμείψῃ!...

Καὶ ἐνηγκαλίζετο τὰ γόνατα τοῦ ξένου· καὶ αἱ χεῖρές του ὑψοῦντο σπασμωδικῶς πρὸς τὸν οὐρανόν.

Ὁ ξένος ἐφάνη νὰ διστάζῃ μίαν στιγμὴν· ἔπειτα αἴφνης στρεφόμενος πρὸς τὸν Ἰσαὰκ,

— Ἔστω λοιπὸν, ὑποσύρθητι ἐλαφρὰ παρὰ τὸν τοῖχον. Κατὰ τὴν γωνίαν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ξενοδοχείου θὰ εὕρῃς ἵππον ἐπισεσαγμένον, λάβε μετὰ προσοχῆς τὰ κρεμάμενα πιστόλια καὶ φέρε μέ τα.

Ὁ Ἰσαὰκ ὃς ἐν τῷ τρόμῳ του δὴν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τί ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ ἐκεῖνα τὰ ὅπλα, ἐδοκίμασεν ἀκούσας τούτους τοὺς λόγους μίαν ἐκείνων τῶν ἀμφιβολιῶν, ἕνα ἐκείνων τῶν δισταγμῶν τῶν πλέον καρδιοθόρων τῆς κατωδυνοτέρας ὀντότητος. Ὑπήκουσεν ἀλλ' ὅμως, διότι ἡ ἐλπὶς δὲν καταλιμπάνει ποτὲ τὸν δυστυχοῦντα.

Ὁ Σαλνοῦ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ξένου, εἵλκυσε μὲ τὸν ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον κρότον τὴν ἅμαξαν ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ. Κατ' εὐτυχίαν δι' αὐτοὺς τὸ πυκνὸν στρῶμα τῆς λευκαινούσης τὴν ἐπιφά-

νειαν χιόνος, ἤμβλυνε τὸν κρότον τῶν τροχῶν· ὀδεμία ἠχὼ ἀφυπνίσθη εἰς τὴν περικυκλοῦσαν αὐτοὺς φρικώδη σιωπήν.

Ἅμα ὁ κύριός του ἐπέστρεψε φέρων τὰ πιστόλια, ὁ Σαλνοῦ ἀνέβη ἐπὶ τῆς ἁμάξης ὅπου ὁ ξένος εἶχε καθήσῃ πλησίον τοῦ Ἰσαάκ, καὶ ἀνεχώρησεν ὅσον ταχύτερον ἐπέτρεπε τὸ σκότος καὶ ἡ κακὴ κατάστασις τοῦ δρόμου.

Ἐν ὅσῳ ἐμακρύνοντο ὁ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀντηχῶν θόρυβος βαθμηδὸν δὲν ἠκούετο πλέον· ὁ Ἰουδαῖός μας εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ ἐφησυχάζῃ, ὅταν αἴφνης ἐξωρμήσαντες τοῦ πλησιοχώρου δάσους, καὶ κρατήσαντες τοὺς ἵππους ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ, πόλλοι ἄνθρωποι ἐκραξαν μετὰ βροντώδους φωνῆς

— Σ' τὸν τόπον, τὸ βαλάντιον ἢ τὴν ζωήν!

Ὁ Σαλνοῦ ἔντρομος ἐστάθη· ὁ Ἰσαὰκ ὡς κεραυνόβλητος ἐκυλισθῆ ἀπὸ τὴν ἕδραν του εἰς τὸ βάθος τῆς ἁμάξης· ὁ ξένος μόνος ἠγέρθη ἀτρόμητος, ἐγέμισε τὰ πιστόλιά του, καὶ ἔκραξε πρὸς τὸν εὑρισκόμενον πλησιέστερον αὐτοῦ

— Ὀπίσω, ἂν θέλῃς τὴν ζωήν σου.

— Φύλαξε τὴν ἐδικήν σου, ἀπεκρίθη ὁ προσβλητής, πάλλων τὸ ξίφος του.

— Ὁ ξένος πάντοτε ἀτρόμητος εἰσυροβόλησε, καὶ ὁ Σοκόλσκης ἔπεσε μετὰ κραυγῆς τρομερᾶς.

Οἱ ἵπποι ἐκφοβηθέντες ἐκ τῆς πυροσκροτήσεως [illegible] καὶ διέτρεξαν ὡς ὁ ἄνεμος ἐκείνην τὴν δυσχερῆ φοονη[illegible] τρόμος ἐφαίνετο νὰ ἐξομαλύνῃ ἐμπροσθέν των.

Ὁ Ἰσαὰκ μόλις ἀφοῦ μεταξὺ τοῦ κινδύνου καὶ αὐτοῦ ἔμεινεν ἀρκετὰ μεγάλη ἀπόστασις ἀπεράσισε νὰ ἐξέλθῃ τῆς κρύπτης του· ὁ φόβος του κατέπαυσε καὶ τὸν διεδέχθη ἡ εὐγνωμοσύνη· ἐξετέλεσεν ὅλας τὰς ἐκφράσεις τῆς εὐχαριστίας, καὶ ἀπέτεινε χιλίας ἐρωτήσεις αἵτινες πᾶσαι ἔμειναν ἄνευ ἀποκρίσεως. Ἀπορῶν διὰ τὴν πεισματώδη αὐτὴν σιωπήν, ἀπεσύρθη τέλος εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τῆς ἁμάξης διὰ νὰ μὴν παράσχῃ περαιτέρω τὰς σκέψεις ἢ τὸν ὕπνον τοῦ παραδόξου ἐκείνου παρὰ τῆς τύχης δοθέντος αὐτῷ συνοδοιπόρου.

Ἡ ἡμέρα ὑπεφαίνετο ἤδη, ὅταν ἐξῆλθον τοῦ δάσους. Ἡ Βιλλεῖκα διεγράφετο ἐν μικρᾷ ἀποστάσει εἰς τὸν ὁρίζοντα· ὁ Ἰσαὰκ ἐπλησίασε τότε ἐκ νέου εἰς τὸν πάντοτε ἀκίνητον συνοδοιπόρον του, διὰ νὰ τὸν παρατηρήσῃ μᾶλλον ἐκ τοῦ σύνεγγυς.

Ὁ λευκὸς μανδύας ὃν εἶχε ρίψῃ ἐπὶ τῶν ὤμων του εἶχε πέσῃ, καὶ ἐφάνησαν τότε δύο ἐπωμίδες χρυσαῖ, καὶ ὁ σταυρὸς τῆς τιμῆς ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ στήθους του· ἐκ τῶν σημείων τούτων καθίστατο καταφανὴς ὁ βαθμὸς τοῦ γενναίου ἐκείνου νέου ὅστις, ὡς ὁ Ἰσαὰκ ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ χρώματος καὶ τῶν κοσμημάτων τῆς στολῆς του, ἦν ἐκ τῶν Πολωνικῶν ἐκείνων ταγμάτων τῶν κλεισθέντων κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνην μάχην εἰς τὸ θέατρον ὃ εἶχεν οὗτος διατρέξῃ τὴν προτεραίαν.

Ὁ ξένος ἔφερε τὸν ἀριστερὸν βραχίονα κρεμάμενον, καὶ ἐφαίνετο ὡσαύτως πληγωμένος καὶ κατὰ τὴν κεφαλὴν ἤν εἶχε περιτυλίξῃ διὰ τοῦ μανδυλίου του. Ἀφοῦ ἐξημέρωσε, διέκρινεν ὁ Ἰσαὰκ ῥανίδας αἱματος αἳ ἀφοῦ διέβρεξαν τὸ δέμα τῆς πληγῆς, ἤρχιζον νὰ κοκκινίζωσι τὸν λευκὸν μανδύαν· ἐγνώρισε συγχρόνως μετ' ἀνεκφράστου θλίψεως ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ὄψεώς του διακεχυμένης θανασίμου ὠχρότητος, ἐκ τῶν ἀχρόων καὶ ἀκινήτων χειλέων του, ἐκ τῆς ἐντάσεως ὅλων του τῶν μελῶν, ὅτι ἦν λιποθυμημένος· ἀποτέλεσμα ἀναπόφευκτον τῶν βιαίων κλονισμῶν τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῶν πόνων τῆς πληγῆς του, ἥτις εἶχεν ἀνοιχθῆ ἐκ νέου· ἐφαίνετο ὅλως διόλου νεκρὸν πτῶμα . . .

— Ὁ δυστυχής! ἔκραξεν ὁ Ἰσαάκ, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανεν . . , ἀποθνήσκει! Σαλνοῦ, θὰ χαθῇ ἀπὸ τὰς πληγάς του . . . σπεῦσον, μὴ λυπῆσαι τοὺς ἵππους· ἴσως εἶναι ἀκόμη καιρὸς νὰ τὸν σώσωμεν.

Καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ οἱ ἵπποι ἀσθμαίνοντες καὶ ἔπαρροι ἐστάθησαν ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας τοῦ Ἰσαάκ.

Δ.

Ἀκούσασα τὸν κρότον τῆς ἁμάξης ἡ Γεσίκα, ἤν ἡ ἀνησυχία ἐκράτει ἄϋπνον, ἔδραμε πρὸς τὴν πύλην. Ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸν τράχηλον τοῦ πατρός της, πόσον ἔρριξεν ἰδοῦσα ἄνθρωπον αἱμόφυρτον.

— Δρᾶμε, θύγατερ, ἔκραξεν ὁ Ἰσαάκ, ὑπαναγείρων τὸν ἐλευθερωτήν του εἰς τὰς ἀγκάλας του· στεῖλε νὰ φέρουν τὸν χειρουργὸν Ἐλιεάμαν, δρᾶμε ταχέως, πολὺ ταχέως...

Ἡ νέα κόρη ἔρριψεν ἐπὶ τοῦ πληγωμένου ἓν βλέμμα τῆς περιπαθεστέρας συμπαθείας, καὶ εἰσελθοῦσα τάχιστα εἰς τὴν οἰκίαν, ἔδωκε τὰς διαταγάς της, καὶ ἐπανῆλθε πλησίον τοῦ πληγωμένου, φέρουσα τὰς ἀναγκαίας ὀθόνας καὶ ἀλειφὰς διὰ πρώτην ἐπίδεσιν. Ὁ δυστυχὴς νέος εἶχε κομισθῆ μετὰ μεγάλων προφυλάξεων ἐπὶ κλίνης παρ' ἣ ὁ Ἰουδαῖος Ἰσαὰκ ἐστέναζε καὶ ἔστριφτε τὰς χεῖράς του.

— Ἔλεος, ἔκραξεν εἶμαι χαμένος ἄνθρωπος! ἀπέθανε, καὶ οἱ Ναζωραῖοι θὰ νομίσωσιν ὅτι ἐγὼ τὸν ἐδολοφόνησα! Θὰ ζητήσωσι λόγον παρ' ἐμοῦ, ἐμοῦ ὅστις θὰ ἔδιδον εὐχαρίστως τὸ ἴδιον αἷμά μου διὰ νὰ τὸν φέρω εἰς τὴν ζωήν!

Ἐν τούτοις ἡ Γεσίκα, κεκλιμμένη ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ μετώπου τοῦ νέου, καὶ προσέχουσα νὰ ἀκούσῃ τοὺς σχεδὸν ἀνεπαισθήτους σφυγμοὺς τῆς καρδίας του,

— Ζῇ, ἔκραξεν, ἡ καρδία του κτυπᾷ! τότε δραξαμένη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς ὑπηρέτιδός της τὸ ἀγγεῖον τὸ περιέχον τὸ βάλσαμον τῆς Σάβας, ἐστάλαξεν ἐλαφρὰ σταγόνας τινὰς ἐπὶ τῶν μηνίγκων καὶ τῶν ἡμιηνεωγμένων χειλέων τοῦ ξένου· τὰ ἀνήσυχον βλέμμα της εἶχε στηριχθῆ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν του. Φωνὴ ἀκούσιος ἐξέφυγεν ἀπ' αὐτῆς, ὅταν τὰ βλέφαρα ἐκείνου ἠνεῴχθησαν καὶ βλέμμα ἀσθενὲς προσηλώθη ἐπὶ τοῦ ἐκείνης. Δυστυχὴς κόρη! τὸ φλογερώτερον βλέμμα τοῦ ἔρωτος δὲν θὰ εὕρισκε ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον τὴν ὁδὸν τῆς καρδίας της.

Τὸ αἷμα τῆς νέας κόρης ἐπάγωσεν ἐκ τρόμου καὶ ἐλπίδος, ὅταν ὁ χειρουργὸς κατεμήλωσε τὴν βαθεῖαν πληγὴν ἣ ἐφαίνετο ὅτι ὁ νέος εἶχε λάβῃ ἐκ ξίφους ἐπὶ τοῦ μετώπου· ὁ ἐκ ταύτης τῆς ἐγχειρήσεως πόνος τὸν ἐξύπνισεν ἐκ δευτέρου καὶ ἐχρωμάτισε πρὸς μίαν στιγμὴν τὰς ὠχρὰς παρειάς του· οἱ ὀφθαλμοί του ὑψώθησαν πρὸς τὴν Γεσίκαν μετ' ὀδυνηρᾶς ἐκφράσεως· ῥίγος ἀσύνηθες διέτρεξεν ὅλα τὰ μέλη τῆς νέας Ἰσραηλίτιδος, καὶ δάκρυα ἐῤῥευσαν ἐπὶ τοῦ εὐειδοῦς προσώπου της. Μία ἐκφώνησις τοῦ Ἐλισάμα τὴν ἐξύπνισεν.

— Δεδοξασμένος ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, εἶπεν ἐκεῖνος, ἐκπῶν τὴν μήλην, ἡ πληγὴ δὲν εἶναι θανατηφόρος· ἡ βραδύτης τῆς περιδέσεως τὴν καθιστᾷ ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πᾶς κίνδυνος παύει, ἂν μόνον καταβληθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι ἐνδελεχεῖς φροντίδες.

Οὗτοι δὲ οἱ παρηγορητικοὶ λόγοι ἔδωκαν ζωὴν εἰς τὴν Γεσίκαν.— Ὦ! αἱ φροντίδες δὲν θὰ λείψουν! εἶπε καθ' ἑαυτήν.

Καὶ ἀπὸ ἐκείνης τῆς στιγμῆς δὲν ἀπεμακρύνθη πλέον τοῦ προσκεφαλαίου τοῦ ἀσθενοῦς, προσεκτικὴ ἀνήσυχος, μεταβαίνουσα ἀμοιβαδὸν ἀπὸ τῆς ψυχικῆς ἀγωνίας εἰς τὴν ἐλπίδα.

—Ὁ δυστυχὴς νέος! ἔλεγεν αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, εἰς αὐτὸν ὀφείλω τὴν ζωὴν τοῦ πατρός μου· καὶ οἱ ὁ φθαλμοί της ἐστηριγμένοι ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ ἀλλὰ πλήρους εὐγενείας προσώπου τοῦ ἀσθενοῦς ἐβρέχοντο ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς εὐγνωμοσύνης.

Τῆς εὐγνωμοσύνης. Ἀλ! οὐχί! τοῦτο ἦτον πλέον παρὰ εὐγνωμοσύνη· τοιοῦτον αἴσθημα θὰ ἦτον πολὺ ψυχρὸν διὰ τὴν ἐρῶσαν ψυχήν της· καὶ ἡ εὐτυχία ἡ ζωγραφισθεῖσα ἐπὶ τοῦ ὡραίου προσώπου της, ὅταν ὁ χειρουργὸς ἀνήγγειλεν ὅτι παρῆλθεν ὁ κίνδυνος, ἡ εὐτυχία ἐκείνη δὲν ἦτον εὐγνωμοσύνη.

— Ποῦ εἶμαι; ἀνέκραξεν ὁ νέος, ὅταν κατὰ πρῶτον, μετὰ ὕπνον βαθὺν ἠνέωξε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἶδε πλησίον του τὴν χαρίεσσαν μορφὴν τῆς Γεσίκας.

— Εἰς τὴν Βιλλεῖκαν, ἀπεκρίθη ἐκείνη μετὰ χαρᾶς ἀνησύχου, ἀκούσασα ἐξερχομένας τοῦ στόματός του ταύτας τὰς πρώτας λέξεις, καὶ αὐτὰς μόλις προφερομένας, εἰς τὴν Βιλλεῖκαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός μου.

— Τοῦ πατρός σου! εἶπεν ὁ ξένος πάσχων νὰ ἐνθυμηθῇ· ὁ πατήρ σου! τίς εἶναι; τίς εἶσαι σὺ ἡ ἰδία, ἐρασμία κόρη;

— Ὀνομάζομαι Γεσίκα, εἶμαι θυγάτηρ τοῦ Ἰσαὰκ Νικολαΐεβ, Ἰουδαίου τῆς Βιλλεῖκας.

Τὸ βλέμμα τοῦ ξένου ἐσκυθρώπασε.

— Καὶ διατί εἶμαι ἐδῶ; ἐπανέλαβεν ἀνυπομόνως διατί ὄχι εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῆς Βιλλεῖκας; δὲν ἐπληγώθην εἰς Νοβογορόδεκ;

Ἡ ὡραία ἰουδαία διὰ φωνῆς γλυκείας καὶ ἱκετευτικῆς τὸν παρεκάλεσε νὰ καθησυχάσῃ· ἔπειτα δηγήθη εἰς αὐτὸν ἐκ τίνος ἀλληλουχίας συμβάντων εὑρίσκετο εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην· καὶ ἡ φωνὴ τῆς ὡραίας κόρης ἐνεψυχώθη. Οἱ ὀφθαλμοί της ἔλαμψαν ὅταν ὡμίλησε περὶ τῆς γενναίας χορηγηθείσης παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα της βοηθείας.

— Οἱ στρατιῶταί μου τοὐλάχιστον γνωρίζουσι τὰ κατ' ἐμέ; διέκοψεν ὁ ἀξιωματικὸς διὰ γλυκυτέρας φωνῆς.

— Δὲν ἐγνωρίζομεν τὸ ὄνομά σου.

— Διατί δὲν εἴπατε νὰ μὲ φέρουν εἰς Βίλναν;

— Ἡ κατάστασίς σου· τὸ ἐπέτρεπε; καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ζωὴν τοῦ σωτῆρός μας;

Καὶ ἡ νέα κόρη ἔκυψε τὴν κεφαλὴν ὡς συγχεχυμένη· ὁ ἀσθενὴς ἕως τότε δὲν εἶχε προφέρῃ φύδεμίαν εὐχαρίστησιν.

Ἀμφότεροι ἔμειναν διὰ μίαν στιγμὴν σιωπῶντες καὶ σκεπτικοί, ἔπειτα ἀνήγειραν τὴν κεφαλὴν μετὰ μειδιάματος εὐγνωμοσύνης.

— Εὐχαριστῶ· χιλιάκις εὐχαριστῶ διὰ τὰς φροντίδας, ὡραία παιδίσκη μου, εἶπεν ὁ νέος . . . ἀλλὰ τὸν πατέρα σου δὲν δύναμαι νὰ τὸν ἰδῶ;

— Θὰ τὸν ἴδῃς· καὶ ἐξῆλθεν, ἔχουσα τὴν καρδίαν πλήρη θλίψεως καὶ κενῶν μεταμελειῶν.

Ἅμα ἐφάνη ὁ Ἰσαάκ.

— Γέρων, εἶμαι εὐγνώμων διὰ τὴν φιλοξενίαν σου· πλὴν δὲν θὰ εἶμαι ἥσυχος ἕως ὅτου δὲν φανερώσῃς τὰ κατ' ἐμὲ εἰς τὸ τάγμα μου· εἰδοποίησον τὸν συνταγματάρχην . . . εἰς Βίλναν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς Λοζίνσκης εἶναι ἀσθενὴς εἰς τὴν οἰκίαν σου.

Ὁ Ἰουδαῖος ὑπεσχέθη, καὶ ὁ Λοζίνσκης ἐνθαρρυνθεὶς ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦναι ἀνυπόμονος καὶ ἐμμέριμνος· τοιοῦτοι δὲ εὐπειθὴς εἰς τὰς προτροπὰς τῆς ὡραίας Γεσίκας ἐξέφραζε πρὸς αὐτὴν τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ μετὰ περιπαθοῦς ἀποσιώπησεως, θλίβων ἐνίοτε τὴν χεῖρα τῆς νέας κόρης ἥτις ἐρυθρία ἐξ ἡδονῆς καὶ εὐτυχίας.

Ὁ Λοζίνσκης ἔφθασε μετ' ὀλίγον εἰς κατάστασιν τοῦ νὰ ἐξεγερθῇ τῆς κλίνης καὶ νὰ περιέλθῃ τὴν οἰκίαν καὶ τὸν κῆπον. Ἐπροτίμα τῆς πνιγηρᾶς θερμότητος τοῦ ἐγκλείστου ἀέρος τοῦ δωματίου τὴν ἐκ τῶν σκιωδῶν στοιχάδων γλυκεῖαν αὐτοῦ δροσερότητα· στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ βραχίονος τῆς νέας κόρης, περιεπάτει ἠρέμα. Ἀμφότεροι διήρχοντο εἰς γλυκείας συνομιλίας ὥρας ὁλοκλήρους αἱ εἰς αὐτοὺς ἐφαίνοντο στιγμαί. Ἡ νέα Ἰσραηλῖτις ἤκουσε μετὰ προσοχῆς μεμιγμένης μετ' ἐκπλήξεως καὶ ὑπερηφάνου ἀγαλλιάσεως τὴν διήγησιν τῶν συμβάντων τοῦ στρατιωτικοῦ βίου του· ἡ φαντασία της τὸν ἠκολούθει εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς μάχης, ὑπερπηδῶσα μετ' αὐτοῦ τὰς στενωποὺς καὶ τοὺς ποταμούς· ἐξέφερε φωνὰς ἐνθουσιώδεις διὰ ὅλους τοὺς θριάμβους του, καὶ δάκρυα δι' ὅλας τὰς ἥττας του· ἐκεῖνος δὲ πάλιν εἰλκύετο πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνεπιτηδεύτως καλλιερνημένου πνεύματός της, ὑπὸ τῆς ὀρθότητος τῆς κρίσεώς της καὶ ὑπὸ τῆς ἐξαιρέτου αἰσθήσεώς της.

Ἡ πρὸς τὴν νέαν κόρην ἐγκάρδιος αὐτοῦ προσήλωσις ηὔξανεν ἀκόμη καὶ ἐκ τῆς ἧς τῷ ἐνέπνεεν ὑπολήψεως.

— Γεσίκα, τῇ εἶπε μίαν ἡμέραν, ἐλευθερῶν τὸ ὡραῖόν της μέτωπον ἀπὸ τῶν κυκνῶν βοστρύχων, δὲν δύνασαι νὰ ὑποθέσῃς εἰς πόσον βαθμὸν ὁμοιάζεις

μίαν τῶν συγγενῶν μου· αὕτη ἡ παράδοξος ὁμοιότης μὲ ἐκπλήττει συχνάκις, καὶ καθίσταται τόσῳ εὐχαριστοτέρα εἰς ἐμέ, καθ' ὅσον ἀνακαλεῖ ἀπαύστως εἰς τὴν καρδίαν μου ἄλλην κόρην ἐπίσης καλὴν καὶ ἐρασμίαν ὡς σέ.

Ἡ καρδία τῆς νέας Ἰουδαίας ἐσκίρτησεν ἐκ χαρᾶς εἰς τούτους τοὺς λόγους, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν στιγμὴν αἴσθημα ζηλοτυπίας εἰσέφρυσεν εἰς τὴν ψυχήν της.

— Πῶς ὀνομάζεται ἐκείνη ἡ συγγενὴς ἣν ὁμοιάζω τόσον; ἠρώτησεν ἐκείνη.

— Μαλβίνα, ἀπεκρίθη ὁ Λοζίνσκης.

— Μαλβίνα! ἐπανέλαβεν ἡ Γεσίκα, τί ὡραῖον ὄνομα! δὲν εἶναι βεβαίως ἧττον ὡραία τοῦ ὀνόματός της, ἐξηκολούθησεν ἐκείνη μετ' ἐπαισθητῆς προκαταλήψεως κατ' αὐτῆς.

— Πῶς νὰ μὴν ἦναι, εἶπεν ὁ Λοζίνσκης μειδιῶν, ἀφ' οὗ σὲ ὁμοιάζει;

Τὸ ὡραῖον πρόσωπον τῆς Ἰουδαίας ἐκαλύφθη ὑπὸ ζωηροῦ ἐρυθήματος.

— Τί δὲν ἔδιδον διὰ νὰ τὴν ἴδω, ἔκραξεν ἐκείνη μετ' αὐξανούσης συγχύσεως.

— Δύναμαι εὐκόλως νὰ σοὶ δώσω αὐτὴν τὴν εὐχαρίστησιν, ἀπεκρίθη ὁ Λοζίνσκης, ἐξάγων ἀπὸ τὸν κόλπον του μικρὰν χρυσῆν θήκην κρεμαμένην εἰς τὸν τράχηλόν του διὰ πλέγματος τριχῶν. Ἴδε, ἐπρόσθεσε, παῤῥησιάζων εἰς ἐκείνην εἰκόνα ἐν μικρογραφίᾳ, εἶναι ἐκείνη, εἶναι ἡ Μαλβίνα.

— Πόσον εἶναι ὡραία! ἔκραξεν ἡ Γεσίκα, ὠχριῶσα· μ' ἐκολάκευσες, εἶμαι μακρὰν τοῦ νὰ ἦμαι τόσον εὔμορφη

— Ὤ, ὄχι, ὄχι, Γεσίκα, εἶσαι ἀξία νὰ συγκριθῇς μὲ ἐκείνην.

Ἡ ὡραία Ἰουδαία ἔσεισε τὴν κεφαλὴν ὡς δυσπιστοῦσα, καὶ δι' ὅλου τοῦ λοιποῦ τῆς ἡμέρας ἦτον σύννους καὶ σκεπτική.

Ἐν τούτοις ἡ ἀνάῤῥωσις τοῦ Λοζίνσκη προώδευε ταχέως. Ἐν ἑσπέρας καθ' ὃ εἶχε μείνῃ εἰς τὸν κῆπον πλέον τοῦ συνήθους, ἡ Γεσίκα, ἥτις ἀπό τινος καιροῦ ἐφαίνετο ν' ἀποφεύγῃ τὴν συναπάντησίν του, φοβηθεῖσα μήπως τὸ ἐσπερινὸν ψύχος βλάψῃ τὴν ὑγείαν του, ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ νὰ τὸν εὕῃ ἡ ἰδία.

Εἰσελθοῦσα διὰ δειλοῦ βήματος εἰς τὸ δάσος, εἶδε τὸν νέον ἀξιωματικὸν ἐκτεταμένον ἐπὶ ἑδράνου χλόης, καὶ κρατοῦντα εἰς χεῖρας τὴν εἰκόνα, ἥτις ἐγνώρισεν ἐν τῇ ταραχῇ της ὅτι ἦν ἡ τῆς ἀντιζήλου της, τῆς Μαλβίνας. Τὰ μελαγχολικὰ βλέμματα τοῦ νέου ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς εἰκόνος μετ' ἀνεκλαλήτου ἐκφράσεως εὐχαριστήσεως καὶ ἔρωτος, καὶ τὰ χείλη του προσεκολλῶντο κατὰ στιγμὰς εἰς αὐτὴν μετά τινος εἴδους φρενητιάσεως, ἥτις ἐσπάραξε τὴν καρδίαν τῆς δυστυχοῦς παιδίσκης· ἐστέναξεν εἰς τὴν θέαν τῆς εἰκόνος ἐκείνης, καὶ ὁ στεναγμὸς ἐπρόδωκε τὴν παρουσίαν της.

— Εἶσαι σύ, Γεσίκα! εἶπεν ὁ Λοζίνσκης στρεφόμενος· τίς μὲ δίδει τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ σὲ ἴδω, ἀγαπητὴ φίλη;

— Ἡ ἑσπέρα εἶναι κατὰ πολὺ δροσερά, ἀπεκρίθη ἐκείνη διὰ τεταραγμένης φωνῆς, καὶ φοβοῦμαι μὴν ἐκθέσῃς τὴν ὑγείαν σου παραμένων ἐπὶ πλέον ἐνταῦθα.

— Πταίεις καὶ σύ, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος ἀστεϊζόμενος· μὲ ἀμελεῖς ὅλως διόλου καὶ λησμονοῦμαι, ὅταν μὲ ἀφίνουν μόνον.

— Ἀλλὰ δὲν ἦσουν μόνος, εἶπεν ἡ νέα Ἰουδαία μετὰ τόνου σχεδὸν ὁμοιάζοντος μὲ ἐπίπληξιν.

— Ἔχεις δίκαιον, καλή μου, ἡ Μαλβίνα καὶ σὺ μ' ἐσυντροφεύετε.

— Ἡ Μαλβίνα, ναί, τὸ πιστεύω, φαίνεται ὅτι πολὺ τὴν ἀγαπᾷς· εἶναι βεβαίως πολὺ ἐκ τοῦ πλησίον συγγενής σου.

— Ὄχι ὅμως ἀκόμη τόσον πλησίον· εἶναι ἐπιτροπευομένη τοῦ πατρός μου· ἀνετράφημεν ὁμοῦ ὡς ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή.

— Λοιπόν, εἶπεν ἡ Γεσίκα μετὰ μιᾶς στιγμῆς δισταγμόν, ἀγαπᾷς τὴν Μαλβίναν ὡς ἀδελφήν;

— Καὶ ὡς μνηστήν, ἐπρόσθεσεν ἡσύχως ὁ Λοζίνσκης.

Εἰς τούτους τοὺς λόγους ἡ νέα κόρη ἧς ὅλα τὰ μέλη ἐκυριεύθησαν ὑπὸ ῥίγους σπασμωδικοῦ, ἀφῆκε μίαν φωνήν. Τὸ ὅπερ κατέπιε δηλητήριον εἰσεχώρει ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐπάγωνε τὴν καρδίαν της.

— Τί ἔχεις λοιπόν, καλή μου φίλη; εἶπεν ὁ Λοζίνσκης ἔντρομος· ὠχριᾶς, τρέμεις!

— Τὸ ψύχος μὲ διεπέρασεν, ἀπεκρίθη ἐκείνη μετὰ φωνῆς πνιγομένης ἀπὸ δάκρυα· ὁ ἄνεμος εἶναι τόσον δριμύς, δὲν ἐμβαίνομεν εἰς τὴν οἰκίαν;

— Δυστυχὴς παιδίσκη! πῶς δὲν τὸ ἔλεγες πρότερον; αἰωνίως θὰ μὲ τύπτῃ ἡ συνείδησις, ἂν ἀσθενήσῃς ἐξ αἰτίας μου.

Ὁ Λοζίνσκης περιβαλὼν τότε διὰ τῶν βραχιόνων του τὴν χαρίεσσαν μέσην της διὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ, ἐπετάχυνε τὸ βῆμα, διὰ νὰ φθάσῃ ὅσον τάχος εἰς τὴν οἰκίαν.

Εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἡ Γεσίκα τὸν εὐχαρίστησε, καὶ ἐμβᾶσα κατεσπευσμένως εἰς τὸν θάλαμόν της, ἐῤῥίφθη ἐπὶ μιᾶς ἕδρας ὀλολύζουσα.

Ἤρχιζεν ἤδη νὰ συναισθάνεται ἡ δυστυχὴς! ὅτι τὸν ἠγάπα, τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ θαυμός του, ἡ θρησκεία του καὶ οἱ σύνδεσμοι τῆς καρδίας του ἐφαίνετο ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν χωρίσωσι διὰ παντός.

(ἀκολουθεῖ.)

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝ *ΛΕΥΚΤΡΟΙΣ ΜΑΧΗΣ.*

Ὅλαι αἱ ἱστορίαι ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ Ἐπαμινώνδας ἐνίκησεν ἐν Λεύκτροις τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην, ἐπινοήσας τὴν *πλαγίαν, τὴν λοξὴν, τὴν ἐγκάρσιον, τὴν σφηνοειδῆ, τὴν ἐμβολοειδῆ* αὐτοῦ παράταξιν, τὴν ὁποίαν βραδύτερον τοσοῦτοι ἄλλοι στρατηγοί, καὶ ἰδίως ὁ μέγας Φρεδερῖκος, καὶ ὁ Ναπολέων εὐδοκίμως μετεχειρίσθησαν. Ἀλλὰ τῶν συνήθων τούτων ἱστοριῶν οἱ συγγραφεῖς δὲν ἐξηγοῦσι καὶ τὸ τί ἐστιν ἡ παράταξις αὕτη, τῆς ὁποίας ἡ ἐφεύρεσις μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ εὐφυΐα ἐπίσης θαυμαστὴ ἀναδείκνυται εἰς τὴν πρακτικωτέραν καὶ φοβερωτέραν τῶν ἐπιστημῶν ὅσον καὶ εἰς τὰς διανοητικωτέρας καὶ χαριεστέρας. Αὐτοῦ τοῦ ἐμπειροτάτου περὶ τὰ πολεμικὰ Ξενοφῶντος ἡ ἔκθεσις δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἔννοιάν τινα σαφῆ τοῦ μεγάλου ἐκείνου κατορθώματος, ἐὰν ὁ ἀναγνώστης δὲν προσλάβῃ ἐπικούρους τοὺς νεωτέρους ἑρμηνευτάς. Καὶ ὑπὸ τούτων λοιπὸν χειραγωγούμενοι, ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ πρὸς διευκρίνησιν τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης μάχης.

Ἡ δύναμις τῶν Θηβαίων συνεποσοῦτο εἰς ἑπτακις χιλίους πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς· ἡ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο σχεδὸν διπλασία. Συνῆλθον δὲ οἱ ἀντίπαλοι ἐπὶ πεδίου ὁμαλοῦ καὶ ἀφοῦ ἐπλησίασαν πρὸς ἀλλήλους τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐλείπετο ἐν τῷ μεταξὺ εἰμὴ ἑκατοντάδων τινῶν βημάτων διάστημα, ἤρχισαν, κατὰ τὸ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπικρατῆσαν ἔθος, ν' ἀντιπαρατάσσωνται παραλλήλως.

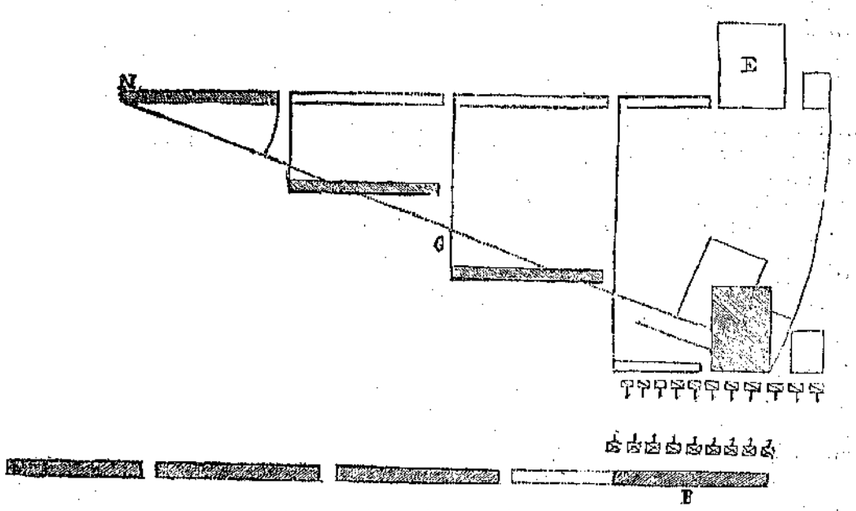

Σχέδιον τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης.

Ἐντεῦθεν οἱ Θηβαῖοι, οἵτινες, διὰ τὸ εὐάριθμον αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ συγκροτήσωσι μέτωπον ἰσομέγεθες μὲ τὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐκινδύνευον νὰ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τῆς δεξιᾶς αὐτῶν πτέρυγος· τὸ ἱππικὸν, ἀντὶ νὰ κατέχῃ τὴν συνήθη αὐτοῦ παρὰ τὰ κέρα θέσιν, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, ὑπὸ ἑκατέρου τῶν ἀντιπάλων, εἰς σῶμα ἓν καὶ προετάχθη τῆς μιᾶς ἄκρας ἑκατέρας τῶν φαλάγγων, ὡς δείκνυται ἐν τῷ παρατεθειμένῳ ἰχνογραφήματι.

Ἀλλὰ, τούτων γενομένων, ὁ Ἐπαμινώνδας εἶδεν, ὅτι θέλει πιθανώτατα καταβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐὰν κινήσῃ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ μέτωπον κατὰ τῶν διπλασίων ἐκείνου δυνάμεων· ὅθεν εὐφυέστατα ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐπάγάγῃ κατ' αὐτοῦ εἰμὴ τὸ εὐώνυμον κέρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, νὰ καταστήσῃ ὅμως τὸ κέρας τοῦτο πολὺ ἰσχυρότερον τοῦ ἀντιπάλου κέρατος, καθ' οὗ προέκειτο νὰ ἐπιτεθῇ. Ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησεν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ εὐωνύμου κέρατος ὀγκωδεστάτην τετράπλευρον σφῆνα Ε ἔχουσαν πεντήκοντα ἄνδρας κατὰ βάθος καὶ ἠσφάλισε τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ὅλης αὐτοῦ παρατάξεως διὰ τοῦ ἐκ τριακοσίων ἐπιλέκτων ἀνδρῶν συγκειμένου ἱεροῦ λόχου. Ταῦτα δὲ διατάξας καὶ διασκορπίσας τοὺς ψιλοὺς ὡς ἀκροβολιστὰς, ὁ Ἐπαμινώνδας ὥρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἤτοι προκρόστος, δηλαδὴ κλιμακηδόν, ὡς ὑποδεικνύει τὸ ἰχνογράφημα, ἤτοι στρεφόμενος περὶ τὴν δεξιὰν πτέρυγά του, ὡς περὶ ἄξονα, καθὰ ἄλλοι μέν τινες εἰκάζουσι δό διὰ στικτῆς, γραμμῆς N. G. ἐσημειώθη ἐν τῷ ἰχνογραφήματι.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκπλαγέντες διὰ τὸ κίνημα τοῦτο, τοῦ ὁποίου δὲν ἐνόησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὴν πρόθεσιν, ἔσπευσαν νὰ ἀποσπάσωσι τὴν φάλαγγα Β διὰ νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ νὰ ἀποφύγωσι τὴν κύκλωσιν. Ἀρξαμένης δὲ μετ' ὀλίγον τῆς συμπλοκῆς, τὸ ἱππικὸν τῶν Θηβαίων, ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερον ὂν τοῦ Σπαρτιατικοῦ, κατέβαλε τοῦτο καὶ τὸ συνώθησεν ἐπὶ τὴν ὄπισθεν τεταγμένην φάλαγγα. Τότε ἡ φοβερὰ τοῦ Ἐπαμινώνδου σφῆν, ἐπιπεσοῦσα κατὰ τῆς διαταραχθείσης ἤδη ταύτης φάλαγγος, τὴν διέῤῥηξε καὶ τὴν διεπέρασεν ἐν ᾧ καιρῷ ὁ ἱερὸς λόχος ἐπήρχετο ἐκ πλαγίου καὶ ὄπισθεν κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν τῷ ἅμα τὸ μὲν ἱππικὸν τῶν Θηβαίων προήλασεν ἐπὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πρώτων Λακεδαιμονίων φυγάδων, τὸ δὲ νικηφόρον πεζικὸν, ὠφελούμενον ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς του, προέβαινεν ἀδιαλείπτως πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις, θορυβηθεὶς διὰ τὴν τροπὴν τῆς δεξιᾶς του πτέρυγος, θεωρῶν δὲ προσεγγίζουσαν καὶ τὴν ἄλλην τῶν Θηβαίων δύναμιν (τὸ κέντρον καὶ τὸ δεξιὸν κέ-

ρας) ἐνόμισεν, ὅτι ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπάρχει καὶ ἐτράπη εἰς φυγήν. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἀπέθανεν ὁ Κλεόμβροτος καὶ χίλιοι Λακεδαιμόνιοι.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Ἐπαμινώνδου εἰς τὴν περίστασιν ταύτην (τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη καὶ μετά τινας ἐνιαυτοὺς περὶ Μαντίνειαν)· ἐπανελήφθη πολλάκις, ὡς προείρηται, μετέπειτα, καὶ ἀείποτε σχεδὸν ἀνέδειξε νικητὴν τὸν γενώσκοντα νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ἐπιτηδείως καὶ δεόντως. Καὶ ὀνομάζεται μὲν ἡ παράταξις *πλαγία*, *λοξὴ*, κτλ., ἀλλ' ἴσως οὐδεμία τῶν ὀνομασιῶν τούτων εἶναι ἁρμοδία, διότι, ὅ,τι μάλιστα χαρακτηρίζει τὸ ἐπινόημα τοῦ Ἐπαμινώνδου εἶναι τὸ ἐπιτεθῆναι ἰδίως καθ' ἑνὸς ἢ καὶ δύο σημείων τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ, μετὰ δυνάμεως ἰσχυροτέρας τῆς δυνάμεως ἣν ὁ ἐχθρὸς ἔχει ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ· ἀδιάφορον δὲ εἶναι ποῖον σχῆμα ἔλαβεν ὁ στρατὸς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα. Ὅθεν ἀδιάφορον εἶναι ἂν ὁ Ἐπαμινώνδας παρέταξε κλιμακηδὸν τὸν στρατόν του ἵνα ἐπιτεθῇ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, φυλάττων πόρρω τὴν δεξιὰν, ἢ ἐστράφη περὶ τὴν δεξιὰν ταύτην, ὡς περὶ ἄξονα, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τὸ οὐσιῶδες, τὸ κύριον εἶναι, ὅτι ἐσώρευσε πλείστας δυνάμεις εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας.

Τὸ ἄτοπον τοῦ προτάσσειν τὸ ἱππικὸν πρὸ συνεχοῦς τοῦ πεζικοῦ παρατάξεως καθίσταται πρόδηλον ἐν τῇ προκειμένῃ μάχῃ. Εἶναι ἀληθὲς, ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ἐποίησαν τὸ αὐτὸ λάθος· ἀλλ' ὁ Ἐπαμινώνδας, γινώσκων πόσον οἱ Θετταλοὶ αὐτοῦ ἱππεῖς ἦσαν ἀνώτεροι τῶν Λακεδαιμονίων, προεῖδε βεβαίως τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος· ὥστε μάλιστα ἀξιόμεμπτος διὰ τὴν παράλογον ταύτην διάθεσιν τοῦ ἱππικοῦ εἶναι ὁ Κλεόμβροτος.

Θαυμαστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐπίκαιρος ἐνέργεια ἑκάστου τμήματος τοῦ τῶν Θηβαίων στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ καταπληκτικὴ αὐτοῦ σφὴν συμπληροῖ τὴν διάῤῥηξιν τοῦ δεξιοῦ τῶν Λακεδαιμονίων κέρατος, ὁ ἱερὸς λόχος ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ πλαγίως καὶ ὄπισθεν, τὸ ἱππικὸν τὸ καταδιώκει, τὸ δὲ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ τοῦ Ἐπαμινώνδου, τῶν ὁποίων ἡ εὐάριθμος δύναμις δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ ἐφορμήσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, σπεύδει ἤδη νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ ἀντιπάλους κατὰ τὸ ἥμισυ νενικημένους.

ΒΙΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ

ὑπὸ

Π. ΚΑΛΛΙΓΑ.

Quod unum jam et tamen pulcherrimum habent — imaginem vitae suae reliquere.
(Tacitus)

Πεζοὶ παρακολουθοῦντες σήμερον οἱ ἄλλοτε ἁρματηλάται τὸ Ἀφόβιον ἅρμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, νομίζομεν ἄξιον ἐρεύνης πῶς ἐτράπημεν εἰς αὐτὴν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν λεωφόρον, ἀπεκδυθέντες τοῦ τύφου παρελθούσης δόξης. Εἰς δύω ἄνδρας χρεωστοῦμεν πρὸ πάντων αὐτὸ τὸ αἴτιον ἀποτέλεσμα, εἰς τὸν Εὐγένιον καὶ εἰς τὸν Κοραῆν. Περὶ μὲν τοῦ δευτέρου ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος παρὰ τοῦ Κ. Π. Ἀργυροπούλου ἐκφωνηθεὶς βίος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀποχρώντως μᾶς διδάσκει. Θέλομεν ἑπομένως πραγματευθῆ μόνον περὶ τοῦ πρώτου καὶ ἀρχαιοτέρου.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πρεπόντως τὴν πορείαν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, εἶναι πρέπον νὰ χαρακτηρίσωμεν ἐν γένει τὴν κοινωνίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζησε.

Δύω ἐποχὰς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν κατὰ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἁλώσεως. Ἡ πρώτη μᾶς παριστάνει τὴν καθημερινὴν χειροτέρευσιν καὶ τὴν ἐξάντλησιν τοῦ ἔθνους ὑπὸ τὸ βάρος τῶν δεινῶν. Οἱ λόγιοι φεύγουν ζητοῦντες ἄσυλον καὶ φέροντες πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα τῆς Εὐρώπης πολιτισμὸν τὰ λείψανα πολυτίμων θησαυρῶν, οἵτινες, ὡς διὰ μαγικῆς δυνάμεως, ἐξευγενίζουν παραχρῆμα τὴν ἀποκτῶσαν αὐτοὺς ἀνθρωπότητα.

Ὁ πολυμαθὴς Συγγραφεὺς τοῦ Ἑλληνομνήμονος μᾶς ἔδειξε, πῶς ἄνδρες διακεκριμένοι, δυνάμενοι νὰ τιμήσουν πᾶν πεφωτισμένον ἔθνος, παρῆλθον, χωρὶς ν' ἀφήσουν ἴχνη ἐντὸς τοῦ ἰδίου αὐτῶν, μετανάσται καὶ φερέοικοι.

Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ εἰς τὰ σκληρότερα δεινὰ δύναται ν' ἀνθέξῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὅταν ἔχῃ δύναμιν, ὅπως ἔδειξεν ὁ ἑλληνικὸς, συναισθανθεὶς πάλιν τὴν ἰδίαν του ἀξίαν.

Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν πότε ἄρχεται ἡ δευτέρα αὕτη ἐποχὴ, ἀλλ' ὡς ἀλάνθαστον σημεῖον μᾶς χρησιμεύουν δύω μεγάλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἶναι τόσον παγκόσμια, ὥστε μέχρι τοῦ ὁρίζοντός μας ἐξέτειναν τὴν ἐνέργειάν των.

Πρὸ πάντων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἀποφασίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ μολονότι ἡ διάνοια δὲν ἀποκτᾷ εἰσέτι τὰ δικαιώματά της, αὐτὴ κυριαρχοῦσα, παρίσταται ὅμως ὡς πρώτη κοινωνικὴ δύναμις καὶ τοὐλάχιστον ὅλα καθίστανται ἀμφίβολα καὶ προβληματικὰ ἐνώπιόν της. Ὁ 18ος αἰὼν, ὁ αἰὼν τῶν φιλοσόφων καὶ ἠθικολόγων, ἀπὸ τοῦ Λωκίου, Χουμίου, Βολτεμβροκίου μέχρι τοῦ Βολταίρου καὶ Ῥουσσὼ, εἶναι αἰὼν κρίσεως, καθ' ἣν ἡ ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καθημέραν προβαίνει κατακτῶσα καὶ συντρίβουσα τὰς προλήψεις καὶ τὰ δεσμὰ τῆς ἐλευθερίας. Ὅ,τι δὲν ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, πρέπει νὰ πέσῃ, καὶ ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος δὲν ἔχει εἰσέτι ἰσχυρὸν βραχίονα ν' ἀνατρέψῃ τι, ἔχει ὅμως τὴν ἀμφίστομον μάχαιραν τοῦ σαρκασμοῦ καὶ τοῦ παραλογισμοῦ τὸ βάραθρον. Ὅταν ἡ φιλανθρωπία ἐξέρχεται νὰ σταυροφορήσῃ, πῶς, ὅστις αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, νὰ μὴ συνακολουθήσῃ;

Ἐξ ἄλλου μέρους, ἡ πτῶσις τῶν Ἐνετῶν ἐχρημάτισε πολὺ εὐτυχὴς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλήν. Οἱ Ἐνετοὶ, ἀκολουθοῦντες ἀποκλειστικὸν σύστημα, ἐδέσμευον τὴν ἐμπορίαν ἐντὸς τῆς πόλεώς των, ἤτις ἦτο τῆς ἕω καὶ τῆς ἑσπερίας ἀποθήκη, οὐδέποτε ἐπιτρέψαντες εἰς τὰς ἀποικίας των ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν (1). Ἀφοῦ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐμπορία ἤπλωσε τοὺς βραχίονας ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον εἰς τὸ νέον ἡμισφαίριον, ἡ Ἐνετία ἀπέβαλεν ἀπὸ τὰς χεῖράς της τὴν τρίαιναν, καὶ ἐδείχθη πάλιν, ὅτι εἶναι μικρὰ τοῦ Ἀδρίου γωνία. Ἐξ ἑνὸς μέρους λοιπὸν ἡ ἐλευθερία τῆς ἐμπορίας, ἐξ ἄλλου ἡ παρακμὴ τῆς Ἐνετικῆς ναυτιλίας καὶ ἡ ἐνασχόλησις τῶν Εὐρωπαίων εἰς ἄλλας πλατυτέρας καὶ ἀπωτέρας ἐμπορικὰς ὁδοὺς ἤνοιξαν νέον στάδιον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δραστηριότητα, ἥτις, συμμετέχουσα εἰς τὴν κοινὴν εὐπορίαν, ἀπελάμβανε καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα ὠφελήματα τοῦ πολιτισμοῦ (2).

Ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης ἐποχῆς κατὰ τὸ 1716 ἐγεννήθη *Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης* ἐν Κερκύρᾳ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ πληροφορηθῇ τις περὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί ἦτο καὶ τί ἔπραξεν ὁ Εὐγένιος. Ὑπερέχων ὅλους τοὺς συγχρόνους του Ἕλληνας καὶ κατὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, ὄχι μόνον καθ' ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἀναφαίνεται τοῦ ἔθνους του ἀρχηγέτης, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς προς παθείας τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ κορυφαῖος. Διευθυντὴς καὶ καθιδυτὴς Σχολείων, Ἱεροκήρυξ, Συγγραφεὺς, Θεολόγος, Φιλόσοφος, Μαθηματικὸς, Φυσικὸς, καθ' ὅλα συμβαδίζων μὲ τὴν μεγάλην πρόοδον τοῦ αἰῶνός του, βεβαίως πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι προσωποποιεῖ τὴν ἐποχήν του. Αἱ γνώσεις του δὲν εἶναι μόνον τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθασε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ ἀναμόρφωσις τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, αἱ ἰδέαι, αἵτινες ἐντὸς αὐτῆς εἰσήχθησαν, ἡ ὤθησις τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ παιδεία, ὅλα χρεωστοῦνται εἰς τὸν Εὐγένιον.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ βιογραφία του εἰς τοῦτο κυρίως πρέπει ν' ἀποβλέψῃ, ἐξιστοροῦσα τὰ ἠθικὰ γεγονότα, τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν σημασίαν αὐτῶν.

Ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος μᾶς εἶναι ὀλίγον γνωστός.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Εὐγενίου φαίνεται ἀρχαία, διότι μνημονεύεται εἰς τὸν Βίον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετηνέχθησαν εἰς Κέρκυραν ἀπὸ τὸν Βούλγαρην ἐπονομαζόμενον Καλοχαιρέτην. Μάλιστα οἱ Βουλγάραι διετήρησαν πάντοτε τὴν αὐτὴν ζέσιν περὶ τὴν ἱεράν των παρακαταθήκην, καὶ ἐν καιρῷ ἀνακαινίσεως τῆς πόλεως ἤγειραν νέον ναὸν εἰς τὸν Ἅγιον.

Τὸ λαϊκὸν ὄνομα τοῦ Εὐγενίου ἦτο Ἐλευθέριος, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος του ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῶν Ὀθωμανῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Σουλεμβοῦργος ἀνεχαίτισε. Περὶ τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας τοῦ Εὐγενίου οὐδὲν γνωρίζομεν ἀκριβές. Εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὴν Κέρκυραν δὲν εὗρε τὰ μέσα νὰ διδαχθῇ, διότι ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἄρταν καὶ κατόπιν εἰς Ἰωάννινα (3). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ ἔλαβεν, ὡς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας μέλος, τὸ ὄνομα *Εὐγένιος*. Τὸ κληρικὸν σχῆμα δὲν ἐπέφερε μεταβολὴν εἰς τὴν ἄπειρον ζέσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐφλέγετο νὰ ἐκτείνῃ τὰς γνώσεις του καὶ μὲ τὴν ὁποίαν τίποτε ἄλλο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξισωθῇ, παρὰ τὴν ἀκλόνητον εὐσέβειαν, ἥτις καθ' ὅλας τὰς πράξεις τῆς ζωῆς του κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἀποφασίζει περὶ τῆς ὁδοῦ του διὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὁ Εὐγένιος σχεδὸν συγχρόνως χειροτονηθεὶς καὶ μεταβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ ν' ἀντλήσῃ εἰς τὴν μεγάλην πηγὴν τῶν ἐπιστημῶν, ἔδειξε ποῖα ἦταν τὰ ἰσχυρὰ ἐλατήρια τῆς καρδίας του. Ἂν οἱ Πατέρες καὶ ἡ θεολογικὴ μάθησις, ἥτις βέβαια δὲν ἤνθει οὔτε εἰς τὴν Ἄρταν, οὔτε εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐξήρκουν διὰ νὰ στερεώσουν τὸν Εὐγένιον εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ᾐσθάνετο ὅμως ὅτι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως δὲν εἶναι ἡ μόνη σοφία τοῦ δημιουργοῦ. Ὅτι εἶναι ἡ ἀνωτάτη δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅστις σπουδαίως σκέπτεται· χωρὶς νὰ τυφλοῦται ἀπὸ τὴν ματαιότητα φιλαύτου λατρείας τῆς πεπερασμένης του διανοίας καὶ ὀλιγώτερον πάντων ἀμφιβάλλεν ὁ Εὐγένιος· ἀλλὰ ὡς ἀνωτάτη προϋποθέτει τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπτυγμένας. Τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος δὲν συγχέει πᾶν φαινόμενον τοῦ ὑλικοῦ ἢ νοητοῦ κόσμου μὲ τὴν ἀπόλυτον γνῶσιν τοῦ θείου καὶ δὲν εἰδωλολατρεῖ τὴν φύσιν, νομίζων ὅτι κάμνει θυσίαν εὐάρεστον εἰς τὸν κύριον, ὅταν γνωρίζῃ νὰ διακρίνῃ. Ὅστις δὲν ἐννοεῖ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν οἰκονομίαν ἑκάστου πράγματος, δύναται νὰ ἐκπλήττεται, ὡς ὁ Ἀσιανὸς, διὰ τὸ μέγεθος τῆς κτίσεως· εἶναι ὅμως μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ προσφέρῃ τὴν λατρείαν τοῦ πνεύματος. Ἡ ἐκπληξις μᾶς πληροῖ μόνον μὲ τὸ αἴσθημα τῆς *παντοδυναμίας* τοῦ ὑψίστου, τὴν δὲ συνείδησιν τῆς *παναγαθότητός* του ἀποκτῶμεν διὰ τῆς πνευματικῆς λατρείας. Ἡ σπουδὴ λοιπὸν τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου μεταδίδουν τὴν γνῶσιν τῆς καθαυτὸ χριστιανικῆς προσηγορίας τοῦ θεοῦ, τῆς προσηγορίας τῆς παναγαθότητος

Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προσειμιάσωμεν μὲ αὐτὰς τὰς σκέψεις, διὰ νὰ εὕρωμεν τὸν σύνδεσμον τῶν ἰδεῶν τοῦ Εὐγενίου καὶ νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς μὲ τὴν ἄκραν θεοσέβειαν αὐτοῦ συμβαδίζει ἡ ἀκάματος φιλομάθεια καὶ μελέτη πάσης ἐπιστήμης. Μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς του θέλομεν τὸν ἀπαντήσει ἀκολουθοῦντα τὴν διπλῆν ταύτην τάσιν. Πῶς ὅμως αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐννοοῦσε νὰ λύσῃ τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνου συνειδήσεως, θέλομεν ἰδεῖ ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἰδίους λόγους του.

Μᾶς εἶναι ἄγνωστον μὲ ποῖα ἐφόδια ὁ Εὐγένιος με-

---

(1) Ἴδε τὸν Daru Histoire de la Rép. de Venise καὶ τὴν διατριβὴν περὶ τῶν Ἐνετῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καταχωρισθεῖσαν εἰς τὸν Ἑρανιστήν.

(2) Ἴδε τὴν ἤδη ἀρχομένην τῶν Ἑλλήνων ἐμπλοκὴν εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ ναυτιλίαν ἐν τῇ μνημοθείσῃ ἱστορίᾳ τοῦ Daru.

(3) Ἴδε Λογικὴν τοῦ Εὐγ. σελ. 42. καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Κρομμύδαν.

τέθη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ οἰκογένειά του δὲν ἠδύνατο πλούσιον. Εἶναι πιθανὸν ὅτι μετερχόμενος ἤδη τὸν διδάσκαλον ἐξοιτονόμησε μικρὰν προμήθειαν, ἢ ἔλαβε βοήθειαν τῶν τότε ἐμπόρων, οἵτινες ἔκαμνον εὐσεβῆ καὶ φιλάνθρωπον χρῆσιν τοῦ πλούτου των.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχον ἤδη ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη προχωρήσει ἕως τοῦ νὰ κατασταθοῦν ἀνεξάρτητοι τῆς θρησκείας. Οἱ νόμοι τοῦ Κεπλέρου διὰ τοὺς ὁποίους ἔλαβεν ὁ Γαλιλαῖος τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον, καὶ αἱ φυσικαὶ ἀνακαλύψεις ἐνομιμοποίησαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐρεύνης. Μετὰ τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Λεϊβνίτιον οἱ Ἄγγλοι, ἀκολουθοῦντες τὴν ἐμπειρικὴν ὁδὸν, ἀνέλυον τὰ φαινόμενα καὶ ὁ Λώκιος εἰσήγαγεν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἀληθῆ τροχιάν της, τοῦτέστι τὴν ἔρευναν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, προετοιμάζων τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα τῆς Καντιανῆς κριτικῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἔμελλεν ἡ φιλοσοφία νὰ μεταπλασθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ὄχι πλέον ἀδολεσχοῦσα περὶ παντὸς, ἀλλὰ δίδουσα λόγον τῶν πράξεών της.

Οὐδεμία προκατάληψις ἔφερε πρόσκομμα εἰς τὸν νοῦν τοῦ Εὐγενίου, ἀλλ' ἔκρινε πολὺ ὀρθῶς, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ ἐπιφέρῃ γνώμην πρὶν λάβῃ γνῶσιν τῶν πραγμάτων, οὔτε ἀπέκειτο εἰς αὐτὸν, νέηλυν εἰς τὴν κατοικίαν τῶν ἐπιστημῶν, νὰ τὰς ἐπικρίνῃ καὶ νὰ τὰς κατακρίνῃ. Ἐφωδιασμένος μὲ τὸν καθολικὸν ἐκεῖνον νοῦν, ὅστις κατακυριεύει οὗτινος ἐπιλαμβάνεται, καὶ ὅστις δὲν στρέφεται καθ' ὅλας τὰς ὁδοὺς ἀπὸ πολυπραγμοσύνην, ἀλλὰ διότι δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν γενικὴν περιωπὴν, δι' τῆς ὁποίας συνδέει τὰ καθέκαστα, ἐπεδόθη εἰς πᾶσαν σπουδὴν, τῆς ὁποίας τοὺς καρποὺς, μέχρι βαθέος γήρατος, συνέλεγε καὶ ὡρίμαζεν.

Ἤθελεν εἶσθαι ἀξιοπερίεργον ἂν ἐγνωρίζομεν ποίους διδασκάλους ἠκολούθησε καὶ πῶς ὡδηγήθη κατὰ τὴν σπουδήν του. Ἀλλὰ τίποτε περὶ τούτου δὲν μᾶς διεσώθη, οὔτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἂν ἐτελείωσε τὴν ἐκπαίδευσίν του, καθὼς ἐπεθύμει, ἢ ἂν ἠναγκάσθη νὰ τὴν διακόψῃ ἀπὸ ἔλλειψιν μέσων. Τοῦτο μόνον ἐξεύρομεν ὅτι κατόπιν διέτριβεν εἰς Ἐνετίαν, ἀποκτήσας βεβαίως ἱκανὰ μέσα, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ μόνος τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας ἄλλων. (1)

Μεταξὺ τῶν πλουσίων Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Ἐνετίας ὁ Εὐγένιος δὲν ἠδύνατο πολὺν καιρὸν νὰ μείνῃ ἄγνωστος. Φαίνεται ὅτι καθ' ἡμέραν τινὰ τῆς τεσσαρακοστῆς ἐδίδαξεν ἐπ' ἀμβωνος. Δὲν ἦτο μόνον βαθὺς Ἑλληνιστὴς, ἀλλ' ἐγνώριζε καὶ τὰς ἁπλοϊκὰς καὶ γνησίας χάριτας τῆς δημώδους διαλέκτου, αἵτινες δὲν διαφεύγουν τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὴν ζωηρότητα τοῦ ἤθους καὶ τῆς φαντασίας. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὐτοῦ διδαχαὶ, καθὼς δεικνύει ἡ διασωθεῖσα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἔφερον τὸν τύπον ἐτύμου νοός. Ἐγνώριζε καλῶς, ὅτι ὁ τοφὸς δύναται νὰ ἐπιτηδεύσῃ τὴν γλῶσσάν του καὶ νὰ τὴν προσαρμόσῃ κατὰ τὸ ἀντικείμενόν του· ὁ Ἱεροκήρυξ ὅμως εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ καὶ ὀφείλει νὰ ὁμιλήσῃ τὴν γλῶσσάν του, ἀκολουθῶν τὰς ἐννοίας του καὶ τὰ κινήματα τῆς καρδίας του, ἂν θέλῃ νὰ ἐνσπείρῃ εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς τὴν θείαν ἀλήθειαν, ὥστε ἕκαστος νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐπιρροήν της ἐν ἑαυτῷ. Δὲν ἐσώρευε ῥήσεις, οὔτε ἐπλανᾶτο εἰς ἀτάκτους παρεκβάσεις ὁ Εὐγένιος, διὰ νὰ κάμῃ ἐπίδειξιν πολυμαθείας, ἀλλ' ἐζήτει τὴν Εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ αἰσθανόμενος ὅλην τὴν ἐντύπωσιν τῶν σκηνῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς ἐμφανίζεται ὁ Κύριος, ὡς διδάσκαλος ἐν μέσῳ μαθητῶν, τὴν μετέδιδε μὲ ὅλον τὸ πῦρ τοῦ λόγου του.

Ἐκ τῶν παρευρεθέντων, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώρισαν τὰ ἔξοχα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς οἱ Μαροῦτσαι ἐξ Ἰωαννίνων, οἵτινες διεύθυνον ἓν τῶν σημαντικωτέρων ἐμπορικῶν καταστημάτων ἐν Ἐνετίᾳ. Οἱ Μαροῦτσαι δὲν ἦσαν μόνον ἔμποροι· ὁμοῦ μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ κερδαίνουν χρήματα, εἶχον καὶ ἀρκετὸν ὕψος φρονήματος νὰ γνωρίζουν, ὅτι ὑπάρχουν ἀνώτεροι σκοποὶ ἀπὸ ἐκείνους τοῦ ἁπλοῦ κέρδους. Ἀμέσως συνέλαβον τὸν στοχασμὸν νὰ πέμψουν ἰδίαις δαπάναις εἰς τὴν πατρίδα των τὸν Εὐγένιον, ὅστις ἀμέσως ἐδέχθη τοιαύτην ἔντιμον ἀποστολὴν, σύμφωνον μὲ τὸ αἴσθημά του περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώριζε τὰς ἐλλείψεις.

Διὰ τῆς γειτονίας της πρὸς τὴν Εὐρώπην ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἐνωρὶς συμμετέσχεν εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἔδειξαν, ὅτι δὲν εἶχον μόνον τὴν τόλμην μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ τὴν σύνεσιν νὰ τὰς φέρουν εἰς πέρας. Ὅλα ταῦτα δὲν ἤθελον ὅμως δώσει εἰς αὐτὴν τὴν εὐπορίαν τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν, ἂν δὲν ἐπεκράτει τότε, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο αἴσθημα, ἡ στοργὴ καὶ προσήλωσις πρὸς τὴν πατρίδα. Πολὺ περισσότερον παρὰ διὰ τοὺς θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους ἤθροισαν, πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τοὺς Ἰωαννίτας διὰ τὰ ἔξοχα δείγματα, τὰ ὁποῖα ἔδοσαν τῶν γενναίων των φρονημάτων, ἀμελλόμενοι νὰ μεταδώσουν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ κατόπιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὰς ἀνωτέρας ὠφελείας, τὰς ὁποίας δύναται νὰ προμηθεύσῃ ὁ πλοῦτος. Ἤδη περὶ τὸ τέλος τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ὁ Μάνος Γκούμας προοιμιάζει τὴν ἔνδοξον ἄλυσιν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπεθανάτισαν τὸ ὄνομά των δι' ἀγαθοεργῶν καθιδρυμάτων. Ἂν δὲν ἦταν ὁ Ὁράτιος, ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Φαῖδρος ἀναγκαῖοι διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τις τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ματιήνα, κατ' οὐδὲν ἦσαν οἱ Ζωσιμάδαι κατώτεροι αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 1690 λοιπὸν ὑπῆρχε σχολὴ εἰς Ἰωάννινα καθιδρυθεῖσα παρὰ τοῦ Μάνου Γκούμα, περὶ τῆς σειρᾶς τῶν διδασκάλων τῆς ὁποίας μᾶς διδάσκει ὁ Μελέτιος. Πρῶτος σχολάρχης αὐτῆς ἐχρημάτισεν ὁ Βησαρίων Μακρὺς ἐξ Ἰωαννίνων, ἱερομόναχος καὶ μαθητὴς τοῦ περιφήμου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀπορρήτων κοινῶς λεγομένου (1). Κατὰ τὸ

(1) Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐδιδάχθη καὶ τὰ Ἑβραϊκά. Ἴδε Κριτικὰς ἐπιστάσεις σελ. 92.

[1] Λογικὴ Εὐγενίου σελ. 42.

1699 τὸν διεδέχθη ἄλλος ἱερεὺς, ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς, ὅστις ἐπρόσθεσε τὴν διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Τοῦ Ἀναστασίου Παππᾶ Βασιλείου, συγχρόνως μετ' αὐτοῦ διδάξαντος, τὰς στοιχειώδεις περὶ γεωμετρίας ἀρχὰς ἐξέτεινεν ὁ Ἀνθρακίτης Μεθόδιος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς κατὰ τὸ 1715 καὶ οὗτος ἐξ Ἰωαννίνων. Μετ' αὐτὸν μετῆλθεν ἡ σχολὴ εἰς τὸν Βαλάνον Βασιλόπουλον [2], ὅστις ἐδίδαξε καὶ σχολαστικὴν φιλοσοφίαν μέχρι τοῦ 1757. Δὲν ἦτον ἁπλῶς σχολὴ κλειουσα τὸ ἑσπέρας τὰς θύρας μετὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων, διὰ νὰ τὰς ἀνοίξῃ πάλιν τὴν πρωΐαν πρὸς ἐπανάληψιν αὐτῶν. Πολλοὶ τῶν μαθητῶν ἦσαν τῆς σχολῆς ὁλοτροφοι, καὶ ἐλάμβανον δοηθήματα καὶ περίθαλψιν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔμελλον καὶ αὐτοὶ ἀλλαχοῦ νὰ μεταδώσουν τὰς γνώσεις, ὅσας εἰς τὴν γενναίαν προστασίαν ἄλλων ἐχρεώστουν. Τοιουτοτρόπως ἐκτάθη μεγάλη ἡ ἐνέργεια τῶν τοιούτων καταστημάτων, καὶ ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν πόση δαπάνη ἦτον ἀναγκαία πρὸς σύστασιν καὶ διατήρησιν αὐτῶν.

Οἱ Μαροῦτσαι, θέλοντες νὰ προικίσωσι τὴν πατρίδα των μὲ σχολὴν διευθυνομένην παρὰ τοῦ Εὐγενίου, ὅστις ἔμελλε νὰ εἰσάξῃ νέας γνώσεις, ἐσύστησαν ἕνεκα τούτου νέαν, φέρουσαν τὸ ὄνομά των, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τῆς ὁποίας προϊστατο ὁ Βαλάνος. Μόνη ἡ Σμύρνη παρουσιάζει πάλιν τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς συνυπάρξεως δύο σχολῶν, ἐξ ὧν ἡ μία, ὡς ἀρχαία, ἐμμένει εἰς τὸν στενὸν καὶ ἀνεπίφοβον εἰς τὴν ἐκκλησίαν κύκλον τῆς ἐκ τῶν Ἑλλήνων κληρονομηθείσης μαθήσεως. Ἡ νέα σχολὴ ἐξ ἐναντίας φιλοτιμεῖται νὰ συνδεθῇ μὲ τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπιστήμας καὶ ἀναπετᾷ τὰς θύρας της πρὸς αὐτάς. Ὁ Ἀνθρακίτης Μεθόδιος εἶχε τολμήσει πολὺ ἐνωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὸν θεοσεβῆ Μαλεμβράγχιον εἰς τὸς παραδόσεις του Ὁ κλῆρος ἐσκανδαλίσθη ὅμως ὑπὸ τοιαύτην καινοφανῆ ἐπωνυμίαν ἀκούων διδασκομένην τὴν φιλοσοφίαν, ἐνῷ ἡ ἐκκλησία ἐξέφρασε μόνον τὴν ἀνοχήν της μέχρι τοῦ ἐθνικοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ Εὐγένιος ἠδύνατο εἰς τὴν ἐποχήν του νὰ τολμήσῃ περισσότερα. Εἶχε μόλις ὑπερβῆ τὸ 26 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅταν μετέβη εἰς Ἰωάννινα, διότι κατὰ τὸ 1742 ἐσυστήθη ἡ σχολὴ, ὥστε ἐὰν προσθέσωμεν καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ χαρακτῆρός του, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι εὐκόλως δὲν ἀνεχαιτίζετο. Ἤδη εἰς αὐτὴν τὴν παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς μετεχειρίζετο τοὺς Εὐρωπαίους, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Σχολίων τοῦ Βουλδεγαλήνσιου εἰς τὸ Δ', τοῦ Γαζῆ, τυπωθείσης κατὰ τὸ 1805 δαπάναις τῶν Ζωσιμάδων.

Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἠκολούθει τὸν Γραβεζένδον, καθηγητὴν τῆς Λεύδης (Leyden), κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἐνασχοληθεὶς τὸ πρῶτον εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καθ' ἣν ἐκηρύχθη πολέμιος τοῦ περὶ εἱμαρμένης καὶ προορισμοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζα καὶ Χόββες. Ὡσαύτως παρέδωκε τὰ στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Νεαπολίτου Γενουησίου (1). Ἂν δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ξενισθοῦν οἱ φιλόθρησκοι ὡς ἐκ τῶν ὀνομάτων μόνον, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη αἰτία, διότι ἀμφοτέρων τὰ συγγράμματα, ὡς ἐκλεκτικῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ δώσουν λαβὴν εἰς κατάκρισιν.

Συγχρόνως παρέδιδε καὶ ἀστρονομίαν ὁ Εὐγένιος παραδεχόμενος τὸ σύστημα τοῦ *Τυχὼ Βραχέ*, ὡς σύμφωνον μὲ τὰς ἱερὰς Σελίδας. «Καὶ τοι μηδεὶς ἡγείσθω, οὕτως ἡμᾶς πεπεῖσθαι ἀπαραιρέπτως καθ' ἑαυτὰ ἔχειν πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῷ παντὶ σώματα, ὡς ὑπὸ Τύχωνος ὑποτέθειται. Οὐ τοῦτο φρονοῦμεν· ἐκεῖνο δέ, μᾶλλον πιθανωτέραν εἶναι τῶν ἄλλων ἡγούμεθα τὴν δόξαν, καὶ ταύτῃ ἐμμένειν προσῆκον ἀποφαινόμεθα, ἕως ἂν μεῖζον ἐπὶ τούτων φῶς ἡμῖν ἐπιλάμψῃ (2).» Εἰς μάτην προσπαθεῖ διὰ τῶν μέσων τούτων, ἀποφεύγων νὰ προσκληθῇ εἰς τοὺς νέους φιλοσόφους, τὸν Λεϊβνίτιον, Οὐόλφιον, Λώκιον, ἢ τὸν Κεπλέρον, Γαλιλαῖον καὶ Νεύτωνα (3), εἰς μάτην ἐλπίζει διὰ τοιούτων θυσιῶν νὰ ματαιώσῃ πᾶσαν καταχραυγήν. Διὰ τῶν θεολογικῶν του διδασκαλιῶν, τὰς ὁποίας κατόπιν ἐνηγκαλίσθη ἡ ἐκκλησία, ἐνόμιζε τοὐλάχιστον ν' ἀφοπλίσῃ τὴν ἄδικον ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐδείχθη ἀνωφελές.

Ἀξιοπερίεργος εἶναι ἡ ἔρις του μετὰ τοῦ *Νεοφύτου*, ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς πρωτότυπον σχολαστικότητος. Μετὰ ταῦτα θέλομεν ἰδεῖ πόσον οἱ δύω οὗτοι ἄνδρες εἰλικρινῶς συνεφιλιώθησαν, διότι μόνη ἡ σχολαστικότης, ὑπὸ τῆς ὁποίας τὸν τραχὺν φλοιὸν ἐκρύπτετο γνησία καρδία καὶ ἀκεραιότης χαρακτῆρος, ἐμπόδισε τὸν Νεόφυτον νὰ γνωρίσῃ ἀμέσως τί ἦτον ὁ Εὐγένιος.

Ὁ Νεόφυτος, καὶ Καυσοκαλυβίτης λεγόμενος, συνέταξεν ὑπομνηματικὰς παρεκβολὰς εἰς τὸ τέταρτον τῆς γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, ὅπου καθήπτετο ἀνηλεῶς τοῦ Εὐγενίου. Τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας τοῦ Νεοφύτου ἦτο, ὅτι «ἀπαλλάττειν αὐτοὶ ἀξιώσαντες τὴν γραμματικὴν πραγματείαν τῶν λογικῶν συζητήσεων, αὐτοὶ ἔπειτα ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς λεγομένῃ ὀντολογίᾳ θεολογοῦντες οὐκ ἐρυθριᾶτε' μιγνύντες τὰ ἄμικτα.» Ἡ ἔννοια τούτου ὅλου δὲν εἶναι ὅτι ὁ Εὐγένιος ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἔγκλημα αὐθαδῶς νὰ πραγματεύεται περὶ τῶν θείων πραγμάτων. Ἐξ ἐναντίας μέχρι τοῦ Εὐγενίου ἡ ἐπιστήμη ἐνόμιζεν, ὅτι φέρεται σεμνῶς καὶ σέβεται τὰ θεῖα, ὄχι διότι παρέλιπε θεολογικὰς συζητήσεις, ἀλλὰ διότι δὲν ἔκαμνε μνείαν αὐτῶν, παρὰ ἐντὸς τοῦ ξεστοῦ τῆς Γραμματικῆς. Ἐδέχετο λοιπὸν ὁ Νεόφυτος τὴν περὶ τὰ θεῖα ἔρευναν, ἀλλ' ὄχι ὑπὸ τὸ ἀκόλαστον ὄνομα τῆς *ὀντολογίας*. Ἡ παμμάθεια καὶ ἡ πανσο-

[2] Αὐτόθι.

[1] Ἀμφοτέρων τῶν συγγραμμάτων τούτων αἱ μεταφράσεις ἐτυπώθησαν μετὰ θάνατον τοῦ Εὐγενίου, δαπάνῃ τῶν Ζωσιμάδων.

[2] Ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸ 1805 παρὰ τῶν Ζωσιμάδων, Περὶ Συστήματος τοῦ Παντός.

[3] Ῥητῶς λέγει εἰς τὰς κριτικάς του ἐπιστάσεις, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἀκολουθεῖ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικρίνει, μολονότι εἰς τὰ συγγράμματά του δὲν εὑρίσκομεν σπουδαίαν ἀνασκευήν. Ἴδε Κριτ. Ἐπιστ. σελ. 484.

φία, rerum humanarum atque divinarum scientia εἶναι ἡ Γραμματική, καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ ἀποτελοῦν ἐπεισόδια αὐτῆς. Διὰ τῆς Γραμματικῆς μόνης ἐπιτρέπεται ἑπομένως ἡ συζήτησις τῶν θείων. Μὲ ἀγχινούστατον σαρκασμὸν ἐμπαίζει ὁ Εὐγένιος τὸν Νεόφυτον, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τοῦ «πῶς μέρος τοῦ λόγου ἡ λέξις ἐστίν» ἀναβαίνει μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἐξετάζων τί ὁ νοῦς, οἱ ἄγγελοι, ὁ θεὸς καὶ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἶναι τοῦ πατρὸς ὁ λόγος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, ὁμιλῶν περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀποπλανᾶται εἰς παρεκβάσεις περὶ τοῦ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου, περὶ τοῦ ἀπαραλλάκτου τῆς οὐσίας εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ὑπεραγίας τριάδος καὶ περὶ τῶν ἀντιῤῥήσεων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὸν Εὔνομον. Ἀλλοῦ δὲ ἐκθέτων τὰ περὶ τῶν προθέσεων, βυθίζεται εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν θείων δογμάτων περὶ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ μόνος εὔκολος τρόπος νὰ συντάσσωνται τεύχη κυκλώπεια πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀνθρώπινος μάθησις εἶναι ματαία παιδιά, ὡς ὁ πύργος τῆς Βαβυλῶνος.

Ὅλη ἡ αὐτηρότης καὶ πικρία τοῦ Εὐγενίου εἶναι βεβαίως ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν συναίσθησιν ὑγειοῦς πεποιθήσεως, μάλιστα ὅταν λέγῃ εἰς τὸν ἐπίλογόν του· «Ἄλλως ταῦτα, Νεόφυτε, μὴ ἔμοι γε, δαρνίνην »γὰρ φορῶ βακτηρίαν, ἐμοὶ μὲν ἀλεξίκακον οὖσαν, »τοῖς δὲ ἀδίκως τε καὶ συκοφαντικῶς προτιοῦσι, σὺν »αὐτῇ κεφαλῇ τοῦ τύφου κατακλῶσαν τὸ φύσημα.»

Ζῶν ὁ Εὐγένιος δὲν ἐδημοσίευσε διὰ τύπου τὰς κριτικὰς ἐπιστάσεις, μάλιστα βεβαιόνει ὅτι ὁ Νεόφυτος ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων, πλανηθεὶς ἀπὸ σπερμολόγους. — «Ὑπό τινος τῶν ψιθύρων, οἱ χαιρεκακοῦν »τες τὰ τῶν φίλων διαβάλλειν εἰώθασι.» Μολονότι εἶχε τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Εὐγένιος, δὲν ἐφωτίζετο ὅμως ἀπὸ αὐτὸν ἡ κοινὴ γνώμη. Βάναυσοι ἐπιθέσεις, τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρχον ἀρμόδιοι κριταὶ ἦτον ἑπόμενον νὰ τὸν ἀπαυδήσουν. Ἡ πεποίθησίς του εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν προσπαθειῶν του δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ κλονισθῇ ἀπὸ παραλόγους ἀντιδράσεις, ἀλλὰ ἐστοχάσθη πλέον κατάλληλον νὰ μεταφέρῃ ἑαυτὸν ἀλλαχοῦ, ὅπου ἐλεύθερος ἀπὸ προσβολὰς καὶ ἀντιζηλίας, ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ ὁλοκλήρως εἰς τὰς ἰδέας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐκυριεύετο.

Μετὰ παρέλευσιν ὀκτὼ περίπου ἐτῶν, κερδήσας τὴν εὔνοιαν τῶν ἐμπόρων τῆς Κοζάνης, πολίχνης τῆς Μακεδονίας, ἤδη εὐπορούσης διὰ τῆς ἐμπορίας, ἤνοιξεν ἐκεῖ σχολὴν, παραδόσας τὴν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸν μαθητήν του Τρύφωνα (1).

Πρὶν τὸν ἀκολουθήτωμεν εἰς τὴν νέαν του ἕδραν, δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ προκειμένου νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν γνώσεων αὐτοῦ ὡς πρὸς ἐκείνας τοῦ Βαλάνου, ὠφελούμενοι διὰ τὴν σύγκρισιν ταύτην ἐπιστημονικῆς τινος πάλης, τῆς ὁποίας τὰ ἐναύσματα περιέργως πως μετὰ θάνατον ἀμφοτέρων ἀνέδοσαν φλόγας.

Ὁ Βαλάνος Βασιλόπουλος, μολονότι ἀπολαμβάνων μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ μετ' εὐλαβείας ὑπακούομενος εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις παρὰ τῶν προϊόντων αὐτῶν, καθὼς τῳόντι ἔπρεπεν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον χαρακτῆρά του, ἐπιστημονικῶς ὅμως θεωρούμενος ἦτο σωζόμενον λείψανον τῆς ἀρχαίας σοφίας. Νομίζων ἀνάξια προσοχῆς τὰ ἔργα τοῦ νέου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, περιεχαρακοῦτο ἐντὸς τοῦ τύφου τῶν κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους κληρονομηθεισῶν γνώσεων (1). Ἐνώπιον τῆς μαθηματικῆς κρίσεως τοῦ Βαλάνου δὲν εἶχεν εἰσέτι νομιμοποιηθῇ ὡς σπουδαία ἐπιστήμη ἡ ἄλγεβρα, ἀλλ' οὔτε τὰ ὑψηλότερα μαθηματικά. Καταγινόμενος δὲ εἰς τὸ ἀρχαῖον πρόβλημα τοῦ νὰ εὑρεθοῦν δύο μέσαι ἀνάλογοι μεταξὺ δύο δοθεισῶν ἀνίσων γραμμῶν, ἐφαντάσθη ὅτι διὰ τῆς ἁπλῆς γεωμετρίας, δι' εὐθείας καὶ κύκλου, ἀνεκάλυψε νέαν λύσιν, πρᾶγμα τόσον ἀδύνατον, ὅσον ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου. Πρὶν κάμῃ γνωστὴν τὴν ἀνακάλυψίν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν ἐν Πετρουπόλει ἀκαδημίαν πληροφορίαν περὶ τῶν ἐν χρήσει λύσεων, ἥτις διὰ τοῦ Ῥουχμάτου ἀπήντησε κατὰ τὸ 1759, ὅτι ἡ ἀλγεβρικὴ λύσις διὰ τῶν ἐξισώσεων εἶναι παναπλουστάτη, γεωμετρικῶς ὅμως κατορθοῦται μόνον διὰ τῆς τομῆς παραβολῶν συμπιπτουσῶν κατὰ τὴν κορυφήν των. Ἡ δεῖξις αὕτη εἶναι ἐπίσης ἀρχαία τοῦ Μενέχμου ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐτόκιος.

Ὁ Βαλάνος ἐπείσθη ἔτι μᾶλλον ὅτι τὸ ἔργον του ἦτον ἀνακάλυψις, βεβαιωθεὶς ὅτι διὰ κύκλου καὶ εὐθείας οἱ νεώτεροι δὲν ἐπενόησάν τι.

Ἐκθέσας τὴν κατασκευήν του, ἥτις ἀποτελεῖ τῳόντι δαίδαλον ἀδιεξόδων γεωμετρικῶν σχημάτων, δι' ἐγκυκλίου, τὴν ἐκοινοποίησεν εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, τῆς Πετρουπόλεως, τῆς Βονωνίας καὶ εἰς τὸν Εὐλέρον. Ὁ Εὐλέρος ἔκαμε τινὰς ἀντιῤῥήσεις, τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐκοινοποίησεν ἀπ' εὐθείας. Ὁ Βαλάνος, καίτοι κατεχόμενος ἀπὸ τεταρταῖον πυρετὸν, κατὰ τὰς ὑρέσεις κατεγίνετο ν' ἀνασκευάσῃ τὰς ἀντιῤῥήσεις. Μόνον ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Βονωνίας κατώρθωσε νὰ τύχῃ ἀπαντήσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς λακωνικῆς, ἐπαινετικῆς μὲν τοῦ ἀκαμάτου ζήλου, ἀλλὰ σιωπώσης περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου. Εἰς μάτην ὁ Νικόλαος Ζαρζούλης (2) μετὰ φορτικότητος ἐπολιόρκει τοὺς καθηγητὰς τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ μόνη παρηγορία τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν διδάσκαλόν του, ἦτο ἡ μικρὰ ὑπόληψις τῶν Εὐρωπαίων περὶ τῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν ἄλλη διανοητικὴ σχέσις δὲν ὑπῆρχεν ἐκτὸς τῆς πάλης

[1] Ἀσκούμενος κατὰ τὸν συνήθη πρὸς τοὺς οἰκείους του τρόπον, λέγει εἰς τὴν Σχολαστικὴν Θεολογίαν του, ὅτι «οὐκ ἀντέσχομεν, ἀλλ' »ὑπεχωρήσαμεν, ὡς ἀφ' ἵππου ἐπὶ ὄνον ἀπὸ τῆς λαμπρᾶ, πόλεως τῶν »Ἰωαννίνων

[1] Τοιοῦτον πρωτότυπον παράδειγμα ἴδε εἰς τὸν La Guilletière. Athènes ancienne et moderne διηγούμενον τὴν συνέντευξίν του μετὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ Σχολείου τῶν Ἀθηνῶν.

[2] Ἴδε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Κούμαν τόμ. ΙΒ'. σελ. 565. Ἦτο μαθητὴς τοῦ Βαλάνου, καὶ διάδοχος τοῦ Εὐγενίου εἰς τὸν Ἄθω, ἐπὶ τέλους Σχολάρχης τῆς ἐν Ἰασίῳ αὐθεντικῆς Σχολῆς.

μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἥτις συναρπάζει καὶ αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν.

Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὄχι ὀλίγον δόκιμος κατὰ τὰς μαθηματικὰς γνώσεις, εἰς ἐπιστολὴν ἐμπνευσμένην ἀπὸ μετριοφροσύνην καὶ εἰλικρίνειαν, δοκιμάζει ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βαλάνου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀποτυγχάνει [2]. Ἐπὶ τέλους ὁ Βαλάνος ἐτύπωσε τὸ ἔργον του ἐν Βενετίᾳ, τὸ ὁποῖον ὁ Τρύφων ἐξαπέστειλε μετὰ καιρὸν εἰς τὸν Εὐγένιον. Εἶχεν ἤδη οὗτος ἀκούσει περὶ τοιούτου πράγματος καὶ ἐπαραπονεῖτο διὰ τὸ ἀπόῤῥητον, ἀπὸ φόβον ἴσως μὴ οἰκειοποιηθῇ τὴν ἀνακάλυψιν. Ἐν τούτοις ὁ Εὐγένιος ἐνόμισε περιττὸν νὰ τυπώσῃ τὴν ἀνασκευήν του καὶ, καθὼς λέγει ὁ Κούμας, ἠναντιώθη καὶ αὐτὸς μετὰ θάνατον τοῦ Εὐγενίου εἰς τὴν τύπωσιν, πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλου [3]. Τόσον ἦσαν ἀκόμη αἱ περὶ τῶν δύο τούτων διαθέσεις καὶ φιλοτιμίαι ζωηραί. Οἱ κάτοχοι τῶν χειρογράφων ἦσαν ἄλλως γνώμης καὶ οὕτω παρεκινήθη ὁ υἱὸς τοῦ Βαλάνου Κοσμᾶς νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μνήμην τοῦ πατρός του διὰ τῆς λεγομένης Ἀντιπελαργώσεως (1) τῆς ὁποίας τὸ μόνον προτέρημα εἶναι ὅτι ἐκθέτει πιστῶς τὰ πράγματα, ἀλλὰ πρὸς βλάβην τοῦ πατρὸς τοῦ Συγγραφέως.

Μετὰ τὴν μετάβασίν του εἰς Κοζάνην ἡ φήμη τοῦ Εὐγενίου καθημέραν ηὔξανε. Συνέτεινον πολὺ αἱ ἐκκλησιαστικαί του ὁμιλίαι νὰ ἐμποδίζουν πᾶσαν παρεξήγησιν τῶν ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν του, καὶ μολονότι δὲν μᾶς διεσώθησαν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος ὅμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ποίας ἀξίας ἦσαν. Ἡ ἐκκλησία ἐνόησεν ὅτι ἦτο τοῦ συμφέροντός της ν' ἀποκτήσῃ ὁλοσχερῶς τοιοῦτον ἄνδρα προσθέτουσα τὴν δόξαν τοῦ ὀνόματός του εἰς τὴν ἄλλως ἀναμφισβήτητον ἐπιῤῥοήν της. Ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ'. ἐπρότεινεν ἑπομένως εἰς αὐτὸν τὴν σύστασιν σχολῆς εἰς τὸν Ἄθω, ἐχούσης ὄχι πλέον μόνον σκοπὸν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου. Καθὼς διηγεῖται ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐπιστολήν του πρὸς τὸν αὐτὸν Κύριλλον, καταβάντα μετὰ ταῦτα τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, ὁ μόνος μισθὸς αὐτοῦ ἦταν χίλια γρόσια (2). Κατὰ τὸ 1753 ἐσυστήθη ἡ Ἀθωνιὰς σχολὴ (3), ἥτις ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Μόνην πηγὴν ἀκριβῆ περὶ τῆς σχολαρχίας τοῦ Εὐγενίου εἰς τὸν Ἄθω ἔχομεν τὴν ἀξιοπερίεργον ταύτην ἐπιστολὴν (1). Ἑξῆκοσι μόνους μαθητὰς εἶχεν ἡ σχολὴ ὅταν αὐτὸς εἰσῆλθε, παραχρῆμα ὅμως ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς μέχρι τῶν διακοσίων. Κατὰ τὸ Συγγέλιον τοῦ Πατριαρχείου, ὁ Εὐγένιος ὤφειλε νὰ παραδίδῃ δύω μαθήματα καθ' ἑκάστην. Ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλοβίτης μεθ' οὗ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸν εὑρίσκομεν ἀχωρίστως συμφιλιωμένον, εἶχε τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ὁ Εὐγένιος ἐν τούτοις παρέδιδε τρία καὶ τέσσαρα μαθήματα ἐπεξεργαζόμενος τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων ἀπέκτησαν τότε ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἀντίγραφα καὶ κατόπιν ἐσχημάτισαν τὰ ὀγκώδη συγγράμματα ὅσα αὐτὸς ἐξέδωκε. Λογική, Μεταφυσική, Μαθηματικά, Θεολογία ἦσαν αἱ εὐχάριστοι εἰς αὐτὸν παραδόσεις. Ἰδίως ἀπαιτοῦσε τὴν γνῶσιν τῶν μαθηματικῶν ἀπὸ τοὺς ἀκροατάς του, ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Σχολῆς ἐπιγράψας τὸ τοῦ Πλάτωνος.

« Γεωμετρήσων εἰσίτω· οὐ κωλύω·»
« Τῷ μὴ θέλοντι συζυγώσω τὰς θύρας. »

δεικνύων διὰ τούτου τὴν νέαν τάσιν τῆς μεθόδου του.

Δὲν ἠκολούθει ὁ Εὐγένιος ἀποκλειστικὸν σύστημα, οὔτε εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν νὰ σχηματίσῃ νέον. Ἐνόμιζε μᾶλλον νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος μυῶν τοὺς μαθητάς του εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ συστήματα, διὰ τοῦτο συγχρόνως παρέδιδεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου διπλοῦν μάθημα κατὰ δύο διαφόρους Συγγραφεῖς. Αἱ ἔξοχοί του διδασκαλίαι καὶ ἡ φυσικὴ του εὐγλωττία καὶ ζωηρότης συνωδεύοντο ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει μόνον ὅστις δὲν διδάσκει ἁπλῶς διότι εἶναι διδάσκαλος, ἀλλὰ διότι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐξακολουθῶν τὰς ἐρεύνας του, τὰς αὐξάνει καὶ τὰς ἐκτείνει.

Πάντοτε παρῆρχετο ἡ ὥρα καὶ ὁ Εὐγένιος δὲν ἔπαυε πρὶν ἢ οἱ μαθηταὶ νὰ ἐκφωνήσουν τὸ «φθάνει.» Ἀν αὐτοὶ δὲν ἐζήτουν ἀργίαν, ὁ Εὐγένιος δὲν ἔκαμε διαλοιπὰς, φρονῶν ὅτι πάντοτε ἡ ἀρίστη ἐνασχόλησις εἶναι ἡ σπουδή. Κατὰ τὸ Συγγέλιον ὁ Εὐγένιος ὤφειλε νὰ πληρώνῃ ὑποδιδάσκαλον, αὐτὸς ὅμως ἐπλήρωνε πέντε καὶ ἕξ, προσθέσας καὶ λατινικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν παράδοσιν. Ἐκτὸς τούτου ἐβοήθει τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς ἐνδεεῖς μαθητὰς ἐξ ἰδίων.

Καθὼς βλέπομεν ἡ διεύθυνσις τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ἦτο ἐντελῶς ἔργον εὐγενοῦς φιλοτιμίας τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός. Μᾶλλον ἱκανοποιεῖ τὸ ἴδιον αἴσθημα, ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ διασχίσῃ τὴν παχεῖαν ὁμίχλην τῆς ἀμαθείας, ἥτις ἐκάλυπτε τὸν κλῆρον. Συγχρόνως ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα κατέστη εἰς αὐτὸν ὁ μόνος σκοπὸς τῆς ζωῆς του.

Τὴν ἑξαετῆ εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζε βλέπων τὴν πρόοδον τῶν ἔργων του, καὶ τὴν καθημέραν αὐξάνουσαν ὑπόληψιν τῆς Σχολῆς, διέκοψε πικρῶς ἡ παρουσία τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, περιορισθέντος εἰς τὸν Ἄθω μετὰ τὴν ἐκθρόνισίν του. Δὲν ὑπέφερε, φαίνεται, οὗτος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Εὐγενίου, τὴν ὁποίαν ἐχρεώστει εἰς τὴν δικαίαν δόξαν τοῦ ὀνόματός του, ἐνῷ ὁ Κύριλλος ἔβλεπεν ἐσβεσμένην τὴν ἰδικήν του. Γυμνασμένος εἰς τὰς πλεκτάνας τῆς Βυζαντινῆς σκευωρίας, δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ καταβάλῃ πολὺ, διὰ νὰ ἐγείρῃ συστηματικὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Εὐγενίου, τὴν ὁποίαν τόσον εὐκολώτερον ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ πρὸς τὸν σκοπόν του, καθόσον ὡς Ἀρχιερεὺς εἶχεν ἐφορευτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Μονῆς καὶ τῆς Σχολῆς, ἥτις ἦτο παράρτημα ἐκείνης.

Διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τοῦ πλησίον τί ἦτον ὁ Κύριλλος, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μετὰ τὴν πρώτην

[1] Ἴδε τὰ στοιχεῖα τῆς μαθηματικῆς του σελ. 189 καὶ ἐπ.

[2] Ἱστορία ΙΒ'. σελ. 563.

[3] Ἐν Βιέννῃ 1816

[4] Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ Αἰνιᾶνος κατὰ τὸ 1838 Ἴδε σελ. 54 τῆς Συλλογῆς τῶν ἀνεκδότων.

[5] Τότε ἐπατριάρχευε τὸ δεύτερον ὁ Κύριλλος μέχρι τοῦ 1757 ὅτε ἐξορίσθη εἰς τὸν Ἄθωνα. Ἴδε Κούμαν τόμ. Γ'. σελ. 397 καὶ ἐπ.

[6] Καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κλέρκιον, ἐσχάτως ἐκδοθεῖσα, ἀναφέρει τὴν ἐν Ἄθῳ διατριβὴν τοῦ Εὐγενίου, καθ' ἣν κατὰ τὸ 1758 νοσήσας ἰάθη διὰ θαύματος. Σελ. 51.

ἐκθρόνισίν του (1), κατοικῶν εἰς Χάλκην, ἔφερεν εἰς φῶς Αὐξέντιόν τινα, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ὡσφράνθη ἁγιότητα. Ἐκτὸς τῶν θαυμάτων τῆς ἰάσεως τὰ ὁποῖα περὶ αὐτοῦ διεθρυλλοῦντο καὶ ἐπιστεύοντο, ἐπηγγέλλετο καὶ τὸν προφήτην δύω νέων ἐντολῶν, τῆς ἀναβαπτίσεως τῶν προσερχομένων ἀπὸ ἄλλα δόγματα εἰς τὴν ὀδὸν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Κυρίλλου ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου. Ὁ λαὸς ἐφανατίσθη τόσον, ὥστε μὲ ῥάβδους ὁρμήσας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπεδίωξε τὸν Πατριάρχην Πλίτιον. Ἡ Ὀθωμανικὴ ἐξουσία, διακρίνουσα εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μὲ ἄκραν λεπτότητα τὸ πνευματικὸν ἀπὸ τὸ κοσμικόν, τὴν μὲν πρόῤῥησιν τοῦ Αὐξεντίου ἐπραγματοποίησεν, ἐγκαθιδρύσασα ἐκ νέου τὸν Κύριλλον, αὐτὸν ὅμως τὸν προφήτην, ὡς στασιαστήν, μετ' ἄλλων δύω ὀπαδῶν του, παρέδωκεν εἰς τὸν δήμιον διὰ νὰ τοὺς περιβάλῃ τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Μάλιστα ὁ Σουλτάνος, Ὀσμάνης ὁ Γ', ἐξέδωκε θέσπισμα (χάτι σερίφ) παραγγέλλων ὑπακοὴν εἰς τὸν Πατριάρχην δι' ὅσα κανονίσῃ περὶ Βαπτίσματος, διότι καθόσον ἀφορᾷ τὰ τῆς Πίστεως οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουν τὴν αὐτὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πατριάρχην, ἣν ὁποίαν οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς τὸν Σεχιλάμην [1].

Ὁ Κύριλλος λοιπὸν περιορισθεὶς εἰς τὸν Ἄθω, ἐδοκίμαζεν ὅλην τὴν πικρίαν τῆς ἀποτυχούσης φιλοδοξίας, ἥτις μετεβάλλετο εἰς ἀκάθεκτον φθόνον κατὰ τῆς ὁπολήψεως τοῦ Εὐγενίου, ἀποκτηθείσης διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς του φιλεργείας, τῆς χάριτος τοῦ τρόπου του καὶ τῆς γοητείας τῶν διδαχῶν του. Τοιουτοτρόπως δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν καταφορὰν τοῦ Κυρίλλου, ὅστις, ὄχι μόνον ἐσύστησε τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν καὶ προσεκάλεσε τὸν Εὐγένιον, ἀλλὰ καὶ καλῶς διέκειτο πρὸς αὐτὸν ἐνόσῳ ἐπατριάρχευε. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ συστατικὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Εὐγένιος ἐφοδιάζει τὸν Ἀρχιερέα Ἰβήρων Τιμόθεον, μέλλοντα νὰ μεταβῇ προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα.

Εἰς μάτην ἐδοκίμασε πρῶτον ὁ Κύριλλος τὸ εὔκολον καὶ βάναυσον μέσον τῆς συκοφαντίας, γράφων πανταχοῦ ὅσα ὑπηγορεύετο ἀπὸ τὴν κακίαν του κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐκείνου ἀνδρός. Τῆς συκοφαντίας ἡ φαρμακερὰ ἀκμὴ ἐστομοῦτο ἀντὶ νὰ πληγώσῃ τὸν Εὐγένιον, ὅ,τι ἡ λάμψις τοῦ ὀνόματός του ἦτο παρὰ πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ σκιασθῇ ἀπὸ τὸ σκότος τοῦ ψεύδους. Ἠνανκάσθη ἑπομένως αὐτὸς ὁ ἴδιος Κύριλλος νὰ ἐκστρατεύσῃ παραλύων τὴν πειθαρχίαν τῆς Σχολῆς καὶ ἐνσπείρων τὴν διχόνοιαν. Ἅμα ὁ Εὐγένιος διέταττέ τι, ὁ Κύριλλος διέταττε τὸ ἐναντίον. Ὅταν ὁ Εὐγένιος ἐπαίδευε τοὺς μαθητάς του διὰ πτοῖσμα, ὁ Κύριλλος τοὺς ἐλάμβανεν ἐκ δεξιῶν. Ὄχι μόνον τοὺς μαθητὰς ἐξήγειρε κατὰ Σχολάρχου, ἀλλὰ ἐξῆψε τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἡγουμένου Μελετίου καὶ μετεχειρίσθη τὸν Γραμματέα τῆς Σχολῆς Παναγιώτην, ὅστις καὶ ἐν Πάτμῳ ἦτο ταραχοποιὸν ὄργανον. Οἱ μαθηταὶ ἑπομένως εὕρισκον προστάτην τῆς ἀταξίας των ποτὲ μὲν τὸν ἕνα ποτὲ δὲ τὸν ἄλλον. «Διεμερίσθη, λέγει ὁ Εὐγένιος, τὸ σχολεῖον εἰς τέσσαρας τετραρχίας, ὡς ἡ Ἰουδαία ἐπὶ τῆς μοναρχίας τοῦ Αὐγούστου, καὶ οἱ μὲν ἦσαν Πατριαρχῖται, οἱ δὲ Μελετῖται, οἱ δὲ Παναγιωτῖται, οἱ δὲ Εὐγενῖται, ἄλλοι Βένετοι, ἄλλοι Πράσινοι καὶ ὁ μὲν ἦν α' Ἀπολλῶ, ὁ δὲ Κηφᾶ. Οὔτε οἱ ὑπηρέται δὲν ἤθελον πλέον νὰ κάμουν τὸ χρέος των, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ θυρωρός. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐγενίου ἠοίγοντο ἀναιδῶς, καὶ τὸ ἤμισυ τοῦ εὐτελοῦς μισθοῦ του ἐκ χιλίων γροσίων δὲν ἐπληρόνετο πλέον, μολονότι τὸν ἐζήτησαν ἀποληπτικὸν περὶ τοῦ ὅλου. Εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ ἐξορκίσῃ ὁ Εὐγένιος τὴν ἐξαγριωθεῖσαν ἱερατικὴν τρικυμίαν. Οἱ ἀφωσιωμένοι τῶν μαθητῶν του, οἵτινες ἠσθάνοντο θρησκευτικὸν δι' αὐτὸν σέβας, ἠθέλησαν νὰ ὑπογράψωσιν ἀναφορὰν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐκμαρτυροῦντες τὴν λύπην των διὰ τὸ συμβὰν τοῦτο. Ὁ Εὐγένιος τὸ ἐμπόδισεν. Ἀλλὰ ὁ Κύριλλος ἔφθασεν εἰς τόσην μανίαν, ὥστ' ἐκήρυττεν ὅτι θέλει ἀναβῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὴν Σχολὴν καὶ μὲ τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον του θέλει πατάξει τὸν Σχολάρχην. Δὲν ἐξεύρω, λέγει ὁ Εὐγένιος, εἰς τίνα εἶναι ἀνοικειότερος αὐτὸς ὁ λόγος, εἰς τὸν εἰπόντα, ἢ εἰς τὸν περὶ οὗ εἴρηται.

Ὁ Εὐγένιος, καθὼς ἔκαμε καὶ ἄλλοτε εἰς Ἰωάννινα, ἔκρινε προτιμότερον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἦναι ὠφέλιμος. Ἀμέσως ὁ Κύριλλος διέταξε τὴν σφράγισιν τῶν ἀρχείων τῆς Σχολῆς καὶ ἐξέτασιν μαρτύρων κατὰ τοῦ Εὐγενίου. Ἀλλ' ἀμέσως οἱ μαθηταὶ μετεμελήθησαν καὶ πολλοὶ ἐλεγχόμενοι ἀπὸ τὴν συνείδησίν των μετέβησαν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰβήρων, ὅπου ἀπεσύρθη ὁ Εὐγένιος, διὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ αὐτὸν συγγνώμην.

Ὁ Κύριλλος διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἦτο ἐντελῶς ξένος εἰς τὰ γενόμενα, προσθέτων εἰς τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν, ἐπροσποιεῖτο ὅτι ἠγνόει διατί ὁ Εὐγένιος ἐγκατέλιπε τὴν Σχολήν. Ἡ πικρὰ αὕτη εἰρωνεία τὸν ἐκίνησεν εἰς ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ ἀξίαν τοῦ χαρακτῆρός του, διότι γράφων πρὸς τὸν Κύριλλον τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολήν, τὸν ἀποκαλύπτει παῤῥησίᾳ ὅλας τὰς σκευωρίας καὶ τὴν οὐτιδανὴν διαγωγήν του. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν δημοσιότητα, ἀλλὰ τόσον τὸ ὕφος καθὼς καὶ ἡ διήγησις τῶν πραγμάτων πείθει περὶ τῆς γνησιότητός της. «Τίς εἰμί, λέγει, ἐγὼ ὁ κύων ὁ τεθνηκὼς καὶ πόσος, ὁποῦ νὰ θελήσῃ νὰ μὲ συνεριστῇ τὸ μέγεθος τῆς ἐν αὐτῇ ἀξίας τε καὶ δυνάμεως;» — «Τί ἔδει με ποιῆσαι τῷ ἀμπελῶνί μου καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; ἀλλ' ὑπέμεινα νὰ τοῦ ποιήσαι σταφυλὴν εὐγνωμοσύνης, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας.»

Ὀλίγον διέμεινεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων ὁ Εὐγένιος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Κυρίλλου ἀνέβη εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον ὁ Προϋλάβου Καλλίνικος ὁ Γ', τὸν ὁποῖον μετὰ ἓξ μῆνας ἐκρήμνισεν ὁ λαός, κινούμενος ἀπὸ τὸν Κύριλλον, ὅστις, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπανέλθῃ κατεφέρετο, ὡς εἴδομεν, κατὰ τοῦ Εὐγενίου. Τὸν Καλλίνικον διεδέχθη ὁ Σεραφεὶμ Β', ὅστις ἀγαπῶν τὴν δόξαν, ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Εὐγένιον, δικαιῶν τὴν διαγωγήν του καὶ προστήσας αὐτὸν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1) Εἰς τὴν προσφώνησίν του πρὸς τὸν Πατριάρχην ὁ Εὐγένιος, ἀπαριθμῶν τὰς διαφόρους ἐνδόξους ἐκείνου πράξεις καὶ εὐτυχίας, καθὼς τὴν κατασκευὴν μύρου, ἤδη σπανίσαντος, τὴν καθίδρυσιν καὶ ὑποστήριξιν Σχολείων, τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἱεροῦ Τάφου, μνημονεύει καὶ τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν ὁ Σεραφεὶμ ἐπροστάτευσε, καὶ μάλιστα καθιέρωσε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Ὁ λόγος οὗτος κατ' εὐτυχίαν μᾶς διεσώθη (2). Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν εἰς αὐτὸν ὀλίγας τινὰς παρατηρήσεις. Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ὅστις ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ὑπῆρξε καθιδρυτὴς τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας, ἐτελεῖτο μὲ τρόπον ἀνάξιον εἰς τὸν Ἀπόστολον, τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν παραδεχθεῖσαν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ἰδέαν, παριστάνει ἡ Βυζαντινή. Ἡ παρακμὴ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν κατέστησε τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου εὐωχίαν ἰχθύων καὶ κολλυρίων. Ὁ Εὐγένιος προοιμιάζει μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακαινίσεως τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος ἐξασθενεῖ, καὶ παρομοιάζων αὐτοὺς μὲ δίκτυα, συχνῶς χρήζοντα ἐπιδιορθώσεως, μεταβαίνει πολὺ φυσικῶς εἰς τὸν ἅγ. Ἀνδρέαν, ὅστις ἁλιεὺς ἰχθύων, ἔγινεν ἁλιεὺς ἀνθρώπων. Δεικνύων τότε ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ζητῶμεν διακρίσεις ὑπεροχῆς μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων, στηρίζει πολὺ ὀρθῶς τὸν στοχασμόν του εἰς τὸν λόγον ὅτι, ὑψώνοντες τὸν ἕνα καταβιβάζομεν τὸν ἕτερον. Εἰς τοῦτο δὲν συνίσταται τὸ ἀληθὲς ὕψος. Ὁ Ἀνδρέας ἔχει ἴδιον ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ὅτι αὐτόκλητος ἦλθε πρὸς τὸν Κύριον. «Ἀνδρέας ἀρχῆθεν ἐμαθητεύετο, ὅτι ἐκεῖνος αὐτόκλητος παρεγένετο.» Τί εἶναι, λέγει, τὰ πρωτεῖα, ὅταν παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἔφερε τὸν Πέτρον, τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὸν Ἰησοῦν (2). Ἀς σημειώνεται λοιπὸν ἡ Ῥώμη εἰς τὰ πρωτεῖα. Ἡ ἀληθὴς πίστις θεωρεῖ ὅλους τοὺς ἀποστόλους ἴσους, ἕκαστον αὐτῶν ὅμως ἔχοντα ἴδιον χάρισμα. Ἀνυψῶν ἔπειτα τὴν Βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν, ἐπιφέρει ὡς συμπέρασμα τὴν ἀνάγκην ἑορτῆς διὰ τελετῆς, δυναμένης εἰς ἕκαστον νὰ μεταδώσῃ τοῦ ἑορταζομένου τὴν ἰδέαν. Τοιουτοτρόπως ἐπανέρχεται πάλιν ὁ λόγος του ἐκεῖ, ὅθεν ὡρμήθη, τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ τρόπου τῆς πανηγυρίσεως. Βλέπομεν ὅτι μὲ πολὺν χάριν καὶ ἀδίστον εὐτροφίαν συνδέονται αἱ ἰδέαι του, κρατούμεναι διὰ χειρὸς εἰς ἐναρμόνιον χορόν, πρέποντα εἰς τὸ ἐπίσημον τῆς πανηγυριζομένης ἑορτῆς. Ὁ λόγος του εἶναι ὁμαλὸς καὶ καθαρός, χωρὶς ἀρχαϊσμοὺς καὶ σπανιολεξίας, χωρὶς φορτικὴν ἐπιτήδευσιν, μολονότι πολλάκις τὸ σχῆμα τῆς ἐπαναλήψεως, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς ῥητορικῆς ἡ δακτηρία, ἐνίοτε ἐξογκοῦται. Ἀντὶ ὅμως ν' ἀφίνεται εἰς αὐτό, ὡς εἰς ὁρμητικὸν καὶ ἄτακτον κῦμα, μετριάζεται ἀπὸ τὴν λογικὴν σειράν, διότι ὁ ἱεροκήρυξ μας δὲν ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ Ἀσιατικοῦ στόμφου.

Ἐπὶ Πατριάρχου Σαμουὴλ διωρίσθη ὁ Εὐγένιος ἐφεραρχιδάκονος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ὅτε ἐπῆλθεν ὁ πόλεμος μετὰ τῆς Ῥωσσίας, βλέπων σύγχυσιν πραγμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Λειψίαν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκδώσῃ εἰς φῶς τὰ πονήματά του.

Μᾶς διεσώθησαν τινὲς ἐπιστολαί του ἀπὸ Λειψίας πρὸς τὸν Καυτοκαλυβίτην Νεόφυτον, αἵτινες μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς του (1).

Εἰς τὴν πρώτην του ἐπιστολὴν ἐκφράζει τὴν εὐχαρίστησίν του διὰ τὴν ἡσυχίαν, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνει μακρὰν τῶν ἐρίδων, συμπεριφερόμενος μὲ σοφοὺς ἄνδρας. «Ἡ Λειψία, λέγει, ὁμοιάζει μὲ μοναστήριον· περισσοτέραν ἡσυχίαν δὲν εὗρον οὔτε εἰς τὸν Ἄθω. Εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν εἶναι ἡ Καπέλλα, ὥστε κινδυνεύω νὰ γίνω καὶ φιλακόλουθος.» Ἐφοβεῖτο πολὺ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπειδὴ ἔμελλε ν' ἀλλάξῃ ὁ ἐφημέριος, ὅστις ὑπῆρξε μαθητής του ἄλλοτε εἰς τὸ Ὄρος, ἐπροσπάθει νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου φίλου του, Ταρασίου. «Μὲ τὸν ἐφημέριον, λέγει, δὲν ἐλάβομεν νὰ φιλονεικήσωμεν ἀφορμὴν περὶ προεδρείας, καθὼς μὲ τὸν Τριεραρχίτην Ἡγούμενον τὸν βαθυπόγωνα. Ἐγὼ ἐπρόβαλα τὸν Πα. Ταράσιον — καὶ ὁ σκοπός μου εἶναι τὸ περισσότερον διὰ νὰ μὴ τύχῃ καὶ πέσω εἰς κανένα ἄλλον πωγωνάτην.»

Τὸν Νεόφυτον πληροφορεῖ περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Θεοτόκη εἰς Λειψίαν, «οὗ κλέος εὐρύ τε καὶ δίκαιον. Ὁ Θεοτόκης ἔμελλε νὰ τὸν προλάβῃ μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν διδαχῶν του, ἀλλ' ὁ Εὐγένιος δὲν ἔσπευδε. Καὶ ἄλλοι συνέῤῥεον εἰς Λειψίαν πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων. «Πρὸ ἡμῶν θέλει προκύψει ὁ ἀσκητὴς Καισάρειος, γράφει ὁ Εὐγένιος, μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου του, ἐπιγραφομένου, Καθρέπτης τῶν Γυναικῶν. Ἂν εἶχον γυναῖκα ἢ κόρην, δὲν ἤθελον συγχωρήσει νὰ ἐνοπτρισθοῦν εἰς τοιοῦτον καθρέπτην.» Πληροφορῶν δὲ περὶ τῶν καθ' ἑκαστόν, «συνομιλῶ, λέγει, πότε μὲ τοὺς νεκρούς πότε μὲ τοὺς ζῶντας σοφοὺς καὶ ὠφελοῦμαι· μακρὰν ἀπὸ τὴν τύρβην τοῦ κόσμου ἀναπαύομαι. Κατέστητα καὶ τὸν Πα. Ταράσιον ἐφημέριον τῆς ἐν Λειψίᾳ Καπέλλας.» — «Τὸ παρελθὸν θέρος ὅλην τετράμηνον διέτριψα εἰς Χάλλην. — Μετὰ τὴν πανήγυριν μελετῶ πάλιν εἰς Χάλλην νὰ ἐπιστρέψω καὶ νὰ διατρίψω ὅλον τὸν χειμῶνα· ἐκεῖ συνοικῶ μετὰ τοῦ θαυματουργοῦ φιλοσόφου τε καὶ μαθηματικοῦ Σεγνέρου καὶ πλουτίζομαι. Ἐπιμελοῦμαι ἅμα τε καὶ τῶν ἐμῶν συμπονημάτων καὶ τὰ κτενίζω καὶ τὰ θοσρυχίζω καὶ ἄλλοτε ἄλλως τὰ διαπλέκω. Εἰς τὴν ἔκδοσίν των εἶμαι — πλέον δειλὸς ἢ θρασύς. Ὅμως πρέπει τέως γ' ἀποτολμήσω.»

Ἐκ τῶν ἀφιχθέντων τότε εἰς Λειψίαν ἦτο καὶ Ἱε-

[1] Πρώτην φορὰν ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1748—1751.

(1) Ἴδε τὸν ἐξακολουθήσαντα τὴν ἐκκλ. Ἱστορίαν τοῦ Μελετίου τόμ. 4. σελ. 87. Εἰς τοῦτον τὸν Πατριάρχην ἀποδίδει ὁ Ἱστοριογράφος τὴν συνήθειαν τοῦ Μουκαρατίου ἤτοι τῆς κατ' ἔτος ἐπικυρώσεως τοῦ Πατριάρχου νὰ εἴκοσι ἢ καὶ τριάκοντα πουγγίων.

[1] Ὁ Σεραφεὶμ ἐπατριάρχευσε μέχρι τοῦ 1760.

[2] Ἐδημοσιεύθη παρὰ τοῦ Ἀνανίας. Ἴδε Συλλογὴν τῶν ἀνεκδότων.

[3] Ἰωάννης. Α', 41.

[1] Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εὗρον παρὰ τῷ Κ. Γ. Βελλείῳ, ἅτις μὲ μεγάλην προθυμίαν μ' ἐπέτρεψε τὴν χρῆσιν των.

ρολογιώτατός τις Ἀμβρόσιος, τὸν ὁποῖον ὁ Νεόφυτος ἐσύστησεν εἰς τὸν Εὐγένιον νὰ ὁδηγήσῃ καὶ συμβουλεύσῃ. «Ἀν ἐζητοῦσε, γράφει, οὗτος τὴν ὁδηγίαν μου »πρὶν ἔλθῃ, ἐγὼ τὸν ἐσυμβούλευανὰ μὴν λάβῃ τὸν »κόπον, ἐὰν δὲ μὲ ἤκουε τώρα, καλὰ ἔκαμνε νὰ ὑπάγῃ »ὀπίσω. Ἀκροώμενος τὰς κοινὰς καὶ πανδήμους δι»δασκαλίας ἔχει νὰ ὑποφέρῃ τῶν συνακροωμένων μα»θητῶν τὰς ἐνοχλήσεις, τῶν ἀγενείων ὁ πωγωνάτης, »τῶν στενοβράκων ὁ μανδυοφόρος, τῶν φιλοπραγμό»νων ὁ στένων ἀπαύστως καὶ τρέμων καὶ ἐπὶ πᾶσι »θρηνῶν, εἴτε Ἡράκλειτος, εἴτε Ἱερεμίας.»

Μετὰ κα ρὸν γράφει ὁ Εὐγένιος πρὸς τὸν φίλον του, «ἤξειρε ὅτι πρὸ δύω χρόνων καὶ ἐπέκεινα πολλὰ »παρὰ τῆς Μεγάλης Αὐγούστης ἔδωκάν μοι νὰ ἐλπί»ζω τινὲς τῶν ἐκεῖ ἐγκρίτων ἐμοὶ εὐνούστατοι, ἐὰν »θελήσω νὰ ἀπέλθω εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κορυφαί»ου τιμωμένην μονρόπολιν, ὅπερ ἐγὼ ἐπὶ τοῦ νῦν τὸ »ἀπέφυγον. Πέρυσι ἐπεστάλη μοι τὸ παρ' αὐτῆς τῆς »Μεγάλης συνταχθὲν εἰς νομοδοσίαν τοῦ κράτους βι»βλίον, διὰ νὰ τὸ ἑρμηνεύσω ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς »τὴν γλῶσσαν τὴν ἡμετέραν καὶ προσετάγην ἐξ αὐτῆς »τῆς Αὐλῆς ν' ἀφιερώσω τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν Α.Μ. »Ὑπήκουσα, ἔστειλα τὸ ἔργον τετελειωμένον κατὰ »τὸ παρελθὸν πάσχα καὶ εἰς αὐτὸ ηὐηρέστησα παρὰ »πᾶσαν ἐλπίδα. Τεκμήριον ὅτι τὸ Κράτος Αὐτῆς ἔ»πεμψέ μοι τὸν παρελθόντα Αὔγουστον ὅσον δέκα »πουγγία εἰς ἀνταπόδοσιν τοῦ κόπου μου. Πρὸς τού»τοις δὲ ἐπροβλήθη μοι ν' ἀναδεχθῶ καὶ τοῦ νεωστὶ »ἱδρυθέντος ἐκεῖ Α. φροντιστηρίου, ἐπὶ παιδεύσει τῶν »εὐγενῶν, ἐπιστασίαν. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, πολ»λὰ καὶ δίκαια ἀναλογισάμενος, παρητήθην, δὲν ἠξεύ»ρω ὅμως ἂν ἡ παραίτησίς μου αὕτη φανῇ ἀποδεκτή.»

Ἔχομεν καὶ περὶ τούτου ἐπιστολὴν «Πρὸ ἡμερῶν »ὀλίγων, γράφει ἔλαβα γράμματα ἀπὸ Πετρουπόλεως, »δι' ὧν φαίνεται ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὴν παραίτησίν »μου· ἀπεκρίθησαν εἰς τὴν ἀπολογίαν μου, ἔλυσαν »ὅλας μου τὰς δυσκολίας· μὲ ἀφίνουν ἐκεῖ νὰ εἶμαι »πανελεύθερος ὅπως θελήσω καὶ ἐνόσῳ θελήσω νὰ »διατρίψω. Ἡ Αὐγούστη ἐμεγάλυνε τὸ κλέος της »(τὸ γήϊνον καὶ κοσμικὸν) ἐπ' ἐμοί, διώρισέ μοι χίλια »ρούβλια εἰς σιτηρέσιον ἐνιαύσιον καὶ προσέταξε νὰ »δοθῇ εἰς τὴν ἐπιστασίαν μου ἡ πατριαρχικὴ καὶ συν»οδικὴ βιβλιοθήκη διὰ νὰ εἶναι πρὸς ἐμὴν χρῆσιν καὶ »νὰ κάμω μετὰ πάσης ἀδείας καὶ ἀνέσεως τὴν οἵαν »σπουδὴν ἀγαπῶ. Πολλοὶ μεγάλοι καὶ τῶν ἐκεῖ καὶ »ἐμοὶ εὐνούστατοι γράψαντες μὲ συμβουλεύουσι νὰ »μὴ φανῶ ἀγνώμων εἰς τὴν βασιλικὴν εὐεργέτησιν. »Καὶ λοιπὸν ἐδέχθην ταύτην τὴν πρόσκλησιν καὶ μετὰ »τὸ Πάσχα σὺν Θεῷ ἄψομαι τῆς ὁδοῦ.»

Τὰς αὐτὰς συνθήκας προβάλλει ὁ Εὐγένιος εἰς τὸν Νεόφυτον διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἀντὶ μισθοῦ τὸν προσφέρει τὴν συνδρομήν του εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν πονημάτων του.—«Ὁ ἐμὸς κλῆρος, κλῆρος τὸς, σὸς οἶκος ὁ οἶκός μου.» Διὰ νὰ δυνηθῇ δὲ νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας τὸν συμβουλεύει νὰ λάβῃ γράμματα ἐφοδιαστικὰ πρὸς ἀσφάλειαν «προβαλλό»μενος πάντοτε τὸ ἐμὸν ὄνομα, ὡς ὅτι ἄρα εἶσαι ἐκ »τῆς ἐμῆς συνοδείας,—τοῦτο σὲ λέγω εἰδὼς ὅτι δυσ»χερῶς ἐπιτρέπουσι τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς καλογήρους, »φοβούμενοι τὴν ζήτα καὶ τὰ ἀκόλουθα» «Ἰδοὺ ἔπεμ»ψα τῷ Εὐγενεστάτῳ Κ. Σκαρλατάκῃ Στούρζᾳ εἰς »Βιέννην μίαν λογικήν, μὲ μαθηματικὴν στοιχείωσιν, »τοὺς δύω τόμους τοῦ Βρυεννίου καὶ τοὺς δύω τόμους »ἐκ τῶν τοῦ Θεοδωρήτου, οἵτινες ἕως τοῦ νῦν ἐτυ»πώθησαν καὶ ἐν μέρει μίαν βιογραφίαν τοῦ αὐτοῦ· ὁ »τρίτος τόμος ἕως τοῦ Πάσχα ἐκδοθήσεται καὶ αὐτός.»

Ὁ Νεόφυτος φαίνεται ὅτι ἀστεϊζόμενος ἐπρόβαλε τὴν ἔλλειψιν οἴνου ὡς λόγον παραιτήσεως, σπουδαίως ὅμως ἐδικαιολογεῖτο ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του. Εἰς ταῦτα ἀπαντᾷ ὁ Εὐγένιος. «Ἐγὼ φοβοῦμαι μὴ καὶ πλείων »τοῦ δέοντος (οἶνος) παρῇ καὶ μὲ ὑποθρέττει ἐννοοῦν»τα τὸ πίνειν, τὸ ἐκ παρακλήσεως καὶ ἐξ ἐπιτάγμα»τος. Τοῦτο μὲν οὖν ἔχει παράκλησίν τινα, τὸ δὲ τῆς »ἀποβολῆς τῶν ὀδόντων οὐκέτι—τοῦτό σοι ξυμπάσχω »καὶ αὐτός· ὑπὲρ τοὺς ἡμίσεις ἀπέβαλον, τοὺς δὲ »λοιποὺς ἔχω σαλευομένους. Πολλάκις ὅταν ὁ ἐμὸς »σφοδρότερός μοι συνέχῃ, φοβοῦμαι μὴ καὶ ὀδόντα »ἕνα τῶν περιλοίπων συναποχρεμφθῶ.»

Μᾶς εἶναι βέβαια εὐάρεστον νὰ ἴδωμεν καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τὸν μεγάλον ἄνδρα εἰσαγόμενοι εἰς τὴν καθημερινήν του συμπεριφοράν. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του τούτων βλέπομεν πόσον ὀλίγον συμμερίζεται τὸν τύφον καὶ τὰς προλήψεις τοῦ τάγματός του Φαιδρὸς καὶ εὔθυμος εἰς τοὺς τρόπους του, ἠγάπα τὴν κοσμίαν ἀστειότητα, ἥτις εἶναι ἰδία εἰς τὰς ψυχάς, αἵτινες δὲν φυσιοῦνται ἀπὸ τύφον.

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν, συλλέξας αὐτὰς δι' ἄλλον ἴσως σκοπὸν, παρὰ τὸν ἱστορικόν, παρημέλησε τὴν χρονολογίαν. Μία ἐξ αὐτῶν φέρει κατὰ τύχην ἡμερομηνίαν ἐκ Λειψίας 1770 Ἰουλίου 24. Ἐκ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδόθη τὸ τελευταῖον ἔργον, τὸ ὁποῖον μνημονεύει εἰς τὰς ἐπιστολάς του (1), ἐξάγομεν ὅτι μέχρι τοῦ 1775 διέτριψεν αὐτόθι. Κατὰ τὸ 1766 ἤδη ἐφάνη ἡ Λογική, τῆς ὁποίας ὁ πρόλογος φέρει ἡμερομηνίαν 28 Μαΐου. Ἂν συνδέσωμεν μὲ ταῦτα, τὰ παρ' αὐτοῦ γραφόμενα, ὅτι δὲν ἔσπευσεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων του, ἕπεται ὅτι περίπου δέκα ἔτη διέτριψεν ἐν Γερμανίᾳ.

Εἶναι καιρὸς τώρα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Εὐγενίου, τὰ ὁποῖα, καθὼς εἴδαμεν, διατρίβων ἐν Γερμανίᾳ ἐξέδωκεν. Ἂν ἔξοχος διδασκαλικὴ ἱκανότης, προσωπικὰ προτερήματα καὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ κατέστησαν τὸν Εὐγένιον τόσον ἀξιοσέβαστον, ὥστε καὶ ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη ἐνόμισε δόξαν της νὰ περιποιηθῇ, τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα του ἐξασφαλίζουν εἰς αὐτὸν τὸ ἀποκτηθὲν ὄνομα καὶ διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Τὸ εἰλικρινέστερον ἐγκώμιον, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τῶν ἔργων του, εἶναι ἡ πιστὴ ἀνάλυσίς των.

Ἡ Λογικὴ εἶναι τὸ πρῶτον σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν, ὥστε βλέπομεν ὅτι ὁ Εὐγένιος δὲν ἐκεντᾶτο

[1] Μακαρίου Θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κυρίου τὰ σωζόμενα ἐν Χαλκῇ. 1760. 70. 72. 75. Τόμος 5.

ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὸ ὄνομά του τυπωμένον ἐπὶ τοῦ μετώπου βιβλίου, ἀλλ' ἐσκέπτετο σπουδαίως, γνωρίζων ὅτι πάντοτε δύναταί τις νὰ τελειοποιήσῃ καὶ ὅ,τι ἤδη νομίζει ὀρθόν.

Ἡ Λογικὴ ἐτυπώθη δαπάναις τοῦ Θωμᾶ Μανδακάσου, μετερχομένου ἐν Λειψίᾳ τὴν ἰατρικὴν καὶ τιμωμένου παρὰ τῶν Γερμανῶν, βέβαια ἐπαξίως ἀφοῦ ἔκαμνε τοιαύτην τῆς περιουσίας του χρῆσιν (1). Ἀφιερώθη δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν Γρηγόριον Ἀλεξ. Γκίκαν Βοεβόδαν.

Καθὼς λέγει ὁ Εὐγένιος αὐτὸς εἰς τὸν πρόλογόν του, ἡ *Λογικὴ* εἶναι τὸ προϊὸν τῶν συνεχῶν παραδόσεών του. Ἤδη ἡ ὕλη τῆς Λογικῆς εὑρίσκετο ἐξ ἀντιγραφῆς εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν του καὶ ἦτο τὸ σημαντικώτερον βοήθημα μελέτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἐντελοῦς ἐνδείας. Πολὺ περισσότερον διεδόθη τώρα τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον τελειοποιηθὲν διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως καὶ συστηματικῆς κατατάξεως τῆς ὕλης ταύτης, κατέστη τῳόντι ἡ βάσις τῆς φιλοσοφικῆς σπουδῆς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Ἀφοῦ ἐξιστορεῖ βραχέως, καὶ μᾶλλον ἐν εἴδει καταλόγου, ὅλους τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ τοὺς πεπαιδευμένους τοῦ ἔθνους μέχρι τῆς ἐποχῆς του, ἐπιφέρει ὁ Εὐγένιος τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν, ὅτι ἑκουσίως εἰ τελευταῖοι οὗτοι περιωρίσθησαν εἰς στενὸν κύκλον. «Οἱ πάντες.... τὴν αἵρεσιν Περιπατητικοὶ καὶ »τῆς Ἀριστοτέλους ἑνὸς φωνῆς ἠρτημένοι..... Ἐξ οὗ »δὴ καὶ τῆς παρ' ἡμῖν φιλοσοφίας τὴν ἀφορίαν βλέπων »οὐκ ἂν τις θαυμάσειε.» Ἀντὶ τούτου φέρει παράδειγμα τὰς προσπαθείας τῶν Ἠθρωπαίων, οἵτινες χειραγωγηθέντες ἀπὸ τὴν δουλικὴν τῶν ἀρχαίων λατρείαν νομίζουν χρέος των νὰ ἐρευνήσουν ἀνέκαθεν τὰ πράγματα, πεποιθότες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὲς σέβας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς φιλοσόφους, τὸ νὰ μὴ κάμνῃ τις χρῆσιν τοῦ ἰδίου του λογικοῦ. Ἡ φιλοσοφία εἰς τοῦτο συνίσταται νὰ νοοῦμεν τὰ πράγματα μὲ τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ τότε μόνον ἡ ἀλήθεια γίνεται κτῆμά μας. «Οὐδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο καινοτομεῖν, ἀλλ' ἀρ»χαϊκῶς μάλιστα βαίνειν, τοῦ γὰρ ἀληθοῦς ἀρχαιότε»ρον οὐδέν.»

Εἰς τὴν πρώτην Προδιατριβὴν προσπαθεῖ ὁ Εὐγένιος νὰ προσδιορίσῃ τὴν φιλοσοφικήν του ἔποψιν. Δὲν εἶναι δογματικός, εἶναι ἐκλεκτικὸς καὶ τὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος. «Μία λοιπὸν ἤδε μαχανὴ εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ »τέλους, μηδεμιᾷ αἱρέσει προσανατεθέντα τὰς πάσας »ἐλευθέρως ἐμπεριελθεῖν καὶ ἀρ' ἑκάστης τὸ ἐν αὐ»τῇ τοῦ ἀληθοῦς μόριον ἐμβριθῶς καὶ εὐσυλλογίστως »ἀναλέξασθαι . . » — Οὐκοῦν τοίνυν περιπατητι»κὸς κ.τ.λ., εἰμὴ Αἰρεσιώτης θέλεις ἀκούειν, ἀλ»λὰ φιλόσοφος. Ἵνα γὰρ τοῦτο ᾖ, ἐκλεκτικὸς ἔσται.»

Καθὼς εἶπε πολὺ εὐφυῶς εἷς ἐκ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχουν μόνον ἐκλεκτικοὶ φιλόσοφοι. Ἕκαστος τουτέστι ἐκλέγει κατ' ἀρέσκειαν, διότι ἂν ὑπῆρχε κριτήριον ἐκλογῆς, ἠθέλαμεν ἔχει ἀμέσως σύστημα καὶ αἵρεσιν.

Διὰ πολλοὺς λόγους ἦτο ἠναγκασμένος ὁ Εὐγένιος νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν ἐκλεκτικὴν μέθοδον, κυρίως ὅμως διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν φιλικὴν σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν. Δὲν ἦτο ἔργον τῆς ἐποχῆς νὰ εἰσάξῃ νέον δόγμα, ἀλλὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν διὰ τῆς συσχετίσεως μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς προόδου Τοιαύτη ἔποψις δύναται νὰ εἶναι μόνον ἐκλεκτική. Ἀπωθῶν λοιπὸν ὁ Εὐγένιος τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες προβαίνουν μὲ τοσαύτην ἀκρισίαν ὥστε νὰ νομίζουν ὅτι δύνανται ἄλλως νὰ δογματίζουν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἄλλως κατὰ τὴν θρησκείαν [σελ. 61], παραδέχεται δύω εἴδη θεολογίας, τῆς μὲν φυσικῆς, τῆς δὲ δι' ἀποκαλύψεως. Ἡ δι' ἀποκαλύψεως εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐρεύνης μας, ἡ φυσικὴ ὅμως, συνισταμένη εἰς τὰς κοινὰς ἐννοίας, καὶ εἰς τῶν δρωμένων τὴν καλλονὴν, δύναται νὰ εἶναι ἐπιτετραμμένη εἰς τὸν φιλόσοφον.

Χωρὶς νὰ φιλονεικήσωμεν περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης μὲ τὸν Εὐγένιον, δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν διαφόρους παρατηρήσεις. Ἡ φυσικὴ θεολογία δὲν δύναται νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὴν θεολογίαν τῆς ἀποκαλύψεως κατὰ τὸ περιεχόμενον, διότι τότε ἠθέλαμεν ἔχει δύω χωριστοὺς θεούς. Ἡ διαφορὰ εἶναι ἑπομένως μόνον κατὰ τὴν μορφὴν ἐξ ἄλλου μέρους αἱ ἀλήθειαι τῆς ἀποκαλύψεως ἔχουν ὡρισμένην ἔννοιαν καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτῆς εἶναι ἤδη φιλοσοφία. Καὶ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ἐννοεῖ ὅτι, ἂν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔρευναν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ θείου, πίπτομεν εἰς ἁπλῆν ματαιολογίαν. «Τῷ ὄντι γὰρ ὁ τοὺς φιλοσοφοῦντας τοῦ »περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἀπάγων, εἰς ἀθείαν ἐστὶν αὐ»τοὺς ἐρρωμένως παρακαλῶν. Τί γὰρ ἐστὶ φιλοσοφία, »ἀλλ' ἢ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων; » — Εἶναι ἑπομένως φανερὸν ὅτι ὁ Εὐγένιος μόνον κατ' οἰκονομίαν ἐξαιρεῖ τὴν ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀποκαλύψεως γνῶσιν τοῦ θείου, διὰ νὰ δύναται νὰ θεολογήσῃ φιλοσοφῶν χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ψαύει τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ νὰ νομίζῃ τις ὅμως σπουδαίως ὅτι τοῦτο ἔχει ἄλλην ἔννοιαν παρὰ πολιτικῆς, συμμορφουμένης μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ χρόνου, εἶναι ἀπάτη εἰς τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ ὑποπέσῃ μόνον ἑκουσίως, ὄχι ὡς φιλόσοφος. Ἄλλο εἶναι ὁ σκεπτισμὸς, ὅστις ἀρνούμενος τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου, δὲν δέχεται οὔτε τὴν ἀποκάλυψιν Ὁ Εὐγένιος τὸν ἀποδοκιμάζει.

Εἰς τὴν δευτέραν Προδιατριβὴν ὁμιλεῖ ἐν γένει περὶ τῶν ἐφοδίων τοῦ φιλοσόφου καὶ τῶν ἀτοπιῶν, τὰς ὁποίας ὀφείλει ν' ἀπορρίψῃ, ἐκθέτει δὲ σειρὰν παρατηρήσεων ὅλως σχετικῶν, αἵτινες ἐποβλέπουν ἀτομικὰς ἀσθενείας καὶ ὄχι τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας δὲν προσθέτει τι ἀκριβέστερον ἡ τρίτη προδιατριβὴ περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, ἥτις τὰς ἐξιστορεῖ ἄνευ ἀναλύσεως, οὔτε ἡ τετάρτη ἥτις ἀπαριθμεῖ τῆς φιλοσοφίας τὰ μέρη.

Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Εὐγενίου δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια νὰ προτάττωνται εἰς τὴν λογικὴν οἱ νόμοι τῆς νοήσεως, τουτέστιν ὁ νόμος τῆς ταυτότητος, τῆς ἀντιφάσεως καὶ τοῦ ὅτι μεταξὺ τοῦ-

[1] Ἴδε τῆς Λογικῆς τὸν Πρόλογον τῷ ἀναγνώστῃ.

των μέσος ὅρος δὲν ὑπάρχει (1) καὶ τελευταῖον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου [ratio adaequata]

Ἡ λογικὴ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὸ οὐδέτερον ἔδαφος τῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Καντίου καὶ μετ' αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν ἔκαμε βῆμα Sedet aeternumque sedebit infelix Theseus. Εἰς τὸν Κάντιον χρεωστεῖται ὅτι κατέδειξε τὴν ἀτέλειαν καὶ τὴν σχετικὴν ἀξίαν της. Ἡ λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι σπουδὴ τῶν διαφόρων τρόπων τῶν ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ συλλογισμῶν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν. Ἱστορικῶς μᾶς ἐκθέτει τὴν ποικιλίαν τῶν διαφόρων τούτων μορφῶν καὶ κανόνας ἐξωτερικῆς ἀκριβείας. Οἱ κανόνες οὗτοι μᾶς διδάσκουν ἀρνητικῶς τί εἶναι ἡπατημένον καὶ παραλογισμός, ὄχι ὅμως πῶς δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν, διότι κάμνουν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐμπεριεχομένου. Ὅταν συλλογιζώμεθα π. χ. ὅτι, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί, ὁ Παῦλος εἶναι ἄνθρωπος, ἄρα εἶναι θνητός, ὁ συλλογισμὸς εἶναι ὀρθὸς καὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ κατ' οὐσίαν. Ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐμπεριεχομένων ἐννοιῶν ἔχομεν ἄλλοθεν καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ λογικοῦ σχήματος. Γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ θνητοῦ, τοῦ Παύλου καὶ ὅτι εἰς τὸν Παῦλον κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ θνητός. Τὴν γνῶσιν ταύτην ὅμως, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται τοῦ συλλογισμοῦ ἡ ὀρθότης, ἔχομεν ἀνεξαρτήτως τοῦ συλλογισμοῦ τούτου. Ἂς θεωρήσωμεν ἀντὶ ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν ἄλλας κατ' ἀρέσκειαν· ὁ ἄνθρωπος εἶναι ξύλον, ὁ ὄφις εἶναι ἄνθρωπος ἄρα ὁ ὄφις εἶναι ξύλον. Καὶ ἐὰν ἔχομεν συλλογισμὸν κατὰ τὸ σχῆμα ὀρθόν, ἀλλὰ ψευδῆ κατὰ τὸ ἐμπεριεχόμενον. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ ἔχωμεν μείζονα καὶ ἐλάσσονα πρότασιν, ἐξ ὧν ἐξάγομεν συμπέρασμα· πρέπει ἡ σχέσις τῶν ἐννοιῶν νὰ εἶναι ἀληθής, ἡ λογικὴ ὅμως δὲν μᾶς ἐγγυᾶται μὴ ποσοδιορίζουσα αὐτὴ τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ προϋποθέτουσα αὐτάς. Τί ἄλλο εἶναι, παρὰ γυμναστικὴ τῶν μυώνων τοῦ λόγου, ἡ παιδιὰ ἐκείνη μὲ τὰ σχήματα τῶν συλλογισμῶν, *Γραφοδὸ, Θεοῦζε, Γεντιο, Σαβασὶ, Σπιτθαμήν. κ.τ.λ.* (2).

Ἂς λάβωμεν ἄλλο παράδειγμα πολὺ πλέον σπουδαῖον, τὸν συλλογισμὸν τὸν ὁποῖον καὶ ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία μετεχειρίσθη, περὶ τῆς κοσμολογικῆς ἀποδείξεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τὰ πράγματα ὅσα μᾶς περικυκλοῦν, παρίργονται ὡς πεπερασμένα· τὸ πεπερασμένον ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑποθέτει τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἀπόλυτον, ἄρα τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἀπόλυτον ὑπάρχουν. Λυστηρότερον ἀνάγοντες τὰς ἐννοίας ταύτας ὑπὸ τὸ τυπικὸν σχῆμα τοῦ συλλογισμοῦ λέγομεν· ἔστι τὸ παρερχόμενον· τὸ παρερχόμενον οὐκ ἄνευ τοῦ ἀπείρου· ἔστι ἄρα τὸ ἄπειρον. Πῶς συμφωνοῦν ὅμως ὅλα ταῦτα; — Τὸ παρερχόμενον εἶναι τὸ παῦον ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι, τὸ ἐναντίον τοῦ εἶναι, πῶς συμβιβάζεται ὅμως τὸ εἶναι μὲ τὸ μὴ ὄν, πῶς τὸ ἓν μεταβαίνει εἰς τὸ ἕτερον; Ἂν μεταβαίνῃ τὸ ὂν εἰς τὸ μὴ ὄν, ἄρα καὶ τὸ μὴ ὄν, ἢ τὸ μηδὲν εἶναι, καὶ τότε τὸ μηδὲν καὶ τὸ εἶναι συνταυτίζονται. Μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὴν δευτέραν πρότασιν ὅτι τὸ παρερχόμενον προϋποθέτει τὸ ἄπειρον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ συλλογίζεσθαι τὸ παρερχόμενον φαίνεται συνθήκη καὶ αἰτία τοῦ ἀπείρου, ἂν δὲν ἦτο τὸ παρερχόμενον, δὲν ἤθελεν εἶναι καὶ τὸ ἄπειρον καὶ ἐν γένει ὅλος ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἡ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ πεπερασμένου ὄντος, τὸ ὁποῖον γίνεται βάσις καὶ θεμέλιον ἐκείνου. Καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ ἀπολύτου μὲ τὸ παρερχόμενον, πῶς τὸ ἄπειρον γίνεται πεπερασμένον; Μένει τάχα τὸ πεπερασμένον ἐντὸς τοῦ ἀπολύτου, ὡς ἐμφάνισις αὐτοῦ, τότε τὸ ἀπόλυτον ἔχει ὡς ἐμπεριεχόμενον καὶ πλήρωμά του τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ μηδέν. Ἢ τὸ ἀπόλυτον ῥίπτει ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὡς ἀπόῤῥυιάν του τὸ θνητόν· ἀλλ' οὐδὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκτὸς τοῦ ἀπείρου, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως ἤθελεν ἔχει πέρας καὶ ὅριον.

Ἐπὶ τέλους τὸ συμπέρασμα μᾶς λέγει ὅτι τὸ ἄπειρον, ἡ ἀπόλυτος οὐσία, ἢ ὁ Θεὸς εἶναι. Ἀλλὰ ποία ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ εἶναι. Ἂν ἐκλάβωμεν τὸ εἶναι ὡς ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, συνυπάρχει μετ' ἄλλων ἰδιοτήτων, αἵτινες ἑκομένως διαφέρουν ἀπὸ τὸ εἶναι. Τὸ ἄπειρον ἔχει τότε χωριστὰς ἰδιότητας, ἄρα ἀλλοιοῦται καὶ τρέπεται ὅπως τὸ θνητόν. Τὸ εἶναι τοῦ παρερχομένου καὶ τοῦ θνητοῦ καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἀπολύτου εἶναι ταὐτόσημα; — Ἐδῶ ἀπεδώκαμεν εἰς ἀμφότερα τὸ εἶναι. Μάλιστα τὸ εἶναι γίνεται πλέον ἐκτεταμένον ἀπὸ τὰ δυο. Ἂς μὴ εἴπῃ τις ὅτι περὶ ὅλων ἀποροῦμεν καὶ πολυπραγμονοῦμεν. Ὅταν πρόκηται νὰ ἀρκεσθῶμεν μὲ ὑποθέσεις διατὶ δὲν δεχόμεθα ἀπ' εὐθείας τὸ συμπέρασμα. Τοὐλάχιστον ἀποφεύγομεν τὴν ἀντίφασιν νὰ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ἀποδείξεως. Εἰς τοιαύτας ἀντινομίας φέρει ἀναγκαίως ἡ σχολαστικὴ λογική, διότι συνάπτει ἐννοίας χωρὶς νὰ τὰς ἐξετάζῃ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατ' ἐξωτερικὸν τρόπον, διὰ τοῦ ἁπλοῦ σχήματος τοῦ συλλογίζεσθαι. Τὸ νὰ συνάπτῃ τις ὅμως ἐννοίας δὲν σημαίνει ἄλλο, παρὰ νὰ μεταβαίνῃ ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, ἐκ τοῦ εἶναι εἰς τὸ παρερχόμενον καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ ἀπόλυτον, καὶ ἐκ τοῦ ἀπολύτου πάλιν εἰς τὸ εἶναι. Τοιαύτη κίνησις δὲν δύναται νὰ ᾖ ἀληθής, εἰμὴ ὅταν αἱ ἔννοιαι ἔσωθεν καὶ ἐξ ἑαυτῶν τρέπονται εἰς τὸ ἕτερον, ὡς συμπληρούμεναι παρ' αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦσαι μέρος τοῦ αὐτοῦ ὅλου. Τοῦτο δύναται μόνη ἡ μεταφυσικὴ νὰ τὸ ἐξετάσῃ. Λυτὴ ὁρίζει τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον, τὸ ὂν καὶ τὸ μηδέν. Ἄνευ τοιαύτης ἐξετάσεως ἡ λογικὴ εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ νοεῖν ἄνευ ἐννοιῶν. Τὸ αὐτὸ ἤθελον ἀποτελέσει καὶ ἀλγεβραϊκὰ σημεῖα. Ἐπειδὴ τὸ α. εἶναι β. καὶ τὸ β. εἶναι γ. ἄρα τὸ α. εἶναι γ. Ἅμα δὲν λέγουν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ ἔννοιαι πῶς μεταξὺ των συνάπτονται, περιορίζονται καὶ ἀποκλείονται, ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἐξωτερικὸς καὶ κενὸς τύπος, ἡ ἁπλοῦν περιθώριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλα δύνανται νὰ εἰσαχθοῦν, καὶ ἑπομένως περὶ οὐδενὸς ἐγγυᾶται. Οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις πρῶτος ἐξέθεσε τὴν ἐπιστήμην τῆς λογικῆς, ἀμφέβαλλε περὶ τούτου, ὅτι τοὐτέστι δίδει μόνον τὰ ξηρὰ

[1] «Ἀνάγκη ἢ φάναι ἢ ἀπαφάναι.» Ἀρισ. Ἀναλ. Ἀστερ. Ι. 4. 20.
[2] Cesare, Barbara, Baroco, Fresison, Celarent.

σχήματα, δηλ. τὸ νοεῖν ἀνεξαρτήτως τοῦ νοός, διότι αὐτὸς ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν ὅτι εἶναι *νόησις νοήσεως* (Μετὰ φυσ. λ. 9.) — Ἔτι εὐκρινέστερον ἐξηγεῖ τὴν ἰδέαν του ὁ Σταγειρίτης ὅταν λέγῃ. «Αὐτὸν δὲ »νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ, νοητὸς γὰρ »γίνεται θιγγάνων καὶ νοῶν, ὥστε ταὐτὸν νοῦς καὶ »νοητόν· -ὁ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας, »νοῦς, ἐνεργεῖ δὲ ἔχων. [αὐτόθι 57]. » Οὔτε ἐζήτησε ποτὲ διὰ συλλογιστικῶν σχημάτων ν' ἀποδείξῃ μεταφυσικὰς ἀληθείας, ἀλλὰ διὰ τῆς νοήσεως, ἥτις ἔχει τὸ θάῤῥος ν' ἀτενίσῃ τὸ νοητὸν καὶ νὰ ἐξετάσῃ κατὰ βάθος, ἀναλύουσα τὸ ἐμπεριεχόμενόν της καὶ ἐξακολουθοῦσα αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς συνεπείας του χωρὶς νὰ δειλιᾷ ἐνώπιον τῆς ἀντινομίας, διὰ τῆς ὁποίας μάλιστα φθάνει εἰς τὴν ἀνωτέραν ἑνότητα καὶ τὴν πραγματικὴν ἰδέαν. Αὕτη μόνη διότι εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν διάκρισιν καὶ τὸν προσδιορισμόν της.

Ἐν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ὥρισε τὴν μέθοδον τῆς μεταφυσικῆς καὶ κατὰ τοῦτο φαίνεται ἐμπειρικός, ὅπως ἐμπειρικῶς ἐκθέτει καὶ τὸ ὄργανόν του, χωρὶς νὰ κάμνῃ ἄλλην χρῆσιν αὐτοῦ.

Μόνη ἡ φιλοσοφία, ἥτις ἀσχολεῖται περὶ μεθόδου, περὶ τοῦ πῶς νοοῦμεν, περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ νοὸς καὶ νοητοῦ, περὶ ἐποχειμένου καὶ ἀντικειμένου, μόνη ἡ τοιαύτη φιλοσοφία δύναται νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην ῥιζικῆς μεταῤῥυθμίσεως. Ἡ ἐκλεκτικὴ μέθοδος ἔχει σχετικὰ ὅρια τῆς γνώσεως. Κατ' ἐπιστήμην γνῶσις εἶναι, λέγει ὁ Εὐγένιος, κοθόσον· «διὰ μόνης «αὐτῆς ἐπ' αὐτὸ τὸ νοητὸν γενόμενος δύνασθαι πάν»τῃ ἠρεμῆσαι καὶ στῆναι, μηδὲν τῆς ψυχῆς περαιτέ»ρω προεκτεινομένης.» Ἕως ἐκεῖ λοιπὸν ὅπου ἕκαστος ἐρησυχάζῃ ἐκτείνεται ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐσχατιὰ αὕτη ὅμως εἶναι φανερὸν ὅτι παραλάσσει δι' ἕνα ἕκαστον, ὥστε εἴμεθα ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν ἀβεβαιότητα. Τοῦτο θέλουσα ν' ἀποφύγῃ ἡ σημερινὴ ἐκλεκτικὴ Σχολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐῤῥίφθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ κοινοῦ νοὸς (Sens commun), εὐχαριστουμένη ν' ἀκολουθῇ δεσμία τοὺς θριάμβους του, εἰς τὸ θέατρον τοῦ κοινωνικοῦ εἴου, ὅπου ἡ γνώμη τῶν πλειόνων εἶναι τὸ μέτρον τῆς ὀρθότητος.

Ἡ λογικὴ ἐγράφη εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ εἶναι τῳόντι ἔργον ἄξιον προσοχῆς διὰ τὴν καλλονὴν καὶ εὐῤῥάδειαν. Ἂν δὲν δύναται ποσῶς νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐμβριθῆ ἁπλότητα τῶν ἀρχαίων, ἔχει ὅμως μεγάλην συγγένειαν μὲ τὸν Κλήμεντα, τὸν ὁποῖον ἴσως ὑπερβαίνει κατὰ τὴν μετριωτέραν χρῆσιν ἐπεισοδίων καὶ παρεκβάσεων. Κατὰ μίμησιν τούτου συμμιγνύει τὰς ἐποχὰς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὥστε δὲν εἶναι ἄνθος Ἀττικισμοῦ, ἀλλ' ἀνθῶν πολυσύνθετον σύμπλεγμα.

Μετὰ τὴν λογικὴν ἐξέδωκεν ὁ Εὐγένιος στοιχεῖα μαθηματικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1767 ἐν Λειψίᾳ ἐπίσης δαπάνῃ τοῦ Ἰατροφιλοσόφου Θ. Μανδακάσου, ἀφιερώσας αὐτὰ εἰς τὸν Ἀλέξ. Σ. Γκίκαν Βοϊβόδαν. Τὸ πόνημα τοῦτο ἐλήφθη μὲ τινας προσθήκας ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Μαγδεβουργικῆς Χάλλης, Σεγγέρου, μετὰ τοῦ ὁποίου συνδιῃτᾶτο ὁ Εὐγένιος, καθὼς εἴδομεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του καὶ καθὼς λέγει εἰς τὸ προοίμιον. Τὸ σύγγραμμα περιέχει Ἀριθμητικὴν, Γεωμετρίαν, Λογαρίθμους τῶν Ἡμιτόμων καὶ τῶν Ἐφαπτομένων καὶ παράπομπὰς εἰς τὰ τοῦ Εὐκλείδου Στοιχεῖα. «Ἐγὼ μὲν οὖ, ὦ »παῖδες Ἑλλήνων φιλεπιστήμονες, προσφωνεῖ πρὸς »τοὺς ἀναγνώστας, τοῦ θαυμασίου ἀνδρὸς ἀφθόνως »μοι ἐνδεδωκότος, καθάπερ ὁ Λυδὸς τῷ Ἀθηναίῳ »Ἀλκμαίωνι, ὁπόσον ἂν βουλοίμην τε καὶ δυναίμην »τοῦ θησαυροῦ ἀποφέρεσθαι, τάχα ἂν καὶ τοὺς κοτόρ»νους ὑμῖν· ὡς ἐκεῖνος ὑπ' ἀπληστίας καὶ τὸν κόλπον »πάντα ἐνέπλησα.» (ἀκολουθεῖ)

ΙΝΔΙΑ.

Ἐπισκεφθέντες ἤδη (1) μέρη τινὰ τῆς ἀπεράντου Ἰνδικῆς χερσονήσου, παρέστημεν μάρτυρες ἐθίμων καὶ ἠθῶν περιέργων, πάντῃ διαφόρων τῶν ἡμετέρων. Ἐμάθομεν πῶς βρέφη ὁλόγυμνα, ἀλειφόμενα μὲ χρώματα συνέρχονται εἰς γάμον ἐν Βομβάῃ καὶ Συράτῃ, καὶ πῶς, ἐκφρενδονίζοντα κατ' ἀλλήλων νερὸν διὰ τοῦ στόματος, καθιεροῦσιν αὐτὸν, πῶς κηδεύονται μελιτόπηκτοι οἱ ἱερεῖς τῆς Βιρμανικῆς ἐπικρατείας, πῶς ἐκπυρσεύονται ἐν Δελίᾳ οἱ νεκροί, ὁποῖαι αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ αἱ παιδιαὶ τῆς Βομβάης, καὶ πῶς διοικεῖ στίφη καὶ πλήθη ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰαιπόρης λαμοτομῶν ἐλέφαντας, καὶ λέοντας, καὶ τίγρεις, καὶ συάγρους... χορτίνους! Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκολουθοῦντες τὸν περιηγητὴν τὸν ἐκθέσαντα καὶ μὲ ἀκρίβειαν καὶ μὲ χάριν τὰς περὶ Ἰνδικῆς ἀναμνήσεις του, [Φυλλ. ΙΔ'.] θέλομεν μεταβῇ εἰς Καλκοῦταν, ἀπὸ δὲ Καλκούτης εἰς τὸν ἱερὸν ποταμὸν, καὶ ἀπὸ τούτου θέλομεν ἴσως περιπλανηθῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Τηροῦντες ὅμως τὸ προνόμιον τὸ ὁποῖον ἐπεψηφίσαμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς τελευταίας διατριβῆς, θέλομεν εὑρεθῇ ἀμέσως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βρετανικῶν Ἰνδιῶν, χωρὶς νὰ λεπτολογήσωμεν περὶ τῶν ὁδῶν τὰς ὁποίας διετρέξαμεν, καὶ περὶ τῶν τόπων δι' ὧν διέθημεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Καλκοῦτα ὁμοιάζει πολὺ τὴν Πετρούπολιν, κρίνομεν περιττὸν νὰ διατρίψωμεν εἰς πόλιν ἔχουσαν φυσιογνωμίαν κοινὴν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἂς σπεύσωμεν ἄρα πρὸς τὰς ὄχθας ὅπου κατεσκήνωσεν ὁ εὐκλεὴς προπάτωρ, ὄχι τῶν Ἑλλήνων ἡμῶν, ἐπειδὴ ἦτο ἑτερόχθων, ἀλλὰ τῶν Μακεδόνων, καὶ ἴδε τὰ κήτη τοῦ ποταμοῦ, καὶ θωμοὺς θεῶν ἱδρύσατο.

Καὶ πρῶτον ἂς ἴδωμεν πλήθη Ἰνδῶν λουσομένων ἐντὸς τοῦ Γάγγου! Ὁ Γάγγης, ὡς κάνεις ἐξ ἡμῶν δὲν ἀγνοεῖ, ἔχει τὴν ἀρετὴν ν' ἀποπλύνῃ τὸν ῥύπον καὶ τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν! Ἐντὸς αὐτοῦ ἐλούσθη καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος· ἐντὸς αὐτοῦ ἐλούσθη καὶ ὁ ἡμέτερος Γαλανὸς, ὁ πλουτίσας τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν διὰ Βαλαβαράτας καὶ Μαχαβαράτας καὶ ἄλλων ἀξίων λόγου μεταφράσεων· ἐντὸς αὐτοῦ ἤθελον σπεύσει νὰ λουσθῶσιν, ὑποθέτω τοὐλάχιστον, καὶ πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες τῶν μερῶν τούτων, ἐὰν, καθὸ χριστιανοί, δὲν ὡμολόγουν καθ' ἑκάστην

[1] Ἴδε Πανδώρας φυλλάδ. Γ' ΙΑ'. καὶ ΙΔ'.

προσευχόμενοι μετὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, «τὸ δυσαπόπειπτον αἴσχος τῆς μιαρθείσης ψυχῆς των.»

Μετὰ τὰ πλήθη ταῦτα ἃς ἴδωμεν. ἐνταῦθα μὲν νέον κείμενον κατεκλησκότα καὶ σχεδὸν ἄπνουν ἐπὶ τῆς ἄμμου, καὶ παραφυλαττόμενον ἀπὸ φίλον περίλυπον, ἐκεῖ δὲ σεμνοπρεπῆ βραχμάνα, ὅστις, ἐψιμμιθωμένον ἔχων τὸ πρόσωπον, τὸ στῆθος καὶ τοὺς ὤμους, καρηκομῶν καὶ στεφανηφορῶν, διδάσκει χειρονομῶν τοὺς παρακαθημένους, πλησίον δὲ σωρὸν βραχμάνων ἀναπαυομένων ἐπὶ θραυστῶν ξυλίνων ὑπὸ τὴν σκιὰν ψαθῶν καὶ φύλλων, καὶ πορφυρόφαιρα (1) ὑπηρετοῦν, καὶ γέροντα ψυχορραγοῦντα, μετακομιζόμενον

Τοιαύτη ἡ ἀέννατος σκηνογραφία τῆς ὄχθης τοῦ Γάγγου ποταμοῦ!

«Ἴδε, λέγει ὁ ἡμέτερος περιηγητής, ἀπήντησα τὸν ἀσθενῆ νέον, καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὸν ζῶντα, ἐνῷ τὴν προτεραίαν ἦτο ἡμιθανής. Ὁ φίλος του δὲν ἦτο πλέον πλησίον του. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκπληρώσας καθήκον ἀδελφικὸν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς συνήθεις ἐνασχολήσεις του. Βραχμὰν τις ἐξελθὼν τοῦ κοινοῦ λουτῆρος ὁμοῦ μὲ τὸν πίθηκά του, ἀνεχώρει φέρων αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων· ἀμφοτέρων δὲ τὰ μέτωπα ἦσαν ἐρυθροβαφῆ. Ποῦ καὶ ποῦ ἔβλεπον ἀμάξας ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, πλήρεις μεγιστάνων Ἰνδῶν, νέων, γε-

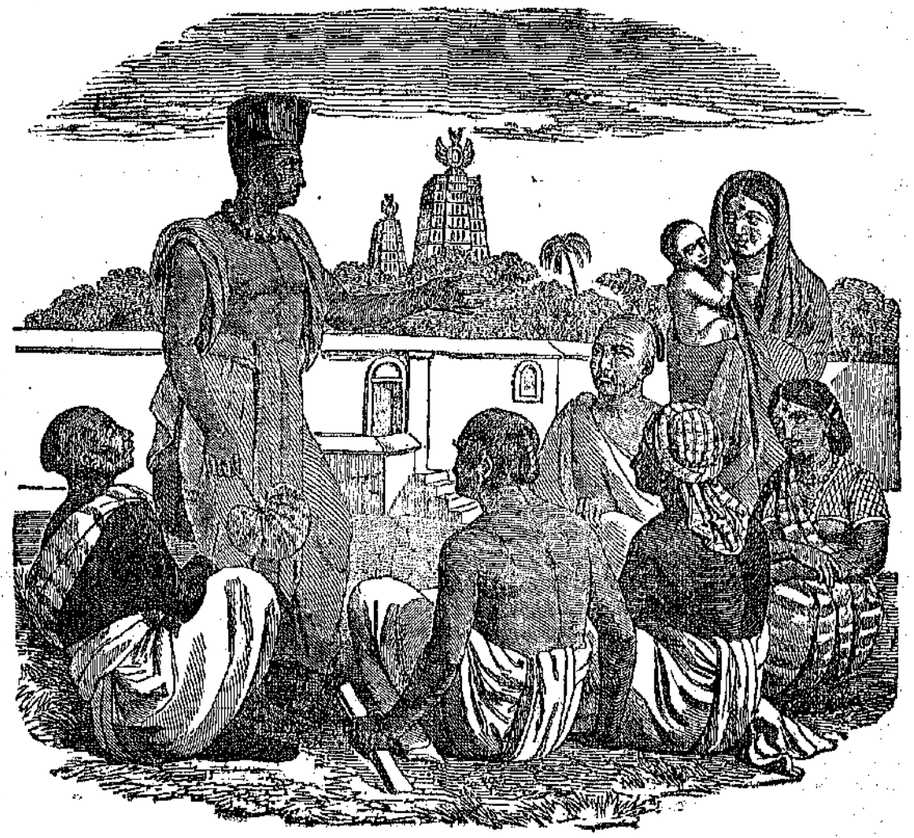

Βραχμὰν ἱεροκηρύττων.

εἰς τὴν ὄχθην ἐπ' ἐλπίδι ζωογονήσεως, καὶ νέον ἀναδυθέντα καὶ ἱστάμενον γυμνὸν ἀπέναντι τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, καὶ πομπὴν νεκρικὴν, καὶ σμήνη ὀνοκροτάλων, καὶ γυπῶν καὶ ἄλλων σαρκοβόρων ὀρνέων συναγελαζομένων περὶ τὴν τελευταίαν κατοικίαν τῶν θνητῶν, καὶ ζωηρὰς καὶ εὐλυγίστους βραχμανίδας, ποτευομένας πρὸς τὸν ποταμὸν διὰ νὰ λουσθῶσι, καὶ τέλος καπνὸν, ποτὲ μὲν ἀνυψούμενον ἑλικοειδῶς, ποτὲ δὲ ἐκτεινόμενον ὁριζοντείως καὶ δινοσκορπίζοντα ὀσμὴν ἀποτρόπαιον, τὴν ὀσμὴν σωμάτων καιομένων!

[1] Εἶδος ζερβιεττοῦ ἢ μοναχῶν.

δόγμα τῆς θρησκείας αὐτῶν εἶναι τὸ νὰ φονεύωσιν ὅσους πλειοτέρους ἀνθρώπους δύνανται, διὰ νὰ ἐκδυσωπῶσι τὴν θεάν. Ἡ θρησκεία αὐτὴ, ἥτις, μείνασα ἄγνωστος ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν, μόλις ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, διαιρεῖται εἰς τρεῖς αἱρέσεις· ἡ μία ἀπαγχονίζει, ἡ ἄλλη ἐμπήγει ἐγχειρίδια εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τι ἄλλο μέρος τοῦ σώματος, ῥίπτουσα τὰ θύματα ἐντὸς φρεάτων ἢ λάκκων, καὶ ἡ τρίτη φαρμακεύει ἐπ βοηθοῦσα τὸ ἀηλητήριον καὶ διὰ πληγῶν. Ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν ὁ περιηγητὴς ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπαγχονισταί.

«Εἷς ἐξ αὐτῶν, λέγει, εἶχεν ἀπαγχονίσει ἑξακοσίους καὶ ἐπέκεινα, ὡμολόγει δὲ τοῦτο μὲ ἄπειρον εὐχαρίστησιν. Τὸ ἦθός του ἦτο σεμνὸν ἀν καὶ ἀναλγητον καὶ νωθρὸν, αὐτὸς δὲ καθάρειος καὶ κομψὸς μάλιστα. Εἶχεν ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν, καὶ περιεκυκλοῦτο ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ἄλλος τις σεβασμιώτατος πρεσβύτης, ἐκαυχᾶτο ὅτι ἀπηγχόνισεν ἐννεακοσίους ἐνενήκοντα ἐννέα! Καὶ οἱ δύω δὲ οὗτοι ἦσαν ἐντὸς φυλακῆς ὅπου ἔμελλον νὰ διανύσωσι τὸ λοιπὸν τοῦ βίου αὐτῶν· διότι οἱ Ἄγγλοι, ἂν καὶ τιμωρῶσι μὲ θάνατον πολλοὺς τῶν τρομερῶν τούτων κακούργων, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν ὅμως καὶ ἄλλους τοιούτους χαρίζουσιν εἰς τινας ἐξ αὐτῶν τὴν ζωήν. Ἐννοεῖται ὅτι οὗτοι, καί τοι καταδεδικασμένοι εἰς αἰωνίαν φυλάκισιν, δὲν δυσκολεύονται νὰ προδίδωσι τοὺς ὁμοθρήσκους των, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως τοῦ νὰ μὴ γίνῃ χρῆσις πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς ἄλλου μέσου πλὴν τοῦ τῆς ἀγχόνης. Κατ' ἀρχὰς, πρὸς πλειότερον παραδειγματισμὸν, εἶχεν ἀποκεφαλισθῆ τις τῶν φοβερῶν τούτων ἀπαγχονιστῶν· ἀλλ' οἱ προδόται ἐσιώπησαν ἀμέσως, διότι, κατά τινα θρησκευτικὴν δοξασίαν, ὁσάκις ἡ κεφαλὴ χωρίζεται τοῦ σώματος, συμβαίνει τι τὰ μέγιστα λυπηρὸν εἰς τὸν φονευθέντα.

Οἱ ἀποτρόπαιοι οὗτοι θυγοι πιστεύουσιν ὅτι πᾶσα πανουργία εἶναι θεμιτὴ διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπόν των. Προσέρχονται εἰς τοὺς ξένους, ἐξοικειοῦνται μὲ αὐτοὺς, τοὺς εἰδοποιοῦσιν ὅτι τρέχουσι κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν θυγῶν, προσκαρτεροῦσι μῆνας ὁλοκλήρους, καὶ ὅταν τέλος φθάσῃ ἡ κατάλληλος ὥρα, ὅταν πετάξῃ ὁ κόραξ πρός τινα διεύθυνσιν, ἢ διαῤῥῇ ὁ θὼς ἐξ ἀριστερῶν τῆς ὁδοῦ, ἐκτελοῦσι τὸ σχέδιόν των. Πάσης θρησκείας ὀπαδὸς δέχεται εἰς τοὺς κόλπους της ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις εἶναι παράδοξον πῶς ἐπεκράτησε μεταξὺ λαοῦ τόσῳ χειροήθους ὡς ὁ ἰνδικός.

Ἀλλ' ἂς ἀποχαιρετίσωμεν καὶ τὴν θεὰν *Καλῆν*, καὶ τὸ καλόν της, καὶ τοὺς θυγοὺς της, καὶ ἐπιβάντες ἀτμοπλοίου ἂς μεταβῶμεν εἰς Βενάρην, ὅπου θέλομεν φθάσει, ἐὰν συντρέξῃ ὁ καιρὸς, ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ἡμερῶν.

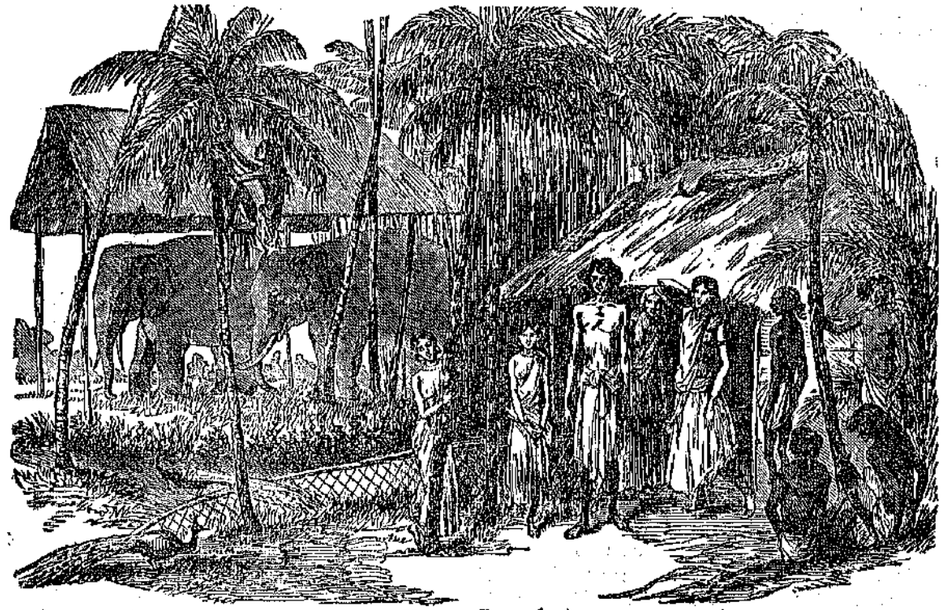

Χωρίον Βεγγαλικόν.

«Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ Κολκούτης, ἐξακολουθεῖ ὁ περιηγητὴς, ἐπλεύσαμεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ποταμοὺς στενοὺς δι' ὧν σχηματίζεται ἀξιόλογον Δέλτα, μεταξὺ νησιδίων τελματωδῶν, συμφύτων καὶ ἀκατοικήτων. Καθ' ἑσπέραν ἠγκυροβολοῦμεν, φοβούμενοι μὴ ἐγχρίψωμεν εἰς σύρτεις ἐξ ὧν γέμει ὁ Γάγγης. Ἀξιωματικοί τινες Ἄγγλοι συμπλωτῆρες ἡμῶν, ἐπισκεφθέντες τὴν ὄχθην ἐν καιρῷ νυκτὸς διὰ λέμβου, ἐπυροβόλησαν. Εἰς δὲ τὴν βολὴν ταύτην ἀπεκρίθησαν μυρίαι κραυγαὶ θώων, καὶ βρυχηθμὸς τίγρεων βαρὺς καὶ διεξοδικὸς, ὁμοιάζων ἔκρηξιν ἡφαιστείου. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπέστρεψαν ταχεῖς καὶ ἔντρομοι εἰς τὸ πλοῖον.

«Τὴν αὐγὴν ἀνεσπάσαμεν τὴν ἄγκυραν· ὅταν δὲ ὁ ἥλιος διεσκέδασε τὰς ὑγρὰς ἀλλὰ θερμὰς ἀναθυμιάσ-